

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

**OĞUZ ATAY'IN TUTUNAMAYANLAR ROMANINDA
YABANCILAŞMA**

ELİF ŞENVERDİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. MAHMUT HAKKI AKIN**

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

i

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Elif ŞENVERDİ		
	Numarası	1581033011017		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji Anabilim Dalı / Sosyoloji Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
Tezin Adı	OĞUZ ATAY'IN TUTUNAMAYANLAR ROMANINDA YABANCILAŞMA			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

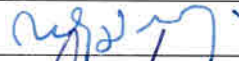

Elif ŞENVERDİ

 <p>KONYA</p>	<p>T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	 <p>SOSYAL BİLİMLER ENSTITUSU</p>
---	--	---

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Elif ŞENVERDİ
	Numarası	1581033011017
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji Anabilim Dalı / Sosyoloji Bilim Dalı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mahmut Hakkı AKIN
	Tezin Adı	OĞUZ ATAY'IN TUTUNAMAYANLAR ROMANINDA YABANCILAŞMA

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Oğuz Atay’ın Tutunamayanlar Romanında Yabancılaşma” başlıklı bu çalışma 26/08/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Mahmut Hakkı Akın	
2	Doc. Dr.	Fehret Tekin	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Hüseyin GİL	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	--	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Elif ŞENVERDİ		
	Numarası	1581033011017		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji Anabilim Dalı / Sosyoloji Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	■	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mahmut Hakkı AKIN		
Tezin Adı	OĞUZ ATAY'IN TUTUNAMAYANLAR ROMANINDA YABANCILAŞMA			

Türk tarihinde modernleşme hareketleriyle birlikte daha sık gündeme gelen yabancılaşma kavramı insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. Pek çok farklı alanda varlık göstermektedir. Yabancılaşma kavramı, felsefe, din, edebiyat ve sosyoloji gibi alanlarda önemli bir konuma sahiptir. Yapılan bu çalışmada Türk toplumunda yabancılaşma kavramının, Tutunamayanlar romanı üzerinden, yazıldığı dönemde nasıl ele alındığını ve Türk toplumunda modernleşme sürecinin yabancılaşma olgusu üzerindeki etkisi görülmeye çalışılacaktır.

İlk olarak çeşitli boyutlarıyla sosyoloji literatüründe ve Türkiye’de yer alan yabancılaşma tartışmalarına yer verilmiş olup daha sonra Oğuz Atay’ın Tutunamayanlar romanı üzerinden o dönem toplumda kavramın nasıl yer aldığı incelenmiştir. Tutunamayanlar romanı zihinsel süreçlerle ilerleyen bir olay örgüsüne sahip olduğundan yazıldığı dönemin zihin yapısını görebilmek adına önem arz eden bir romandır.

Yabancılaşma olgusunun Türk toplumunda yabancı olma hali ve yabancılaştırma süreciyle bağdaştığı görülmüştür. Roman karakterlerinin yaşadıkları hayatı anlamlandırma toplumdan uzaklaşmaları ve romanda aktarıldığı üzere, toplumsal kültüre devlet eliyle yapılan müdahaleler, topluma yabancılaşmalarına neden olmuştur. Çalışmada yabancılaşma kavramının analizi yanı sıra yazıldığı dönem Türk toplumunun da yabancılaşma durumu yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yabancılaşma, Edebiyat Sosyolojisi, Tutunamayanlar Romanı, Oğuz Atay

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	---	---

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Elif ŞENVERDİ		
	Student Number	1581033011017		
	Department	Department of Sociology / Sociology		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	■	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Mahmut Hakkı AKIN		
Title of the Thesis/Dissertation	ALIENATION IN THE OĞUZ ATAY'S TUTUNAMAYANLAR NOVEL			

The concept of alienation, which has come up more frequently with the modernization movements in Turkish history, has a history as old as human history. The concept of alienation has an important position in areas such as philosophy, religion, literature and sociology. In this study, the concept of alienation in Turkish society, how it was handled in the period when it was written and the effect of modernization process on alienation phenomenon in Turkish society will be tried to be seen.

First place is given to various aspects of sociology, literature and discussion of alienation is located in Turkey then observed that the concept of how to get out in the community that era novel Tutunamayanlar Oğuz Atay's place. Since Tutunamayanlar novel has a plot that progresses through mental processes, it is an important novel in order to see the mind structure of the period in which it was written.

The phenomenon of alienation was found to be compatible with alienation and alienation in Turkish society. The meaning of the life of the novel characters and their distinction from the society and as it is mentioned in the novel, the interventions made by the state to the social culture have led to their alienation from the society. In addition to the analysis of the concept of alienation, the alienation status of the Turkish society at the time of writing was also included in the study.

Key Words: Alienation, Sociology of Literature, Novel of Tutunamayanlar, Oğuz Atay

ÖNSÖZ

Eski zamanlarda ve günümüzde varlığını sürdüren sorunlardan olan yabancılaşma, tanımlanması ve tespit edilmesi zor bir olgudur. Bu nedenle yabancılaşma ile ilgili yapılan çalışmalar, sorunun tespiti ve çözümü için önem arz etmektedir. Yabancılaşma kavramının toplumsal arka planını öğrenmek-araştırmak şahsi olarak dert edinildiğinden bu kavram çalışmanın ana konusu olarak tercih edilmiştir. Oğuz Atay'ın yazmış olduğu Tutunamayanlar romanı, -olayların genellikle zihinsel süreçlerde ilerlemesi nedeniyle- bireyin yabancılaşmasının toplumsal arka planını ve kişisel sebeplerini görebilme imkânı sunmaktadır. Bu nedenle yapılan çalışmada yabancılaşma kavramını Tutunamayanlar romanı üzerinde görmek, anlamak ve Tutunamayanlar romanı üzerinden Türkiye için bir yabancılaşma okuması yapmak amaçlanmıştır.

Kişisel sıkıntılar yaşadığım bir dönemde yazdığım/yazmaya çalıştığım bu çalışmada sonsuz özverisi ve anlayışıyla bilgisini ve desteğini esirgemeyen, attığım küçük adımlarla uzun yollar gidebilmemi sağlayan danışmanım sayın Prof. Dr. Mahmut Hakkı AKIN'a, teşviki ve varlığı ile akademik yolculuğumda her zaman yanımda olduğunu/olacağını bildiğim anneme ve insaniyet adına attığı adımlarını takip edip izinden gittiğim ağabeyime teşekkür ederim.

Konya, 2019

Elif ŞENVERDİ

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	i
Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu	ii
Özet	iii
Abstract	iv
Önsöz	v
İçindekiler	vi
Kısaltmalar Listesi	viii

Giriş	1
--------------------	----------

BİRİNCİ BÖLÜM SOSYOLOJİK AÇIDAN YABANCILAŞMA

1.1. Yabancılaşma Nedir?	6
1.2. Yabancılaşmanın Boyutları.....	10
1.2.1. Sosyal- Kültürel Boyut.....	13
1.2.2. Ekonomik- Politik Boyut	20
1.2.3. Bireysel Boyut.....	26
1.2.4. Gündelik Hayat Pratiklerinde Yabancılaşma	30
1.3. Türkiye’deki Yabancılaşma Tartışmaları	34

İKİNCİ BÖLÜM TÜRK EDEBİYATINDA MODERNİZM POSTMODERNİZM ARASINDA OĞUZ ATAY

2.1. Edebiyat ve Toplumsal Gerçeklik.....	39
2.2. Türk Edebiyatında Yabancılaşma	42
2.3. Postmodernizm ve Edebiyat	44
2.3.1. Türk Romanında Postmodernizm	45
2.4. Türk Edebiyatında Oğuz Atay	47
2.4.1. Öz Yaşam Hikâyesi.....	49
2.4.2. Edebi Yönü	53
2.4.2.1. Etkilendiği-Yakın Olduğu İsimler.	58
2.4.2.2. Varoluşçuluk Etkileri	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TUTUNAMAYANLAR ROMANINDA YABANCILAŞMA

3.1. Toplumsal Bir Olgu Olarak Ele Alınan İntihar Kavramı	77
3.2. Yabancılaşma Olgusu Bağlamında Toplumsal Yalnızlık.....	81
3.3. Resmî Tarihe Bakış.....	85
3.4. Modernleşme-Batılılaşma Bağlamında Yabancılaşma Olgusu	89
3.5. Tutunamayanlar Romanında Yer Alan Bürokrasi Eleştirisi	94
3.6. Tutunamayanlar Romanında Yabancılaşma Olgusu.....	98

Sonuç	106
--------------------	------------

Kaynakça	111
Özgeçmiş	116

KISALTMALAR LİSTESİ

G.	Günlük
T.	Tutunamayanlar
K.B.	Korkuyu Beklerken
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Ed.	Editör
Sf.	Sayfa
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Vd.	Ve diğerleri
Vb.	Ve benzeri

“...evet sonunda maskemi aşıya indiriyorum kendimi açığa çıkarıyorum itiraf ediyorum ben başka türlü olmak istiyordum size çok ilginç geldiğim bu durumumu değiştirmek bambaşka insan olmak istiyordum fakat kendimi başka türlü yapmak elimden gelmedi beceremedim...”

Oğuz

ATAY¹

GİRİŞ

Tarihten günümüze sanatın toplum için mi sanat için mi yapıldığı hep tartışma konusu olmuştur. Sanat için olduğunu savunanlar ortaya çıkan sanat eserinin yalnızca sanatçının içsel dürtüleri ve sanat kaygısıyla şekillendiğini savunanlardır. Toplum için olduğuna inananlar ise sanat eserinin toplumun yararına hizmet etmesi amacıyla oluşturulduğunu savunurlar. Ancak buradan hareketle sanatçının toplumda yaşayan bir birey olması, toplumdaki diğer insanlarla aynı dili konuşması ve ortak kültüre sahip olması sanatın toplumdan bağımsız olmasına engel olmaktadır. Her sanat eseri topluma fayda sağlamak amacıyla meydana getirilmiştir, sonucu çıkarılmamalıdır. Ancak her sanat eserinin toplum bünyesinde, içinde olduğu ve ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla ortaya koyulan eser, içinde meydana geldiği topluma dair ipuçları barındırmaktadır. Tabi bahsedilen ipucunun her sanat türü ve eserinde aynı oranda olması beklenilemez. Söz gelimi renkleri fotoğraflamayı seven bir sanatçının, portre fotoğraf çekmeyi tercih eden bir sanatçıya nazaran topluma dair daha az şey söylediği kabul edilebilir. Edebi eserde de benzer şekilde toplumu yansıtırma durumu değişiklik göstermektedir. Edebi eseri yazarı, okuyucusu ve içeriğine göre toplumdan parçalar barındırma oranı da farklılık göstermektedir.

Edebiyat eserleri, hatta romanlar insanların düşünüp, görüp de farkında oldukları ama söyleyemedikleri şeyleri söyledikleri ölçüde sevilir ve insana yakın gelir. Bu çalışmada inceleme nesnesi olarak bir romanın seçilmesinin nedeni, yabancılaşma kavramının toplumsal arka planını görme isteğidir. Bu arka planı görebilmek adına çeşitli pek çok yol olmasına karşı bir roman üzerinden okumak tercih edilmiştir. Çünkü roman, barındırdığı kurgusal unsurlarla birlikte, toplumsal gerçekliğin anlaşılmasına imkân sunmaktadır. Toplumsal konular dert edilmeksizin

¹ Atay O. (2014) “Tutunamayanlar” İletişim Yayınları, İstanbul, sf. 493-494

yazılan bir roman dahi yazıldığı döneme dair, o dönem yaşamış insanların hayatları hakkında okuyucuya bilgiler sunmaktadır. Ancak romanda salt gerçekliği görme fikri gerçeklikle bağdaşmamaktadır. Çünkü birey salt gerçeği görse, bilse, öğrense onu ancak sahip olduğu toplumsal şablonlar ve bilgi birikimi çerçevesinde anlayıp, yorumlayacaktır. Başkalarına aktarırken de yine sahip olduğu kültürel birikim ve bilgi birikimi imkânlarınca bunu yapabilecektir. Kaldı ki aktarılan kişi için de aynı durum söz konusudur. Bu nedenle yapılan çalışmada aktaran ve algılayanın bilgi ve kültür birikimi ve barındırdığı kurgusallık, romanda toplumsal gerçekliğin olduğu gibi aktarılmasına engel olacağı göz ardı edilmeksizin görülen sonuçlar yorumlanacaktır.

Roman türü yazıldığı dönemin insanlarıyla, olaylarıyla, önemli konularıyla ilgili detaylı bilgi vermektedir. Söz gelimi Türk modernleşme sürecini incelemek isteyen birinin Osmanlı dönemi yazılan ilk romanlarından başlaması gerekmektedir (Mardin, 2017b: 30). Çünkü Osmanlı dönemi yazılan ilk romanları toplumsal değişimleri, Batılılaşmayı konu almaktadır. Roman, Türk edebiyatında kültürel süreç sonucu meydana gelmiş bir tür olmadığından çeviri romanlar da ilk roman örneklerinden olmuştur. Dolayısıyla toplumun gelişimi ile paralellik göstermemektedir. Romanın işlevi zaman içinde sanat olmaktan ziyade dönüştürülmek istenen bir medeniyet için bir araç olmuştur (Şan, 2019: 201). Bu nedenle toplumsal konulara ağırlık vermiştir.

Türk edebiyatında Birinci Dönem Tanzimat edebiyat anlayışında biçimsel olarak gelişmemiş ve basit olmasının yanı sıra, toplumu bilinçlendirme amacıyla vatan, millet, özgürlük gibi konulara yer verilmiştir, İkinci Dönem Tanzimat edebiyatında dili sadeleştirme toplumu bilinçlendirme amaçlarından ayrılarak bireysel konulara yönelmişler, “Sanat, sanat içindir.” anlayışını benimsemişlerdir. Cumhuriyet dönemi romanında ise yetmişli yıllara kadar romanlarda toplumsal gerçekliğin etkisi görülmektedir. Ancak sonraki yıllarda zamanla bireysel konulara yönelen yazarlar da olagelmiştir. Oğuz Atay bu yazarlardan biridir. Bu nedenle çağdaşlarınca eleştirilmiştir. Ancak bireysel bir konu ele almış görünmesine karşın dönemin insanının yaşadığı toplumsal uyum sorununu anlatarak aslında önemli toplumsal bir meseleyi anlatmıştır. *Tutunamayanlar* romanının yayımlandığı

dönemde özgün bulunması (Belge, 2007) yanı sıra Batının taklidinden ileri gitmemiş olup insansız olmakla eleştirildiği (Seyda, 2007) de olmuştur. Takip ettiği dünya edebiyatından kişilerin kullandığı (Joyce, Woolf, Musil vd.) bilinç akışı tekniği² Türk romanında nadir yer alan bir tekniktir. Atay'ın ustalıkla kullandığı bu tekniği romanlarında sıklıkla görürüz. Bireyin iç dünyasını kavramayı kolaylaştıran bu teknik, toplumsal düşünce ile ilgili analiz yapma imkânı da sunmaktadır. Yaşadığı dönem beklediği ilgiyi göremeyen Oğuz Atay, ölümünden sonra hatta çok sonra hak ettiğini düşündüğü ilgiye kavuşmuştur. Son yıllarda bazı televizyon dizilerinde de eserleri ve kendi adı anılan Oğuz Atay'ın ele aldığı konular günümüzde halen güncelliğini korumaktadır. Eğitimli bir ailede yetişen Oğuz Atay, roman karakterlerine toplumsal normları, gereklilikleri sorgulamakta ve temeli olmayan pek çok toplumsal ritüelin insanlarca sürdürüldüğü gerçeğini göstererek bunun sebeplerini düşünmeye yöneltmektedir.

Yabancılaşma kavramı henüz net bir tanımı olmamakla beraber sosyolojide olduğu gibi edebiyat, felsefe ve bizzat ismi geçmese de daha pek çok farklı alanda kendine yer edinmiştir. Tanımlayabilmek için öncelikle, yabancılaşmaya sebep olan şeylerin bilinmesi gerekmektedir. Sebepleri sınıflandırmak gerekirse temelde kişisel sebepler ve toplumsal sebepler yer almaktadır. Kişisel sebepler olarak; topluma uyum sağlayamama, ait hissetmeme, yalnızlık hissi gibi etkenler sayılabilir, toplumsal sebepler olarak ise; küreselleşme, toplumdan dışlanma, modernleşme adına yapılan yenilikler, Batı'ya öykünme ve daha pek çok başka sebep sayılabilir. En genel şekilde ifade etmek gerekirse yabancılaşma, kişinin diğer insanlardan, belli durumlardan ya da eşya gibi maddi araçlardan uzaklaşması durumu olarak tanımlanabilir. Kavramın varlığı insanlık tarihinin başlarına kadar dayandırılrsa da güncelliğini halen korumaktadır. İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olsa da yabancılaşma durumunun her dönemde aynı şiddet ve biçimde olması beklenemez (Pappenheim, 2002: 104). Günümüz toplumlarında çeşitli nedenlerden sıklıkla görülen bir durumdur. Yabancılaşmanın her dönem var olduğunu bilmek

² Bilinç akışı tekniği, tekniği duygu ve düşünceleri gerçek yaşamda olduğu gibi, zaman- mekândan bahsedilmeksizin aktarılmasıdır. Bireyin gerçekliğinin orijinale en yakın haliyle aktarılması amaçlandığından roman kahramanlarının düşünceleri olduğu gibi aktarılır, iç diyaloglara da yer verilebilir (Odacı, 2009: 612-615).

yabancılaşmanın bir sorun olarak görülüp çözüm bulunmasına engel değildir. Ancak tanımlanması zor olduğu gibi tespiti de kolay değildir. Yabancılaşma durumunun aşılmasına dair farklı fikirler ortaya atılmışsa da -insanın kaderinde yabancılaşma var olduğundan aşılamayacağı inancı gibi- çözümü için dini bağlılığın artırılması, eğitim yöntemleri geliştirilmesi, insanların toplumsal sorunlara daha fazla hâkim olmasının sağlanması gibi çözüm yolları ne sürülmüştür (Pappenheim, 2002: 109-122). Tespit edilmeden çözüm bulunmasına imkân olmadığından, tespiti için önemli bir veri kaynağı kabul edilebilecek *Tutunamayanlar* romanı tercih edilmiştir. Yapılan çalışmada romanda yer aldığı kadarıyla yabancılaşma kavramından bahsedilecek olup benzer konuda daha sonraki yapılacak araştırmalar için de nitelikli bir kaynak olacaktır. *Tutunamayanlar* romanı ile ilgili edebiyat, sosyoloji ve başka alanlarda çeşitli çalışmalar yer almaktadır. Yapılan çalışmalarda ya Oğuz Atay'ın tüm romanları ele alınmış ya da tek bir eseri üzerinden farklı konularda-alanlarda incelemeler-araştırmalar yapılmıştır. Yabancılaşma kavramı ile de ilgili sosyoloji ve pek çok farklı alanda çalışmalar mevcuttur.

Tutunamayanlar romanı, Oğuz Atay'ın yazmış olduğu ilk roman olma özelliğini taşımaktadır. 1970 TRT Roman dl'n kazanmıştır. Türk edebiyat tarihimize yazılan Batı'ya dönük yazılmış ilk eserlerden biri olarak kabul edilebilir. Geleneksel romandan gerek ele aldığı konu gerekse de konuyu ele alış biçimi ile ayrılmaktadır. Klasik olay örgüsüne sahip olmadığından ve kendine has kelime oyunları barındırdığından -söz gelimi boşluk bırakılmadan yazılan kelimeler yer alması veya on beşinci bölümde hiçbir noktalama işareti kullanılmaması- okunması ve anlaşılması kolay bir roman değildir. *Tutunamayanlar*'da birey-toplum arasındaki sorunlar ele alınmaktadır. Karakterlerin düşüncelerine sıklıkla yer verildiğinden bireysel olduğu gerekçesiyle de çağdaşları tarafından eleştirilmiştir. Ancak değeri zaman içinde anlaşılmış, Oğuz Atay'ın hayattayken hak ettiği değer, vefatından sonra verilmiştir.

Çalışmada ilk olarak yabancılaşma kavramı ele alınacaktır. Sosyolojik bağlamda yabancılaşma kavramıyla ilgili Türkiye ve dünyada yer alan tartışmalara yer verilecektir. Sonraki bölümde ise Oğuz Atay'ın detaylı bir tanıtımı yapılacaktır. Hayatı, edebi duruşu, etkilendiği isimler, etkilendiği akımlara yer verilecektir.

Üçüncü bölümde ise *Tutunamayanlar* romanı ve yabancılaşma kavramı arasındaki ilişki irdelenecek olup sonuç bölümüyle çalışma sonlandırılacaktır. Ayrıca çalışmada, metin analizi yapılacağından hermenötik yaklaşım kullanılacaktır. Hermenötik yaklaşım, bir metne yönelik verinin edebî olarak incelenmesi ve parçadan bütüne giderek detaylı analiz yapılmasına imkân sağlayan bir yöntemdir (Neuman, 2014: 130). Metin üzerinde derinlemesine analiz yapmaya dayalı bu yöntem topluma dair gerçekliğin görünmesine katkı sağlayarak, bireylerin gündelik yaşamlarını nasıl etkilediğini öğrenmeyi amaç edinir. Toplumsal gerçeklik ancak metin üzerinde yapılan derinlemesine incelemeyle anlaşılabilir (Neuman, 2014: 131). Dolayısıyla *Tutunamayanlar* romanı üzerinde yapılan inceleme bireyler arası ilişkiler, yazıldığı dönemdeki insanlar, toplumsal olaylarla ilgili gerçekleri kavrayabilme/görebilme imkânı sunacaktır. Yabancılaşma kavramı sonraki bölümlerde bahsedilecek olan altı farklı tema üzerinden görülmeye çalışılacaktır. *Tutunamayanlar* romanında anlatılan insanlar ve olaylar yazıldığı dönemin toplumsal gerçeklikleri üzerine çıkarımda bulunabilme olanağı sunacaktır.

2011 yılında aynı alanda yapılmış olan “Türk Romanı ve Yabancılaşma: Bir Edebiyat Sosyolojisi Denemesi” adlı çalışmada Türk roman tarihinin farklı dönemlerinde yazılmış olan on roman, yabancılaşma kavramı çerçevesinde ve çeşitli temalarda dönemsel-tarihsel karşılaştırmalar yapılarak sonuca varılmıştır (Ünalı, 2011). Çalışmamız dönemler arası karşılaştırma yapma imkânı sunmayı amaçlamamaktadır. Ancak *Tutunamayanlar* romanı, yazıldığı dönemin insanların zihinsel süreçlerine yer verilmesi sebebiyle, yabancılaşma kavramıyla ilgili daha detaylı fikre sahip olabilmek ve kavramla ilgili romana yansıdığı kadarıyla dönemin toplumsal gerçekliğini görebilmek amaçlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYOLOJİK AÇIDAN YABANCILAŞMA

1.1. Yabancılaşma Nedir?

Yabancılaşma bireyin yaşadığı içsel sebeplerle olabileceği gibi bireyin dışında var olan toplumsal sebeplerle de meydana gelebilmektedir. Söz gelimi yabancılaşma bir şeyden uzaklaşıp bir başkası gibi olma, başkasına benzeme durumu (Aydın, 2011: 497) olarak tanımlandığında yabancılaşmanın özle ilgili bir hal olduğundan bahsedilmektedir.

Yabancılaşma ‘yabancı’ kelimesinden türemiştir. Yabancı kelimesi Batı dillerinde dışarıdan gelen, ülkeden, aileden olmayan kişi anlamındaki Latince extraneus kelimesinden gelmektedir (Bilgin, 2007: 423). Yabancı, ait olmayandır. Toplumda çekinilen veya ilgi duyulan kişi olabilmektedir. Ancak yabancı kelimesi yerine ve kullanımına göre anlamlanmaktadır, bu anlam iyi de olabilir kötü de olabilir. Mesela anneler çocuklarını yabancılarla konuşmama konusunda sıkı sıkı tembihlerken öğretmenler yabancı dil bilmenin akademik kariyere sağlayacağı katkılardan bahsetmektedir. Yabancılaşma kelimesi ise en genel şekilde -kişinin diğer insanlardan, belli durumlardan ya da eşya gibi maddi araçlardan- uzaklaşması durumu olarak tanımlanır. Tabii bu uzaklaşma durumu bireyin içsel tavrı sebebiyle olabileceği gibi kendisi dışındaki gerek maddi gerekse manevi unsurların onu dışı itmesiyle -uzaklaştırmasıyla- de gerçekleşebilmektedir. Bu uzaklaşma durumu çeşitli eşyalara veya bizzat kişilere ya da olaylara olabileceğinden yabancılaşma kavramı tanımlanırken çoğu zaman birey ve uzaklaştığı şey arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. Bu şekilde, yapılan tanımları iki gruba ayırmak mümkündür. Maddi temele dayalı tanımlar (Marx’ın yapmış olduğu, bireyin ürettiği ürüne yabancılaşması gibi) ve manevi temele dayalı tanımlar (Weber veya Goffman’ın bahsettiği daha içsel-düşünsel yabancılaşma/yabancı hissetme gibi) olarak ayrılır. Ayrıca yabancılaşmaya sebep olan etkenler ya da yabancılaşmaya iten nedenlere göre emeğin yabancılaşması, kültürel yabancılaşma, aydın yabancılaşması gibi çeşitli isimlerle de anıldığı da olmaktadır. Emeğin yabancılaşması, modern işletmelerde üretim sürecindeki emek sahibi bireyin üretilen ürüne yabancılaşmasıdır; kültürel

yabancılaşma, bireyin içinde bulunduğu toplumun kültürel mirasına yabancılaşmasıdır; aydın yabancılaşması ise toplumun aydın kesiminin ait olduğu toplumun değerlerini reddetmesi veya başka bir toplumun değerlerini benimsemesi durumunda halk ile arasında yaşanan kopukluktur (Demir ve Acar, 2005: 428). Görüldüğü üzere yabancılaşma, kişinin veya toplumun tercihi olabileceği gibi toplumsal veya kişisel bir sürecin sonucu da -tercihten ziyade maruz kalma nedeniyle de- olabilmektedir.

Yabancılaşma kavramı, öncelikle yabancı ve yerli olma durumlarını da akla getirmektedir. Yabancılaşma kavramı yabancı kelimesinden türediğinden ve yabancı kavramına ilerleyen sayfalarda ayrıntılı olarak yer verileceğinden burada yerli kavramından bahsetmek uygun olacaktır. Yerlilik kavramı, kendiliğindenlik olarak açıklanacağı gibi yabancı bir kültür karşısında olan mevcut kültür olarak da görülebilir. Net bir tanımı yapılamamakla beraber tıpkı yabancılaşma kavramı gibi kültürle ilgili bir kavramdır. Toplumsal tarih ve coğrafya birliği bağlamında ele alındığında karşısına karşıtı çıktığında görünür olmaktadır. Türk toplumunda, modernleşme süreciyle başlayan Batılılaşma hareketlerine karşı ortaya koyulan tepkilerde yerlilik görülebilmektedir (Alkan, 1998). Modernleşme, Batılılaşma kavramıyla açıklanırken aslında yerli kültürün yabancılaştırılması sürecinden bahsetme olanağı sunmaktadır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında devlet eliyle uygulanan Batılı kültürün yerli halka benimsetilmesi uygulamaları bir yabancılaştırma hareketidir (Akın, 2013: 52). Halkın yerleşmiş değerlerinde yapılan değişiklikler ve yeni eklenen -mevcutta olmayan- unsurlarla yerli kültür Batı kültürüne dönüştürülmek istenmiştir. Yerlilik değiştirilmek istendiğinde ilk olarak okullardan başlanmıştır. Çünkü aile kurumu, geçmişten gelen toplumsal geleneğin aktarılmasında rol oynarken, çocuk okulda iktidarın zihniyeti doğrultusunda eğitim görmektedir (Akın, 2013: 48). Bu nedenle yerli kültüre karşı yapılacak değişiklikler için ilk tercih edilen mekân okuldur. Bu durumda yerlilik yabancılaşmaya karşıt bir duruş olarak görülebilir. Diğer yandan Türkiye'de yerlileşme adına yapılan yeniliklerin kültür yabancılaşmasına neden olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.³

³ Konuyla ilgili detaylı bilgi için Abdurrahman Arslan'ın 1998 yılında Birikim Dergisi'nde yayımlanan "*Yerlilik Toprak'la Tarih Arasında*" adlı yazısına bakılabilir. sf. 89-97

Söz gelimi ezanın Türkçe okutulmaya başlanması Milliyetçilik bağlamında bir yerleşme hareketiyken, kültürel bağlamda yabancılaştırıcı bir tutumdur.

Yabancılaşma kavramına son dönemlerde verilen önemin artması yabancılaşma kavramının yeni ortaya çıkmış bir kavram olduğunu akla getirirse de söz konusu kavram, insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. Tanımlanması tespit edilmesini kolaylaştırıcaktır. Ancak yabancılaşma kavramının herkesçe kabul edilen net bir tanımı yoktur. Yabancılaşma kavramı tanımlandığı her dönemde, onu temellendirdiği düşünülen şey ile açıklanmaya çalışılmıştır. Sonraki sayfalarda da bahsedileceği üzere yabancılaşma ile ilgili görüşleri kendinden sonraki düşünürlere temel olan Marx, yabancılaşma kavramını üretim faaliyeti üzerinden anlatmış, Durkheim, -kavram olarak bahsetmese de- anomi ve intihar üzerine düşünceleriyle yabancılaşmayı açıklamıştır. Melvin Seeman daha kapsamlı bir tanımlama yaparak yabancılaşmayı beş farklı yönden ele almış böylece tek temele dayalı yapılan tanımlamalardan farklılaşmıştır. Peter Berger, yabancılaşma kavramını toplum-birey arasındaki diyalektik ilişki ile anlatmıştır. Weber bürokrasi ve otorite kavramlarıyla, Goffman, damgalı bireyler ve benlik sunumuyla, İsmet Özel, inanç ve İslâm dini temelinde yabancılaşma kavramını açıklamıştır. Yabancılaşma kavramının bu kadar farklı temele dayandırılabilmesiyle, çok yönlü bir kavram olduğu yorumu çıkarılmaktadır. Pappenheim'in (2002: 22) aktardığı üzere Simmel'e göre, toplumun ortaya çıkardığı şekle bürünmek, bireyin kendisi olmasını zorlaştırmaktadır. İnsan kendi varlığını/varoluşunu toplumun ona sunduğu biçime soktuğunda, toplumda diğer insanlardan farklı olmadığında uyum sağlamış olmanın sevincini yaşayacak olsa da benliğinden/kendinden uzaklaşmak durumunda kalacaktır. Burada dikkat çeken husus toplumdan farklı olmanın bizatihi yabancılaşmaya neden olmadığıdır. Uyum sağlayamamanın, farklılığının gözle görünür olmasının bireyi yalnızlık dolayısıyla toplumdan yabancılaşmaya iteceği yorumu yanı sıra kişinin topluma uyum sağlama, -herkes gibi olma- adına olmadığı biri gibi davranması da varlığına/özüne yabancılaşmasına neden olacağı yorumu da akla gelmektedir. Dolayısıyla yabancılaşmanın kişiye, olaya, duruma hatta zamana göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır.

Çalışmada yer verilen Bauman, Simmel ve Sennett yabancılaştırmadan ziyade yabancı olma hali üzerinden fikirlerini sunmuşlardır. *Tutunamayanlar* romanında yabancılaştırmadan yanı sıra yabancı olma durumu da gözlemlendiğinden bu kişilerin fikirlerine de yer verilmiştir.

Yabancılaştırma durumunun etkilendiği/etkilediği olguların başında din gelmektedir. Her din, yazılı veya yazısız belli kurallara, ritüellere sahiptir. Dolayısıyla dini inanç elle tutulup gözle görülemezdir. Maddesel dünyada kanıtlanamaz pek çok durum dini inancın içinde kendine yer bulmaktadır. Her dini inancın içinde o dine inanmayan kişilerce anlaşılamaz pek çok davranış ritüeli vardır. Dinin emir ve yasakları sorgulanamazdır. Kuralları kutsaldır. Dini inancın bireyi, inancı ile çelişen toplumsal kurallar dolayısıyla yabancılaştırmaya yönlendirebileceğinden bahsedilebilir. Tabii bu düşüncenin tersi olarak dini inancı yabancılaştırmadan karşısına koyan Peter Berger (2011: 177), bireyin toplumsal gerçeklikten bağımsız bir varlığa sahip olan dinin, kişiyi kendinden yabancılaştırma eğiliminin yanı sıra anominin karşısında düşünüldüğünde din/dini inanç, bireyin sığındığı bir liman olarak yabancılaştırmadan uzaklaştırıcı bir konumda yer almaktadır. Pappenheim'in bahsettiği üzere (2002: 33) teknolojik gelişmeler neticesinde de insan işine, kendine, topluma ve doğaya yabancılaştırmaktadır. Mekanikleşen toplumda birey, kendi yeteneklerini köreltmektedir. Ancak bu doğrultuda makineleşmenin doğrudan yabancılaştırmaya neden olmasından bahsetmek doğru olmayacaktır. Çünkü teknolojik gelişmelerle kullanımı yaygınlaşan makineler, insan iradesinin kullanımına göre hareket etmektedir. Bunun yanı sıra medya da bireyi yabancılaştırmaya iten unsurlardan biridir. İnsanlara sunulan ve bilinçli bir şekilde farklı bir kültürü yaymak/yaygınlaştırmak ya da toplumu olduğundan farklı bir şekle sokmak için hazırlanan haberler, reklamlar, diziler vb. bireye yaşadığından farklı bir dünyanın pencerelerini açmaktadır. Bu imkân sayesinde kişinin olduğundan uzaklaşarak içinde yaşadığı topluma ve bizzat kendine yabancılaştırma durumu meydana gelebilir. Meriç Yazan (2000: 128), televizyon ve sinema gibi ileti araçları ile yabancı kültürlerin, kültürümüzü istila ettiğinden bahsetmektedir. Benzer şekilde internet kullanımının artması da bireylerin kendilerine ve çevrelerine yabancılaştırmalarına neden olmaktadır. Sosyal izolasyona neden olan yaygın internet

kullanımı özellikle sosyal medyanın sunmuş olduğu popüler olan, belli başlı programlar dâhilinde insanlar arası iletişimin büyük bir kısmını kaplamaktadır. Yüz yüze anlatılamayanlar sosyal medya aracılığıyla kolaylıkla anlatılabilmektedir. Bu da kişiler arası samimiyeti bitirmekle beraber aynı zamanda bireyleri tepkisizleştirmektedir. Yani bireylerin gerçek yaşama yabancılaşmasına neden olmaktadır. Kişi, birey olarak toplumdaki varlığı yanı sıra yurttaş olarak da varlığını yaşamak arasında çatışma yaşamaktadır (Pappenheim, 2002: 46). Yani birey, olduğu gibi davranmakla, kendisinden beklenildiği gibi davranmak ve yaşamak arasında çelişkiye düşmektedir. Ayrıca yaşanan kişisel kaygıyla icra edilen sanatın da yabancılaşmaya neden olduğundan söz edilebilir. Özgün bir eser ortaya koyan sanatçı toplumun hatırı sayılır çoğunluğu tarafından anlaşılamayacaktır. Edebiyatımızda da sıkça tartışmalara konu olan “Sanat, sanat için midir, toplum için midir?” algısı aslında bireyin sanatı ne amaçla yaptığını açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Sanatçının sanat için sanat yapması yani tamamen içsel dürtülerle bir eser ortaya koyması veya toplumda kendini diğer insanlardan farklı görmesi, topluma yabancılaşma ihtimalini arttırmaktadır.

1.2. Yabancılaşmanın Boyutları

Yabancılaşma kavramı daha önce de bahsedildiği üzere pek çok alanda var olan, üzerine düşünülen/konuşulan, hakkında tartışmalar yapılan bir kavramdır. Ancak diğer alanlarda olduğu gibi sosyolojide de söz konusu kavramın net bir tanımı yapılabilmiş değildir. Kavram üzerine konuşabilmek için öncelikle tanım mahiyetinde sınırları çizilmesinin gerekliliği görülmüştür. Net tanımı olmayan bir kavramın sınırlarını çizebilmek için, onun hakkında sosyolojik bağlamda nelerin öncelendiğini, daha önce yapılan çeşitli tanımlamalarda nelere dikkat edildiğini bilmek önem arz etmektedir. Günümüzde belki modernleşmeyle birlikte daha sık kullanılmaya başlayan yabancılaşma kavramının geçmişi insanlık tarihi kadar eskidir. Çünkü insanoğlu farklı dönemlerde yaşasa da, farklı bakış açısına/dünya görüşüne/inanca sahip olsa da toplumsal minvalde benzer problemler yaşamıştır. Nasıl ki çok uzun yıllar önce yazılmış bir hikâyede kendimizden izler bulabiliyorsak,

bugün yaşadığımız sorunları/sıkıntıları da geçmiş insanların da yaşamış olma ihtimalini görebilmeliyiz. Başka isimlerle adlandırılrsa da yabancılaşmaya dair; topluma uyum, toplumsal uyumsuzluk, aidiyet gibi sorunlar her dönemde var olmuştur. Çözüm için öncelikle bir adlandırma yapmak ve sebebini anlamak gerektiğinden yabancılaşma üzerine doğrudan veya dolaylı olarak pek çok düşünür fikirlerini belirtmiştir.

Yabancılaşmayla ilgili görüşlerin tamamına yer vermek, mümkün olmamakla beraber çalışmanın sınırları dışına çıkılmasına da neden olacağından konu çerçevesinde -çeşitlilik de göz önünde bulundurularak- seçilen düşünürlerin konuyla ilgili fikirlerine yer verilecektir. Yabancılaşmaya dair genel bir tasvirle toplumsal sebepleri ve bireysel dürtüleri önemseyen iki ana görüş mevcuttur. Pappenheim'in aktardığı üzere (2002: 74) yabancılaşma kavramını ortaya atan ilk kişi Hegel olmuştur. Marx'ın görüşleri, Hegel'in fikriyle çatışsa da, Marx, esinlendiği Hegel'in fikirleri ile kapitalist toplumdaki yabancılaşmış insan üzerine düşüncelerini sunmuştur. Marx'ın, yabancılaşma ile ilgili görüşleri iktisadi temele dayanmaktadır. 19. yüzyılın başlarında yabancılaşmayla ilgili görüşlerini sunan Marx, kendinden sonraki düşünürlere de temel olmuştur. Yabancılaşmayı ekonomik bir temele dayandıran Marx'ın fikirleri, kapitalist toplum gereği üretim faaliyetinde bulunmanın bireyi yabancılaşmaya sürüklediği, içsel sebeplerden ziyade toplumsal normların kişiyi, yabancılaşmaya ittiği yönündedir. Émile Durkheim, toplumsal normların birey üzerindeki etkisini tartıştığı, ele aldığı anomi kavramıyla ilgili görüşleri ve kişisel sebeplerin yanı sıra toplumsal etkenlerinde neden olabileceği, intihar olgusuyla ilgili çıkarımlarıyla yabancılaşma kavramına dair doğrudan olmasa da fikirlerini sunmuştur. Bir diğer düşünür Weber, yabancılaşma kavramıyla ilgili doğrudan bir çıkarımda bulunmamıştır ancak bahsettiği otorite çeşitleri, bürokrasiye dair görüşleri, para kazanma hırsını tetikleyen dini inanç gibi konular, yabancılaşma kavramıyla ilişkilidir. Melvin Seeman, diğer düşünürlerden farklı olarak yabancılaşmayı beş farklı temele dayanarak açıklayarak çok boyutlu bir kavram olduğunu göstermiştir. Peter Berger ise toplum ile diyalektik bir ilişkiye sahip olan bireyin, toplumsal gerçeklik ile farklılaştığında kendine ve topluma yabancılaşabilmesiyle ilgili görüşlerini sunmuştur. Simmel yabancıyı, toplumun bir üyesi olarak görerek ve

yabancı olmanın olumlu yönlerinden bahsederek ele almıştır. Sennett, topluluğa sonradan dâhil olma ve toplumun içinde olup meçhul olma hali üzerine fikirlerini sunmuştur. Bauman da yabancı olmanın olumlu ve olumsuz yönlerinin yanı sıra yabancıyı dost ya da düşman olarak tanımlamanın yanlışlığını anlatmıştır. Goffman, kişinin davranışlarını şekillendirdiği toplumsal normları bir tiyatro oyunu terimleriyle ele almıştır. Ayrıca damga ile ilgili görüşleri, birey kaynaklı bir farklılığın da yabancılaşmaya sebep olacağından bahsetme imkânı sunmaktadır. İsmet Özel ise, diğer düşünürlerin aksine yabancılaşmayı olumlamaktadır. Kendi değerlerine uymayan bir toplumda bireyin yabancı olmayı seçmesinden takdirle bahsetmektedir.

Yabancılaşma kavramı üzerine -daha önce de dile getirildiği üzere- pek çok düşünce olmasına karşın konuyu sınırlandırabilmek adına yukarıda adı geçen isimlerden bahsedilecektir. Kuramsal çerçeve elbette her zaman geliştirilip genişletilebilir ancak doğrudan veya dolaylı olarak benzer görüşlerin anılmış olma ihtimali vardır. Bu nedenle de bahsedilen fikirler ile sınırlama yapılmıştır. İleride de görüleceği üzere bahsedilecek her görüşün *Tutunamayanlar* romanında karşılığı olmayacaktır. Söz gelimi Marx'ın yabancılaşma düşünceleri iktisadi temele dayanan fikirlerdir. Ancak Türkiye'de -ve *Tutunamayanlar*'da- Marx'ın bahsettiği gibi bir sınıflı toplum yapısı olmadığından Marx'ın konuyla ilgili görüşlerinin *Tutunamayanlar* romanında karşılığının olmayışı okuru şaşırtmayacaktır. Benzer şekilde Émile Durkheim'in bahsettiği dört intihar türünün her birinin *Tutunamayanlar* romanında karşılık bulamayacağı öngörülmektedir. Ancak çok yönlü bir kavram olan yabancılaşmanın, *Tutunamayanlar* romanında nasıl ele alındığını görebilmek için konu dâhilinde çeşitli düşüncelere yer verilmiştir.

Oğuz Atay, yabancılaşma kavramıyla ilgili doğrudan bir atıf yapmamış olsa da *Tutunamayanlar* romanının içeriğinde kavrama dair pek çok etken yer almaktadır. Eğitimli ve modern bir ailede yetiştiğinden eserlerinde (bkz. *Tutunamayanlar*, *Tehlikeli Oyunlar*, *Oyunlarla Yaşayanlar*) de aydın yabancılaşması olarak adlandırılan, kültürel bağlamda donanımlı, kendini geliştirmiş iyi eğitimli bireyin kendi içinde toplumla anlaşamama serüveni görülmektedir. Ancak bahsedilen

yabancılaşma -özellikle *Tutunamayanlar*'da- tek taraflı olarak -yani aydın bireyin topluma uyum sağlama sorunu şeklinde değil- ele alınmamıştır. Aynı zamanda toplumdaki bireylerin bilinçli veya bilinçsiz sergiledikleri hal ve tavırları ile toplumsal normların bireyde hissettirdiği anlamsızlığın da roman kahramanlarını yabancılaşmaya ittiği gösterilmektedir.

1.2.1. Sosyal- Kültürel Boyut

Yabancılaşma kavramı, farklı dönemlerde farklı temellere dayandırılarak izah edilmeye çalışılmış, çok yönlü bir kavramdır. Ele alındığı dönemin özellikleri, öne çıkan sorunları yabancılaşma kavramına dair yapılan yorumları etkilemiştir. Farklı temellere dayandırılrsa da insan üzerindeki etkisi -bir nesneden, kişiden, fikirden, kendinden veya toplumdaki uzaklaşma şeklinde- benzerdir. Kültürel yabancılaşmayı, bireyin içinde yaşadığı toplumun kültüründen uzaklaşması ya da kendini o kültüre ait hissetmemesi olarak tanımlamak doğru olacaktır.

Sosyal- kültürel bağlamda yabancılaşma genellikle kültürel geçiş aşamasında olan toplumlarda yoğun olarak görülmektedir (Bayhan, 1997: 60). Bilindiği üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürel mirası yerine Atatürk devrimlerinin getirilmesi süreci -toplum tarafından benimsenmesi süreci- ülkemiz için bunalımlı/zor bir geçiş dönemi olmuştur (Bayhan, 1997: 60). Kültürel yabancılaşma genellikle bilinçli olarak halkın kültürel geleneğini değiştirme amacıyla yapılan müdahaleler neticesinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu bağlamda bir yabancılaştırma sürecinden bahsedilebilir. Yabancılaştırma, çeşitli yollarla yerli halkın kültürel kodlarını değiştirmek için yapılan düzenlemelerdir. Söz gelimi iktidarın ideolojisini yayabilmesine olanak sağlayan bir kaynak olan kitle iletişim araçlarını (Akın, 2013: 126) bu doğrultuda kullanmasıdır. Bireye sunulan reklam, dizi, tanıtım gibi ürünler bireyin kültürünü olumlu veya olumsuz şekilde etkilemektedir. Medyanın aktardığı yabancı kültürel modeller iyi ve olumlu kültürleşmenin yanı sıra istenmeyen kültürel etkileri de arttırmaktadır. Ancak birey, hangi araç ve içeriği takip ederek bilgi alacağı platformu, seçeneği tercih edebilme hakkına sahip olduğundan medya birey üzerinde

güçlü bir baskı sağlayamamaktadır (Bayhan, 1997: 62; Akın, 2013: 126). Bireyin tercih imkânı olması medyanın yabancılaştırma gücünü azaltsa da kendi kültüründe ortaya çıkmış olmayan içerikler -popüler diziler, müzikler, paylaşımlar vb.- bireyi kendi kültüründen uzaklaşmaya itebilir.

Peter Berger, toplumsal gerçeklik ile farklılaşan bireyin yabancılaşmasından bahsetmiştir. Birey, Peter Berger'in bahsettiği üzere (2011: 169) üretiminde etkili olduğu ve sürdürülmesine katkıda bulunduğu toplumsal yaşam ile diyalektik bir ilişki içerisindedir. Peter Berger (2011: 169); "*Yabancılaşan bilinç, diyalektik olmayan bilinçtir.*" derken yabancılaşmanın birey ile toplumsal gerçeklik arasındaki ilişkiyi etkilediğinden ve bireyin toplumsal gerçekliğin üretimine ve sürdürülmesine katkı sağlamayı bıraktığından bahsetmektedir. Peter Berger doğrudan olmasa da yabancılaşma kavramını Marx'tan almıştır. Kendi ifadesine göre olduğu gibi almamış, kavramı yumuşatmıştır (Berger, 2011: 168). Toplumsallaşma sürecinde bireyin nesnelleşme ve içselleşme aşamalarını ele almıştır. Ona göre (2011: 165) nesnelleşme, bireyin içinde bulunduğu toplumsal dünyanın üretilmesinde aldığı roldür, içselleşme ise üretilen toplumsal dünyanın bireylerin bilincinde bir gerçeklik elde etmesidir. Bu süreçte birey, toplumda olmak istediği ve olduğu kişi için içsel çatışmalar yaşayacaktır (Berger, 2011: 165). Birey, toplumda sahip olduğu sosyal statünün çizdiği/gerektirdiği kurallar çerçevesinde kendi kimliğini oluşturacak, topluma uyum sağlamayı amaçlıyorsa gerekli görülen kurallar dışına çıkan yönlerini törpülemek zorunda kalacaktır. Aksi halde kendisinden beklenildiği gibi davranmayan birey, diğer insanlarla istemediği diyaloglara girmek durumunda kalabileceği gibi kendi içinde de içsel diyaloglarla çatışma yaşayacaktır (Berger, 2011: 168). Bireyin yaşadığı bu çatışma, kendisini -özünü- yakın hissettiği toplumsal gerçeklikle ilgilidir. Özü dışında var olan toplumsal gerçekliğin de bir parçası olduğundan toplumsal yaşamın bireye yabancı görünmesi ya da toplumsallaşan özü nedeniyle, bireyin kendine yabancılaşması olasılığı mevcuttur (Berger, 2011: 168).

Peter Berger yabancılaşma kavramına dair düşüncelerinde anomiyeye de yer vermiştir. Anominin karşısında yer alan dinin yasallaştırma etkisinden bahsetmektedir (Berger, 2011: 172). Dinin değiştirilemez gerekliliklerini yerine

getirme inancı, bireyi kendine yabancılaştırıcı etkiye sahiptir. Bireyin ürettiği ve etkisi altında kaldığı toplumsal gerçeklikten ziyade birey ve toplumdan bağımsız bir varlığa sahip olan din, kişiyi kendinden yabancılaştırma eğilimindedir (Berger, 2011: 177). Anominin karşısında düşünüldüğünde din, bireyin sığındığı bir liman olarak yabancılaşmadan uzaklaştırıcı bir konumda yer almaktadır.

Berger'in bahsettiği birey ve toplumsal gerçeklik arasındaki diyalektik ilişki ve aynı zamanda bireye bazı gereklilikler/sorumluluklar yükleyen gerçeklikler (din ve aile kurumu gibi) bireyi belli kalıplara girmeye, toplum içinde uyumlu olabilmek adına diğer insanlarla benzer davranışlar sergilemeye yönlendirmektedir. Erving Goffman ve Sennett'in de bahsettiği üzere birey uyumsuzluktan kaçınmak için belli rollere bürünür ve bu rollerin gerekliliklerini getirir. Berger'e göre (2011: 180) rol, bireyin sadece dıştan görünen davranış şekli değildir, aynı zamanda içselleştirerek davranışına yansıyan görünümlerdir. Rollere bürünmenin, toplumsallaşan bireyi belli yönleriyle -toplumun kişiye yabancı gelmesi gibi- kendine yabancılaştırması olasıdır (Berger, 2011: 168). Bireyin toplumda yalnızca bir tip olarak algılanması, kendi kimliğine-özüne yabancılaşmış olduğunu gösterir.

Émile Durkheim, toplumsal düzen, toplumun temel ahlakı ve toplumun temel değerleri konularına ağırlık vermiştir. Toplumsal dayanışmanın yokluğunun kaosa neden olacağını varsaymaktadır. Marx günümüz toplumlarında çoğu insanın yaşamış olduğu dışlanmışlık, engellenmişlik, güçsüzlük duygularını⁴ anlatırken Émile Durkheim, günümüz toplumlarında birçok kişinin toplumların ortasında hissettikleri toplumsal yalnızlık duygusuna dair yazmıştır. Durkheim, 'anomi' kavramı üzerinde durmuş, toplumsal kontroller zayıfladığında veya toplumsal ahlaki kısıtlamaların ortadan kalktığı durumlarda ortaya çıktığından bahsetmiştir. Ertoy'un da aktardığı üzere (2007: 86) toplumsal farklılaşma süreciyle bireyin beklenti ve yeteneklerine uymayan sosyal statüde yer almasından dolayı, birey toplumsal normlara uyum sağlayamadığında "normsuzluk" olarak adlandırılan durumla karşı karşıya

⁴ Söz gelimi Marx'a göre toplumsal iş bölümü ve özel mülkiyet aslında köleliğe neden olmaktadır. Toplumun içinde yer alan en küçük birim olan ailede, çocuk ve kadının erkeğin gizli kölesi olduğu kabul edilmekte yani erkek, bir başkasının işgücünden bedel ödemediği faydalanma yetkisine sahip olmakta, iş bölümünde de kişiler, ortak çıkarları doğrultusunda birbirlerine bağımlı olmaktadır (Marx, 2018: 97-101).

gelmektedir. Bu durum modernleşmenin, kentlileşmenin bir sonucudur denilebilir çünkü geleneksel kurallar daha baskıcı ve insanı sınırlayıcıdır. Kent yaşamı ve teknolojik gelişmeler insanların eline pek çok imkân sunmaktadır. Durkheim, insanın isteklerinin sonsuz olduğu ve hepsinin karşılanmasının güç olduğuna inandığından toplumsal düzenin sağlanabilmesi için insanların isteklerinin kontrol altında tutulması gerektiğine inanmaktadır. Bu nedenle normsuzluk anlamına gelen *anomi*⁵ kavramı ve toplumsal düzenin doğru işlemediğinin bir göstergesi olarak *intihar* olgusu üzerinde durmuştur.

İntihar kavramı ilk duyulduğunda tamamen bireysel bir olgu olarak algılanmasına karşın kişisel eğilimler intiharın tek etkeni olmamakla beraber, toplumsal etkenlerle bir arada olduğu zaman birey üzerindeki etkilerini artırmaktadırlar. Bireysel eğilim tek başına sebep sayılmamakla birlikte, kişide var olması, kişinin karşılaştığı toplumsal etkilerle açığa çıkmasına neden olmaktadır (Durkheim, 2013: 76). Dolayısıyla toplumsal nedenlerin intihara sebep olduğu söylenebilir ancak bireysel eğilim göz ardı edilerek intiharın tamamen toplumsal bir olgu olarak yorumlanması doğru olmayacaktır. Durkheim intiharın toplumsal nedenlerinin yanında sebep olarak *öykünmeden* de bahsetmiştir. Öykünmeyi, başka bir kişi tarafından yapılan edimin, kişisel veya zihinsel olarak yorumlanmadan tekrarlanması olarak tanımlamakta (Durkheim, 2013: 106) ve açıklamasını bu tanım üzerinden yapmaktadır. Örf ve adetlerin nesilden nesile devam ettirilmesi gibi intihar da öykünme sebebiyle gerçekleşebilmektedir. Söz gelimi boğaz köprüsünde kendisini suya bırakarak intihar eden birini görmesi bireye, -o yönde eğilimi de varsa- intihar etmek için farklı sebeplere sahip olsa da aynı yöntemle kendini öldürmeye veya öldürmeye teşebbüse yönlendirmektedir. Durkheim'a göre (2013: 125) intihar, insandan insana bulaşan bir olgudur. Ancak doğrudan bireyi intihara sürüklemese de kişisel eğilimleri tetikler.

Durkheim, intihar çeşitlerinden ve insanları bu karara iten sebeplerden bahsetmiştir. İntiharın pek çok tanımı yapılabilir ancak temel nokta, kişinin sonucunu

⁵ Robert Merton da Durkheim'dan sonra *anomi* kavramı üzerine düşünmüştür. Merton, sosyal yapının bozulmasını toplumsal olarak yeterince sınırlanmayan insana bağlandığını ancak uyum sağlamanın sosyal sebepleri de olabileceğini öne sürmüştür. Kişinin içsel sebepleri olabileceği gibi, toplumsal/kurumsal baskı da uyumsuzluğa neden olabilmektedir (Merton, 1938, 672-673).

bilerek, kabullenerek yaptığı ve kendi ölümüne neden olduğu davranış türü olarak anlatılması lazımdır. Çünkü Durkheim'a göre (2013: 2) kişiyi böyle davranmaya hangi sebep iterse itsin sonucunu bilerek kendi ölümüne sebep olacak davranışı yerine getirmesi durumuna "intihar" denir. Kişiyi bu davranışa -intihara- iten sebeplerin saptanması ve açıklanması oldukça zordur. Ona göre intihar psikopatik durumlar, ırksal-kalıtımsal sebepler veya toplumsal etmenler sebebiyle olabilmekle birlikte tek ve net sebepten bahsetmek hayli zordur. Ertoy'un da değindiği üzere (2007: 89), Durkheim, intihar konusunda şahsi eğilimlerin temeli olarak toplumsal bilinç ve toplumsal ahlak üzerine yoğunlaşmıştır. Durkheim, intihar türlerini açıklarken topluma aidiyet oranı ile özgeci ve kaderci intiharı, toplumsal beklentilerin bozulması ile kaderci intiharı ve toplumsal düzensizlik haliyle de anomik intiharı açıklamaktadır. Bireysel eğilimleri tetikleyen bu toplumsal durumlar, intihara eğilimli bireylerin intiharına neden olabilmektedir. Sebeplerine göre isimlendirdiği dört tip intihar vardır; bencil intihar, kişinin kendisini toplumun bir parçası hissetmemesinden kaynaklanır; örneğin, dinin intihara karşı tavrı bireyi baskılayarak kendini öldürmesini engelleyebileceği gibi bireyi sorgulamaya iterek ait hissetmemesine neden olup intihara yönelmesinde araç olarak görülebilir (Durkheim, 2013: 156). Söz gelimi evli insanların bekârlara oranla daha az intihar ettiği görülmektedir (Durkheim, 2013: 163). Aidiyet ve sorumluluk duygusunun fazla oluşu bireyi intihardan vazgeçirmektedir ya da intihara yönlendirmemektedir, bencillik bu intihar türünün ana nedenidir. Toplum ile birey arasındaki bağın zayıflaması buna neden olmaktadır. Görüldüğü üzere bireysellik intihara götürüyorsa, aşırı aidiyet de benzer bir sonuca neden olur (Durkheim, 2013: 212). Özgeci intihar, kişinin kendisini aşırı şekilde bir gruba ait hissetmesinden kaynaklanır kişinin grubun çıkarlarını her şeyin üzerinde tuttuğu görülür ve canlı bombalar buna örnek teşkil eder. Kaderci intihar, umutsuzluk hissini sebep olduğu intihardır (Durkheim, 2013: 284). Ekonomik krizlerin ortaya çıkması intihar oranını arttığı gibi refah düzeyinin artması, bireyin ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılaması durumunda da bu oranın azalması beklenirken ilginç bir şekilde arttığı görülmektedir (Durkheim, 2013: 244-245) yani umutsuzluk da intihara neden olabilmektedir. Bir diğer intihar türü olan anomik intihar, toplumda kısıtlayıcı unsurların ortadan kalkması, bireyin üzerinde daha az denetimi olmasının sebep olduğu intihar çeşididir.

Durkheim (2013: 307) intiharın sebeplerini açıklarken bireysel duyguların/durumların tek başına kişinin intiharına sebebiyet vermediğini gözlemlemiştir. Sinir, stres, umutsuzluk gibi duyguların intihar düşüncesine destek olduğu ancak doğrudan ve tek başına bir neden olmadığını belirtmiştir.

Émile Durkheim, içinde bulunulan toplumun/grubun veyahut topluluğun bireyin zihin yapısını oluşturduğu hatta tamamen kişisel görünen tüm davranışlarda etkisi olduğunu ileri sürmüştür. Durkheim, toplumsal olguları, kolektif davranışları bireyin dışında bir gerçekliğe sahip olarak görmekte, bireyin toplumsal normları benimsemesinin de ancak bir otoritenin varlığı ile sağlandığından bahsetmektedir (Ertoý, 2007: 80-81). Dolayısıyla toplumun kişinin vermiş olduğu tüm kararlarda etkisi vardır denilebilir. Bu etki bilinçli olarak toplum tarafından bireye karşı alınmış ortak bir tavır şeklinde olabileceği gibi kişinin kendisini herhangi bir sebepten farklı/yalnız hissetmesinden de olması mümkündür. Ayrıca kişinin topluma/gruba hissettiği aidiyet ve toplumun/grubun kişinin üzerine etkili olan baskısının azlığı veya aşırılığı işte bu dört intihar türünün sınıflandırılma sebepleridir. Özgeci intihar ve kaderci intihar yani kişinin bir gruba aşırı aidiyet hissetmesi veya bir gruptan beklentisiz olmasının sebep olduğu intihar çeşitleri, *Tutunamayanlar* romanında görülen yabancılaşmada bulunmamaktadır. Çünkü romanda yer verilen yabancılaşma kavramı, kişinin bir gruba/topluluğa ait olduğu halde kendisini diğer bireylerden farklı hissetmesi veya dâhil olduğu grup içindeki beklentilerinin karşılanmadığı hissine kapılması gibi durumlarla açıklanabilmektedir. Bu nedenle bencil intihar konu açısından önem arz etmektedir.

Daha önce de bahsedildiği üzere yabancılaşma kavramına ilişkin yapılan tanımlamalar, kavram tek bir temele dayandırılarak yapılmıştır. Ancak yabancılaşma kavramı -farklı temellere dayandırılarak yapılan yabancılaşma tanımlarına da bakılarak söylenebilir ki- çok yönlü bir kavramdır. Melvin Seeman kendisinden önce yapılmış olan yabancılaşma tanımlarına ve kavrama dair açıklamalara bakarak yabancılaşmayı beş farklı yönden ele almıştır. Böylece -tek bir temele dayanarak tanımlama yapan düşünörlere kıyasla- kapsamlı bir tanımlama yapmıştır. Yabancılaşma kavramıyla ilgili ilk olarak güçsüzlük yönünden bahsetmiştir. Melvin Seeman (1959: 785), Marx'ın yabancılaşma tanımından güçsüzlük yönüyle ayrılarak,

güçsüzlükten bahsederken bireyin beklentisine önem vermiştir. İkinci olarak yabancılaşmayla ilgili anlamsızlıktan bahsetmiştir. Anlamsızlık, bireyin içinde bulunduğu, yaşadığı olayları anlama/anlamlandırma konusunda sorun yaşaması halidir (Seeman, 1959: 786). Kişi davranış normlarını ve açıklayıcı yorumları önceden tahmin etme/edebilme beklentisi içindedir. Yabancılaşma kavramı için de bu iki yön özellikle önemlidir. Anlaşılan bir dünya ve kontrol beklentisinin sağlanması karmaşık ilişkilerin anlaşılmasının da ön şartıdır (Seeman, 1959: 786-787). Seeman'ın ele aldığı yabancılaşmanın bir diğer yönü normsuzluktur. Durkheim'in anomi kavramından türetilen bu kavram, kişisel davranışı düzenleyen toplumsal normların veya davranış kurallarının ortadan kalkmasını ifade eder (Seeman, 1959: 787). Toplumda yaygın olan standartların bireyselliğin kaybına neden olması durumunda bireyde manipülatif tutumlar gelişebilir. Seeman'ın aktardığı üzere (1959: 788); Goffman, yabancılaşmayı sosyal olarak onaylanmayan davranış beklentisi olarak ele almaktadır. Dolayısıyla bireyin toplum tarafından onaylanmayan davranışları benimsemesi durumu beklenir. Seeman'ın ele aldığı yabancılaşmanın dördüncü yönü ise izolasyon (toplumsal yalıtım) dur. İzolasyon, bireyin popüler kültüre bağlılık derecesini ifade etmektedir (Seeman, 1959: 789). Bu durumda birey toplumca değer verilen şeylere kendisinden beklendiği ölçüde değer vermemektedir. Yani toplumun değerlerinden uzaklaşmaktadır. Bu durumda dolayısıyla kendini toplumdaki farklı hissederken diğer insanlarla ilişki kurmakta zorlanacaktır. Ele alınan bir diğer yön ise bireyin kendine yabancılaşmasıdır. Melvin Seeman'ın (1959: 789) yaptığı tanımlamanın ana noktası olarak seçtiği bu yön, kişinin özünden -kendinden- uzaklaşması olarak açıklanmaktadır. Yani birey kendine yabancılaşarak ideal insandan -özünden- uzaklaşmaktadır (Seeman, 1959: 790). Bu bağlamda üretim faaliyetinde maaşla çalışan işçi örnek olarak anlatılabilir. Üretim faaliyetinde söz hakkı olmayışıyla kendinden uzaklaşmaktadır.

Sonuç olarak, Seeman (1959: 791), toplumsal değer, davranış ve beklenti kavramlarının yabancılaşmanın temelini oluşturduğunu savunmaktadır. Yapmış olduğu -beş farklı yönüyle- yabancılaşma tanımında yer alan özellikle bu üç kavramın öneminden bahsetmiştir.

1.2.2. Ekonomik- Politik Boyut

Yabancılaşma kavramı ele alındığı dönemin durumu, özellikleri, hassasiyetleri de göz önünde bulundurularak yapılan çeşitli tanımlamalarla açıklanmaya çalışılmıştır. Yabancılaşma, belki de en bilinen sebeplerinden olan - Marx'ın ortaya koyduğu üzere- iktisadi temel dayanan ekonomik gelişmeler neticesinde de ortaya çıkmaktadır. Sanayileşme ve teknolojik gelişmeler neticesinde birey doğaya yabancılaşmaktadır (Bayhan, 1997: 98). Teknolojik gelişmeler, toplumsal gelişmeler neticesinde toplumda meydana gelen iş bölümü, işte uzmanlaşma gibi nedenler de bireyin kendine, diğer insanlara veya yaptığı işe yabancılaşmasına sebep olabilmektedir.

Yabancılaşma dendiğinde akla gelen ilk isim, Marx yabancılaşma kavramıyla Hegel'in fikirleri vasıtasıyla tanışmış ve kavramı geliştirmiştir (Pappenheim, 2002: 74). Ancak Hegel'e karşı onun felsefesinin nesneleştirme ile yabancılaşmayı eş saydığını ileri sürerek eleştirmekte ve bu iki terimin birbirlerinden ayrı olduğunu ileri sürmektedir. Marx (2018: 58), Hegel'in iki yanılığından bahseder; ilki Hegel'in yabancılaşmayı yalnızca soyut düşünceler olarak ele almasıdır. Bu durumda düşünür yabancılaşmanın kıstası olarak kendisini görebilir. İkincisi ise yabancılaşmanın, dinin, zenginliğin ancak nesneleşme ile mümkün olduğunu ileri sürmesidir (Marx, 2018: 59). Nesneleştirme, insanın yaşamını kolaylaştırmak ve idame etmek için bir takım aletler üreterek toplumda kendini dışsallaştırması sürecidir (Swingewood, 1991: 87). Mesela ilk insanların avlanmak için kesici aletler yapması veya günümüzde ulaşımı-iletişimi daha kolay hale getirmek için üretilen birçok teknolojik ürün birer nesneleştirmedir. Yabancılaşma ise insanın kendisini dışsallaştırdıktan/nesneleştirdikten sonra kendi çabası-faaliyetleri, öncelikle kendisiyle karşı karşıya geldiği zaman tezahür etmektedir (Marx, 2018: 61). Dolayısıyla yabancılaşmanın olması için dışsallaşma gereklidir.

Marx'ın düşüncelerinin oluşumunda etkili olan Hegel ve Feuerbach yabancılaşmayı temelinde dini bir durum olarak ele almışlardır. Feuerbach, Marx'a

göre insan yabancılaşmasının bir başka biçimi olarak fikirler altına konmuş dinden bahseder (Marx, 2018: 55-56). Yani dine inanış, dinin gereklerini yerine getirme insanın yabancılaşmasının bir başka boyutudur. Bireyin kendisini din formlarıyla sınırlandırdığını savunmaktadır. Ancak Marx'a göre yabancılaşmanın temelinde dinden ziyade ekonomi vardır ve dine göre daha belirleyicidir. Kapitalist toplumun sınıflı yapısı ve işçi sınıfı üzerine fikirler yürüten Marx, teorisinin temelinde ekonomiyi yerleştirmiştir. Dolayısıyla yabancılaşma kavramını da emeğin yabancılaşması olarak ele almıştır. Marx kendisinin de ifade ettiği gibi yabancılaşmayı iktisadi bir olgu olarak görmüş, işçinin, emeğin ve üretimin yabancılaşmasından bahsetmiştir (Marx, 2018: 29). Marx, yabancılaşma kavramını kapitalizmin hâkim olduğu toplumda, üretim biçiminin bireyler üzerindeki ve toplumdaki etkisini ortaya çıkarmak için kullanmıştır. Marx, emeğin metalaşmasından dolayı iş gücünün insanî özelliklerini yitirdiğinden bahsetmektedir (Pappenheim, 2002: 85). Marx insanî doğamızdan bahsetmektedir. Bizi hayvanlardan ayıran türsel özelliklerimizin olması, mesela insanın emek harcamadan önce hayal ettiğini ve o hayal doğrultusunda ortaya bir ürün çıkması durumu Marx'a göre nesneleşmedir (Marx, 2018: 58-59). Kapitalizmle birlikte insanlar yine, önceden hayal edilen bir ürünü ortaya çıkarmaktadır ancak farklı olarak, üretim işini yapan işçinin hayali değil işverenin/üreticinin hayalinin o üründe vücut bulması söz konusu olmaktadır. Pappenheim'in aktardığı üzere (2002: 81-82) Marx, hayvanların da üretim yaptığını ancak yalnızca ihtiyaçlarınca ürettiklerini, insanların -işçilerin- ihtiyaçları olmasa da üretim faaliyetinde bulduklarından bahsetmektedir. İnsan fiziki gerekliliklerinden bağımsız olduğunda üretimde özgürdür. Dolayısıyla işçi üretim eylemini gerçekleştirdiği emeğinin üzerinde söz hakkı kullanmadığından kendi emeğine yabancılaşmış oluyor. Buradan hareketle Marx'ın yabancılaşma anlayışında bir 'irade teslimiyeti' söz konudur.

Marx (2018: 24) dört temel yabancılaşmadan söz eder. İlki yukarıda da bahsedildiği üzere işçinin üretilen ürün üzerinde karar verme hakkı olmadığından, üretim faaliyetine yabancılaşmasıdır. İşçi, içinden geldiği için, mutlu olduğu için değil, mecbur olduğu için, hayatını devam ettirebilmek için üretim yapıyorsa bu bireyi emeğine yabancılaştırır. İşçi herhangi bir ürün ile nasıl bir ilişki içindeyse

kendi emeği geçtiği ürünle de aynı ilişki içindedir (Marx, 2018: 22). Yani ürettiği ürüne yabancıdır. Üretim aşamasında bilfiil emek harcamış olan kişilerin üretilen ürünü satın alamayacak kadar ücretlerle çalışması işçinin ürüne yabancılaşmasına örnek olarak verilebilir. Ayrıca kapitalist toplumda rekabet iş arkadaşlarını birbirinden uzaklaştırır ve birbirlerine rakip olmalarına neden olur. Üretim sürecinin işçiyi kendi yaşamsal varlığına yabancılaştırması onu diğer insanlara, diğer insanları da ona yabancılaştırır (Marx, 2018: 29). Bu hal çalışanların birbirlerine karşı olan insanî yaklaşımlarını kısıtlar. Son olarak da emeğinin yabancılaşması işçinin yaşamak için/hayatta kalmak için, davranışlarını şekillendirmesine neden olmaktadır. Yani fizîken var olmak için yaşamaktadır. Dolayısıyla kendi öz varlığına yabancılaşır (Marx, 2018: 29). Görülüyor ki Marx ortaya attığı yabancılaşma teorisini emek ve ekonomi üzerinden yorumlamıştır. Ona göre işçi, ne kadar fazla ürün üretirse işçinin fakirliği de o kadar artacaktır (Marx, 2018: 19). Kapitalist düzen ve yapılan iş bölümü insanın bu yönlerini kısıtlamakta/kontrol altına almaktadır ve bireye söz hakkı tanımamaktadır. Dolayısıyla birey kendine, işine, ürüne ve çevresine yabancılaşır.

Marx'ın yabancılaşmaya dair görüşü ekonomik temele dayanan ve toplumu önceleyen bir anlayıştır. Ekonomik faaliyetleri bireyin toplumsal ilişkilerini ve topluma bakışını etkilemekte ve hatta düzenleyip belirlemektedir.

Yabancılaşmaya dair Max Weber, daha çok kapitalizm, rasyonalizm, ideal tip, bürokrasi gibi konular üzerine çalışmalarını sürdürmüştür. Protestanlık ile kapitalizme dair yaptığı yorumlar kimi yerde faydalı görülürken kimi yerde de gerek dini açıdan gerek de iktisadi açıdan zarar verici görülmüştür. Sennett'in de (2013: 427) bahsettiği gibi Weber'in en yaygın görüşü Protestan Ahlakı aynı zamanda anlam karışıklığından da yanlış anlaşılmalıdır. Mesela kapitalizm dendiğinde akla ilk olarak çok miktarda para kazanma hırsı gelmektedir. Ancak Weber'e göre (2011: 10) kapitalizm para kazanma hırsı olmaktan ziyade fırsatların kullanımından kazanç bekleme pratiğidir. Yani kapitalizm paraya egemen olma pratiğidir. Paranın esiri değil onu yöneten olmaktır. Ayrıca para kazanmanın her türlü biçiminin kapitalizmin 'ruhu' olarak adlandırmanın da uygunsuzluğundan bahsetmektedir. Söz gelimi

Weber'e göre (2011: 41) kapitalizmin mutlak ve açık olan ilkesi "*Kazanmak, insan yaşamının maddi ihtiyaçlarını karşılamak için değildir. Kazanmak bizzat yaşamın amacıdır.*"dır. Bu ilke kapitalist olmayanlara oldukça yabancıdır.

Geleneksel otoritenin hâkim olduğu geleneksel ekonomide ortaya konulmuş ahlak adı altında ortaya çıkan kurallar ve bu kurallara bağlı bir yaşam biçimi vardır. Weber, ticari ahlakı daha fazla para işlenebilirliği sağladığından kapitalizmin sebeplerinden görmektedir. Savaş, korsanlık gibi yabancılar ve toplumun dışından olanlarla ilişkilerde ahlak dışılığı izin verilmektedir. Ama bu kendi içindeki yakınlarıyla olan ilişkilerde yasaktır (Weber, 2011: 45). Şöyle ki bir kişi daima aldığı borçlarını söz verdiği zamanda ödüyorsa veya kendisinden borç istendiğinde genellikle veriyorsa o kişinin güvenilirliği fazladır. Dolayısıyla piyasada, para bulmak istese geri çevrilme olasılığı çok düşüktür. Bu da parayı kolaylıkla elde edip, işleyebilmesine olanak sağlamaktadır. Daha önce Weber'e göre kapitalizmin anlamının paraya egemen olmak olduğu görüşüne yer verildiği üzere, yukarıdaki örnek aynı zamanda paraya egemen olabilme durumuna da timsal olmaktadır. Ayrıca Weber kapitalizmin bir başka sebebi olan din üzerine de düşüncelerini sunmuştur. Toplumun, aile çevresinin ve dini yaşamının bireyi sevk ettiği eğitim, kişinin mesleki seçimini etkilemekte ve kariyerinin temelini atmaktadır. Kapitalist ruha sahip kişiler dine tümüyle karşı olmasalar da kayıtsız kalmaktadırlar (Weber, 2011: 56). Çalışmak, kazanmak onlar için hayatlarını idame etmelerini sağlayan bir araç olmaktan çok hayatın kendisi olmuştur. Çalışmak için var olduklarına inanmaktadırlar. Çağdaş kapitalizmde durum böyledir.

Weber, Hristiyanlık'ta bulunan, kişinin kendini çalışmaya ve para kazanmaya adanması amacının kapitalizmi destekler duruma geldiğinden bahsetmektedir. Ekonomik bir durumun dini inanç ile temellendirilmesi Weber'in anlayışının başka şekilde ifade edilmesidir. Ancak zaman içerisinde kapitalizm için Hristiyanlık dininin kendisine sunduğu desteğin önemi azalmıştır. Çünkü çağdaş kapitalizm çok gelişmiş, artık insanların tutumlarını ve kendine bağlılıklarını kontrol altında tutmak için dinin insanları buna yöneltmesine ihtiyaç duymamaktadır. Bu çerçevede bireyler yeni kimlik arayışına girerler ve kendilerinden uzaklaşırlar. Yani dini inancın gereklerini yerine getirmek amacıyla yola çıkan insan, kendisini zamanla kapitalist

düzenin içinde bulmakta ve artık dini inancının gereklerini değil sistemin emrettiklerini yerine getirmektedir. Bu durumda insan, doğasından ve kendisi olmaktan uzaklaşıp, para kazanmak ve yaşamını idame ettirebilmek için yaşamaya başlamaktadır. Asketik Protestanlık'ta dünyevi zevkler uğruna zenginleşmek, boşa vakit geçirmek, tanrının şanını arttırmak için (Weber, 2011: 130) çalışmak hatta tanrının tatil günü kabul edilen Pazar günü çalışmak büyük günahlar arasındadır. Püritenizm kazanılan paranın yeniden çalışmaya ve kazanmaya harcanmasını öğütler. Bunun yanı sıra kazanma çabası neredeyse tanrının isteği olarak görülmüştür. Püritenlerin mantıkî ve yararlı mal sahibi olmalarında bir sakınca görülmemekle beraber istenmeyen durum kazancın akıldışı yollarla ve dünyevi tutkularla harcanmasıdır. Çünkü tanrının insanlara bahsettiklerini kendi zevkleri için kullanmaları asketik yaşam biçimine uymamaktadır. Asketizm'de lüks tüketimden kaçınmanın yanı sıra yaşamın çalışmaya adanması söz konusudur. Dolayısıyla kişiye belli şartlar altında belli kurallara göre yaşamayı kabul ettirmektedir. Modern/çağdaş ekonomi de insanlara benzer bir yaşam sunmaktadır. İnsanların tercih edebilecekleri seçenekleri belirleyerek, onlara kısıtlı zamanlar sunarak, insanlar arası etkileşimi azaltarak kişileri eşyalara bağlılığa ve dolayısıyla yalnızlığa itmektir.

Weber (2017: 48-50), meşru otoritenin üç saf hali olduğundan bahseder; ilki meşru kurallarla egemenlik konumuna getirilme durumudur (yasal otorite), diğeri geleneksel yerleşik inanca dayalı olarak verilen gücü kullanma yetkisidir (geleneksel otorite) ve son olarak bireyin kahramanlığına, kişisel özelliklerine ya da kutsal kabulüne dayanarak verilen liderlik durumudur (karizmatik otorite). Meşru egemenlikte kurulan düzen yasalarla belirlenmiş ve şahsi olmayan bir düzendir (Weber, 2017: 48). Bireyler kendi alanı içerisinde geçerli olan bu kurallara uymak zorundadır. Weber'e göre (2008: 338-339) bürokrasi, rasyonelliğe sahip kurallar, araçlar ve amaçlar bütünüdür. Yasal otoritenin en saf durumu olarak nitelendirilebilecek hali, memurların çalıştırıldığı bürokratik yürütmedir (Weber, 2017: 54). Bürokrasi sistemi kendi içinde bazı kurallar ve gereklilikler barındırmaktadır. Weber (2008: 303-314), bürokrasinin yasal düzenleme, belli kurallar, uzmanlık eğitimi, görevli istihdamı, hiyerarşik yetkiler ve resmî alan ile özel yaşam ayrımı gibi özelliklerinden bahsetmektedir. Tüm bu özellikler aynı

zamanda bürokratik sistemin gereklilikleridir. Weber'e göre (2008: 322), bürokratik sistemin düzenli ve belli kurallara sahip olması, net ve sürdürülebilir olması, nesnel olması gibi yönleri sahip olması, diğer sistemlere göre daha hızlı ve düzenli işlemlerini sağlamaktadır. Ancak her sistem gibi bürokrasi de kendi içinde olumsuzluklar barındırmaktadır. Bürokrasi aygıtı sağladığı statü duygusu, yaşamı idame ettirmek için maddi gelir, iş güvencesi gibi imkânlarla içinde bulunan görevlileri yasal olarak köleleştiren bir sistemdir (Weber, 2008: 314-321). Bürokratik sistemde çalışan bireyler, işleyen bir çarkın dişlisi gibi, sorgulamadan, kişisellikten uzak bir tavırla, belirlenen iş tanımı çerçevesinde çalışmalarını sürdürmektedirler. Bürokratik sistem, gayri şahsi bir anlayışla, tutkusuz ve sevgisizce, resmî olarak herkese eşit davranılmasını gerektirmektedir (Weber, 2017: 62). Dolayısıyla çalışan memurlar ve başvuran konumunda olan vatandaşlar arasında kurulacak ilişki daha önce belirlenmiş olan kurallar çerçevesinde olacağından kimse -güler yüz, iltifat, anlayış gibi- sevgi gösterileri beklemez. Bu durum çalışanları insanî ilişkilerden uzak, yalnızca görevini yapan bireylere dönüştürecektir. İnsanlar arası ilişkileri zayıflatmakta ve insanları birbirinden ve kendilerinden uzaklaştırmaktadır. Weber, modern hayatın gerektirdiği bürokrasinin bu etkisini demir kafes kavramıyla anlatmıştır. Bürokratik sistemin, insanlara sunduğu veya dayattığı düşünceler/kaygılar kişiye bir kafesin içinde olduğu hissini uyandırmaktadır. Bu sistem içinde çalışan insanları inisiyatif almayan, keyfi davranmayan, yalnızca kurallar çerçevesinde işini yapan -ruhsuz uzmanlar- a dönüştürmektedir. Weber'e göre, demir kafes, bireyin yaşamını şekle sokmakta ve ona kısıtlı imkânlarla iradesini kullanabilme lütfunda bulunmaktadır (Ritzer, 2014: 266). Bu durum insanları ruhu, kalbi ve kişisel kimliği olmayan varlıklara çevirmektedir. İnisiyatifini kullanamayan, yalnızca kurallar çerçevesinde hareket eden insan, kendisinden ve diğer insanlardan uzaklaşacak, yabancılaşacaktır. Demir kafesin bireyleri robotlaştırma -hissizleştirme- tehlikesini kabul eden Weber, yine de doğru çalışan bir bürokratik sistemin modern toplumlarda olması gerektiğini savunmaktadır (Slattery, 2014: 46). Modernleşmenin bir gereği olarak gördüğü -uygun ve düzgün bir biçimde çalışan- bürokratik sistem bireyin robotlaşması/ kendinden uzaklaşması tehlikesine rağmen toplumsal düzenin sağlanmasında etkili olacaktır.

1.2.3. Bireysel Boyut

Yabancılaşma kavramı, toplumsal bir kavram olmasının yanı sıra kişisel eğilimler nedeniyle de gerçekleşebilmektedir. Toplumsal durumların bireyin yaşantısını etkilemesi gibi kişisel yaşanmışlıklar ya da mecburiyetler de bireyin yaşantısında etkili olmaktadır. Yabancılaşma kavramı yabancı kelimesinden türemiştir. Ait olmayan anlamına gelen yabancı olma durumuna mecbur kalan ya da kendi tercihi ile yabancı olmayı seçen birey, içinde yaşayacağı kültürle uyum sağlama aşamasında zorluklar yaşamaktadır.

Georg Simmel, toplumu oluşturan bireylerin kendi aralarındaki etkileşimine önem vermiştir. Bu bağlamda çeşitli toplumsal tipler (yabancı, yoksul, maceracı, aracı gibi) üzerine yazılar yazmıştır. Pappenheim'in aktardığı üzere (2002: 22) Simmel, toplum tarafından sunulan biçime teslim olmanın bireyi, kendisi olmaktan uzaklaştırdığını ve kendisi olmayı güçleştirdiğini savunmaktadır. Simmel (2009: 149), yabancıyı bugün gelip yarın giden gezgin olarak görmemiş, aksine bugün gelip yarın da kalan olarak görmüş ve ele almıştır. Yani yabancı gitme veya kalma seçeneklerine sahip olan, grubun dışında olmayan bizatihi grubun bir üyesidir. Yabancı olma durumu Simmel'e göre (2016: 28) grup açısından da birey açısından da olumlu bir durumdur. Kişinin fiziki yakınlık-uzaklık durumundan ziyade kültürel açıdan uzak olma durumu grubun bir üyesi olan yabancıyı anlatmaktadır. Söz gelimi bireyin bir toplulukta/grupta yabancı sayılabilmesi için, o grubun üyesi olduğu kabul edilmelidir. Hiç tanımadığımız, varlığından emin olmadığımız kişi ve topluluk bize yabancı değildir. Çünkü yabancı ya grubun içindedir ya da dışındadır. Ayrıca Simmel (2016: 26), yabancı için en uygun faaliyetin ticaret olduğunu dile getirmiştir. Toprağı olmadığı, yerli halkın kültürüne de hâkim olmadığından yabancı için, kültürler/toplumlar arası ticaret (mal alışverişi) en uygun meslek olarak görülmektedir. Simmel, yabancıнын pek çok olumlu özelliğinden bahsetmiştir. Mesela nesnellik yabancı için kaçınılmaz bir durumdur. Grubun içindedir ancak dışarıdan da bakılabilir. Bu niteliği dolayısıyla yabancıya pek çok sır kolaylıkla anlatılır. Kişisel ilişkilerinde ne kadar yakın olursa olsun yabancı, diğer insanların

gözünde dışarıdan gelen biridir (Simmel, 2016: 29). Bu durum ona nesnel bakabilme -salt tarafsız olmasa da- imkânı sunmaktadır. Nesnellik ise aynı zamanda özgürlüktür. Yabancı her tür ilişkisine veya olaya dışarıdan ve ön yargısız bakabilendir. Ayrıca âdetler, gelenekler, önceki benzer olaylar veya dini kaygılar onu etkilemez (Simmel, 2016: 30). Dolayısıyla daha genel ve nesnel değerlendirmeler yapabilir. Ayrıca yabancıya nesnellik karakterini veren diğer bir unsur yakınlık-uzaklık orantısıdır. Yabancıyla aramızda özel durumlarda iş ya da insan doğası temelinde benzerlikler/ortaklıklar hissedildiği oranda yakınlık duyulur. Ancak iki kişiden ziyade toplumda pek çok kişiyi birbirine bağlayan/yakınlaştıran bazı benzerlik unsurları hissedildiği oranda da uzaklık duyulur. Bu anlamda ele alınan yabancılık tüm ilişkiler için geçerlidir (Simmel, 2016: 31). Çünkü iki kişi için ortak olan şey aslında pek çok insan için de ortaktır ve daha önce aynı duyguları deneyimleyen pek çok insan vardır. Dolayısıyla yabancı, doğal olmayan yollarla sonradan dâhil olduğu grupta kurduğu ilişkilerde aynı anda hem yakın hem de uzaktır. Bu iki nitelik her ne kadar tüm ilişkiler için geçerli olsa da yakınlık ile uzaklık arasındaki özel orantı yabancıyla kurulan ilişkinin özgül biçimini verir (Simmel, 2009: 149-154). Yani toplumda yerli halktan birisine takınılan tavır ve onunla kurulan ilişki ile yabancıya takınılan tavır ve yabancıyla kurulan ilişki farklı olacaktır, daha önce de bahsedildiği üzere kendi içerisinde bir takım özellikler taşımaktadır. Yukarıda bahsedildiği gibi, yabancı ile kurulan ilişkinin pek çok olumlu tarafı olabileceği gibi her ne sebeple meydana gelirse gelsin olumsuz durumların da kendisine mâl edilebilme ihtimali yüksektir. Söz gelimi bir toplulukta kaybolan bir eşya varsa şüpheli olarak ilk yabancıya dönülmektedir.

Georg Simmel, mikro sosyolojik bir çabayla kişiler arası etkileşimi incelemiştir. Ele aldığı yabancı tipinin içinde bulunduğu duruma kısmî katılımı sayesinde elde ettiği nesnelliğine vurgu yapar. Ayrıca gruba sonradan dâhil olmuş olsa da yabancı ile kurulan ilişkilerde yakınlık-uzaklık durumları mevcuttur ve yabancı bugün gelip yarın gidecek olan değil, yarın da kalacak olandır.

2017 yılında hayata veda eden, Zygmunt Bauman ise -Oğuz Atay gibi- çalıştığı çeşitli konuların yanı sıra bizzat insanla ilgilenmiştir. İnsanın modern zamanda yabancı olana tutumunu yazmıştır. Toplumda dostlar, düşmanlar ve bir de

yabancılar var demiştir, Bauman (2017: 80). Dostlar ve düşmanları Simmel'e de atıfta bulunarak birbirinin karşıtı olarak var olan iki durum olarak kabul etmektedir. Dost olma ve düşman olma toplumlaşmanın iki önemli durumudur. Birbirinin karşıtı olmasına rağmen bu iki olgu birbirinin simetriği değildir. Dost olmayan düşmandır, düşman olmayan dosttur simetrisi toplumda karşılığını bulmamaktadır. Kısacası yaygın olarak bilinen "Düşmanımın düşmanı dostumdur." ifadesi Bauman'a göre gerçek yaşamda/pratikte karşılığı olmayan bir ifadedir. Dost ve düşman kavramlarının karşıtlığı birbirlerini tanımlayabilme imkânı tanıdıklarından gelmektedir (Bauman, 2017: 82). Birbirlerinin zıttı olmayan bu kavramlardan ancak belli şartlar oluştuğunda söz edilebilir. Söz gelimi kötülük yapan bir kişinin düşman olduğundan, kendisine verilen sırrı hep saklayan birinin de dost olduğundan bahsedilir. Dost ve düşman olma durumu kalıcı bir sınıflandırma olmadığı gibi yer değiştirebilir de. Ancak Bauman'ın bahsettiği üçüncü hal olan yabancı olma durumuna gelecek olursak; Bauman (2017: 90), -Simmel'in de üzerinde durduğu yabancı tanımına benzer bir ifadeyle- fiziken yakın olan ancak ruhen uzak olandan yabancı olarak bahsetmiştir. Simmel'e benzer ifadelerle yabancıya bugün gelip yarın da kalan, gitme özgürlüğü her zaman olan, daha önceden orada olan yerlilere nazaran daha cesur olma gibi türlü özellikler/vasıflar yüklemiştir. Bunlara ek olarak içinde bulunulan toplumun tamamen yerli halktan oluşması ile yabancıların da çok sayıda olması arasında da farklar olacağını eklemiştir. Yabancıların da azımsanmayacak sayıda yer edindiği toplumda, farklı olmak kişiyi yabancılaştırmamaktadır. Ancak toplumdaki kişilerin çoğunluğunun yerli halk olması bireyin yabancı olmasından kaynaklanan farklılığının gün yüzüne çıkmasını kolaylaştırmaktadır. Bauman (2010: 106), küreselleşme sebebiyle insanların sürekli hareket halinde olmalarından söz etmektedir. Ancak bu hareket, (gezgincilik durumu) amacına göre turistik de olabilir aylakça da olabilir. Turist canı nereye isterse oraya gider, isterse yeni bir fırsat olduğunda bulunduğu yeri terk eder, istemezse kalmayı seçebilir. Aylak ise herhangi bir itme veya çekme durumundan kaynaklı, özgürlükle/özgür seçimle alakası olmayan bir seyahat içindedir. Ancak bu kesinlikle keyfi bir seyahat değildir. Bu nedenle Bauman (2010: 107), aylak ve turist için bir madalyonun iki yüzü benzetmesini yaparak "Aylak turistin alter egosudur (diğer kişiliği)." demiştir ve aylığın tek arzusu turist olabilmektir. Mesela yakın zamanda evlerinden,

lkelerinden ayrılmak zorunda kalan Suriyeli sığınmacılar Bauman'ın tanımına göre aylak sınıfında yer almaktadır. Seçme, tercih yapabilme imkânları yoktur. Bilmedikleri/aşına olmadıkları memleketlerde yaşamlarını sürdürme mecburiyetinde kalmışlardır. Ancak gezi veya daha iyi yaşam koşulları sağlayabilmek adına memleket, kültür değiştiren insanlar ise turist tanımında yer almaktadır. Gidecekleri yeri seçebilen, orada kalma süresinde özgür olan bu insanların yaptıkları seyahatlerde bir zaruret hali söz konusu değildir. Geri dönebilme veya kalmayı tercih etme imkânları daima bakidir.

Küreselleşmeyle birlikte mekândan bağımsız olan kişiler, durumlar, olaylar tezahür edebilmektedir. Dolayısıyla bir yabancı olma hali kaçınılmaz olarak yaşanacaktır. Yabancı ise Bauman'ın Derrida'dan aldığı kavramla '*karar verilemeyenler*' in ülkesidir. Dost ve düşman karşıtlığı toplumlaşma sürecine katkıda bulunan/inşasına destek olan, yabancıda yoktur. Yabancı dost da olabilir, düşman da olabilir. Bu iki tarafa dâhil olmadığı gibi kendisi bir üçüncü taraf da oluşturmamaktadır (Bauman, 2017: 83). Hakkında net bir yorum yapılmasına olanak olmayan yabancı bu belirlenemez durumdan dolayı toplum için/toplumlaşma süreci için bir tehdit olarak görülmekte/algılanmaktadır. Bauman (2017: 91), yabancıyı *belirlenimsiz* olarak tanımlarken modernliğin başının belası olduğundan da bahsetmektedir.

Yabancınn fark edilebilirliği onun yerli kültüre uyum sağlamasını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla dışarıdan olma durumu yabancıyı nesnellik konumuna dâhil eder. Yabancınn fark edilişi yerli halkta ona karşi güvensizlik, huzursuzluk gibi duyguları ortaya çıkarmaktadır. Yabancı daima farklı olduğundan, yerli halkın kültürel donanımına hiçbir zaman tam anlamıyla sahip olamayacağından, halk tarafından sürekli olarak sadakati sorgulanan kişi olmaktan kurtulamayacaktır (Bauman, 2017: 114). Dolayısıyla ilgili olsun veya olmasın, bulunduğu ortamda bir sorun çıkmışsa yönelen suçlayıcı bakışlar ilk olarak yabancıyı bulmaktadır. Bundan dolayı yabancınn en büyük arzusu fark edilmemek olacaktır. Çünkü nesnellik, tarafsızlık gibi olumlu özelliklerinin yanında yabancı olarak kalmak kişiyi yalnız hissettirmekle beraber, ihtiyacı olan ait olma duygusundan da mahrum bırakmaktadır.

1.2.4. Gündelik Hayat Pratiklerinde Yabancılaşma

Birey, toplumda yaşadığından gün içerisinde tanıdığı veya tanımadığı diğer insanlarla zorunlu olarak etkileşim halinde olmaktadır. Gün içerisinde kurulan bu iletişimler kişilere çeşitli görevler yüklemektedir. Yazılı olmayan toplumsal kurallarca belirlendiği üzere, bireyler sosyal statüleri gereği kendilerinden beklenen davranışları sergilemektedir. Bu durum kişiyi -bazen- olmadığı biri gibi davranmaya itebilir. Olmadıkları biri gibi davranmalarının da farklı sebepleri -kişisel veya toplumsal- olabileceği gibi bu davranışlar zaman içinde kendilerinden uzaklaşmalarına neden olmaktadır.

Erving Goffman, bireyler arası etkileşim üzerinde özellikle durmuştur. Eserlerinde makro sosyolojik kaygıları, toplumsal yapıyı, sınıfı ve ekonomiyi göz ardı etmekle eleştirilmiştir. Temel çalışmalarından olan *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* adlı eserinde bireylerin toplumda kendilerini nasıl sundukları üzerinde durmuştur. Kişilerin gözlem yapıp o an için uygun buldukları rollere büründüklerini ve bu rollerin hangi şartlar ve durumlarda farklılaştığını anlatmış bunun içinde tiyatro terimlerini kullanmıştır. Goffman'a göre (2016: 57) kişinin kendisini iyi veya kötü göstermesi seyirciye bağlıdır. Yani birey farklı seyirciler karşısında farklı roller sergilemektedir. Peki, gerçek olan, rol olmayan davranış hangisidir? Bu soruya net bir cevap vermek zordur çünkü kişinin davranışlarının içtenliğini ölçmek mümkün değildir. Ancak Goffman oldukça soyut görünen fikirlerini kitabında somut, günlük yaşamda sıklıkla karşılaşılabileceğimiz örneklerle desteklenmiştir.

Ayrıca Goffman, kendini yalnız hisseden, modern zamanın getirdiği değişimlerden dolayı yabancı hisseden/yabancılaşan kişilerin yanı sıra gerek dış görünüşüyle gerekse zihnen diğer insanlardan kendini farklı hisseden kişilerin durumlarından da bahsetmiştir. *Damgalı bireyler*, olarak bahsettiği bu kişiler bedensel veya zihinsel engelli bireylerin yanı sıra daha evvel hüküm yemiş çıkmış ve topluma karışmakta zorlanan ya da göçmen bir ailenin ikinci kuşak çocuğu veyahut siyahî ya da esmer olan bireyleri de kapsamaktadır. Hatta üç farklı damga tipinden bahsedilmektedir. İlki görünür muhtelif fiziki bozukluklarını içermektedir. İkinci

olarak ise bireysel karakter bozukluklarından (alkolizm, hapis yatmak, intihara girişim, zayıf irade vb.) bahsedilmektedir. Bir diğeri ise çoğunlukla soy bağıyla aktarılan ulus, din, ırk gibi etnolojik damgalardır (Goffman, 2014: 31). Kendi farklılığının farkında olan kişiler çoğu zaman çekingenlik, hırçınlık, özgüven yetersizliği yaşarlar ve diğere -normal- insanlarla konuşmaktan çekinirler ya da konuşmalar dahi akıllarında hep karşıdaki kişinin kendini nasıl algıladığı düşüncesi vardır. Etkileşim kurulan kişinin kendi farklılığını fark ettiğini ve ona göre konuştuğunu hatta fırsatı olduğunda bu konuyla ilgili aşağılayıcı/alaycı ifadeler kullanabilme potansiyelinin her zaman var olduğunu düşünmektedirler. Goffman (2014: 48) karşısındaki bireyin de etkileşim kurduğu damgalı bireye damgasını görmezden gelerek veya damgasını olduğundan fazla önemseyerek/üzerine düşerek onu incitebilme ikilemine düştüğünden bahseder ve Mead'e gönderme yaparak karşılıklı etkileşim halindeyken, karşılıklı algılanmanın bitmek bilmez durumundan bahseder. Ayrıca nadiren de olsa damgalı bireyin kendisinin normal olduğunu, normal insanların ise normal olmadığını düşündüğü görülür. Bu durum çok nadiren görülse de örnek olarak Çingenelerden bahsedilebilir (Goffman, 2014: 33). Çingeneler, tarihi açısından birkaç efsaneye sahip olan bir halktır. Kimilerine göre lanetlenmişler, kimilerine göre ise sürgün edilmişlerdir. Ancak bilindiği üzere bu halkta nevi şahıslarına münhasır yaşam tarzının sürekliliği beklentisi hem de diğere halklar gibi düzenli bir yaşama sahip olmak isteği vardır. Bu çelişkinin yanı sıra sahip oldukları özgüvenleri tam da Goffman'ın değinmiş olduğu damgalı bireyin kendini normal, normal insanları anormal olarak görmesine örnek teşkil etmektedir.

Kısaca damgalı birey, damgalı olmayan insanlarla yani karma sosyal ortamlarda eğer fiziki, görünür bir damgası varsa davranışlarını daha çok nasıl algılandığını hesap ederek şekillendirmektedir. Aynı şekilde damgalı olmayan birey ile kurduğu etkileşimde yanlış anlaşılmaya mahal vermemek ve karşısındaki insanı incitmemek için azami ölçüde dikkat etmektedir. Goffman (2014: 181) bu durumu damgalı bireyler ve normaller arasında gizli bir iş birliği olarak adlandırmıştır. Çünkü bilinçli olarak hareketlerini, sözlerini, ifadelerini kontrol etme durumu vardır. Şunu da belirtmek gerekir ki damgalı birey ait olduğu toplumun bir parçasıdır yani gelip geçici bir kişi değildir. Simmel'in tanımını yaptığı yabancı kavramına

benzemesine rağmen içinde bulunduğu topluma/topluluğa sonradan katılmamış olması yönüyle ayrılır.

Richard Sennett, kent ve kent kültürü ve sınıflı toplum yapısı üzerine çalışmalar yapmıştır. Yabancı, yabancı olma, yabancılaştırma kavramlarını daha çok ulusal kimlik, milliyetçilik ve iktidar gibi kavramlar üzerinden anlatmıştır, Sennett. Ayrıca mülteciler, sürgün edilmişler ve kendi memleketinde olmayanlara da değinerek yabancı olanın içinde bulunduğu duruma çoğu zaman nasıl yaklaştığını ele almıştır. Mesela Sennett'e göre zanaatkâra nispeten sanatçı daha yalnızdır ve topluma yabancılaştırmaya meyillidir. Sanatçı ve zanaatkâr arasındaki ayrımı sanatçının ortaya koyduğu özgün eserle yapar özgünlük, benzersiz olmayı ve tek olmayı da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla sanatçı kimliğine sahip kişinin kurduğu "Toplum beni anlamıyor." cümlesi sanatçının yalnızlığa yakınlığının bir göstergesidir. Yalnız olmanın bireyi yabancılığa itebileceğinden önceki bölümlerde de söz edilmiştir.

On dokuzuncu yüzyılda modernleşmenin getirdiği milliyetçi bir kimliğe sahip olmanın ana kuralı sahip olunan kimliğin farkında olmamaktır (Sennett, 2014: 63). Çünkü kendisinin nasıl algılandığına kafa yoran insan olduğundan daha iyi görünebilmek için çeşitli rollere bürünecektir. İşte bu yüzden sahip olunan kimliğin farkında olunmaması kişinin kendi olabilmesinin ana kuralıdır. Yerinden edilmişlik, kişiye kendi kendisinin kimliğini yeniden oluşturma problemini getirmektedir. Bu kendi kimliğini yeniden oluşturma problemi yabancı kişinin en büyük problemidir. Ne tamamen kendisi olabilmekte ne de etrafına uyum sağlayarak içinde bulunduğu kültürü özümseyebilmektedir. Bu noktada Erving Goffman bölümünde bahsedilen Çingeneler örnek olarak yinelenebilir. Yanı sıra Sennett'e göre (2014: 73) yabancı olmak köklerinden kopmak demektir. Yerinden edilmek, göç etmek veya herhangi bir sebeple ait olduğu mekânın/memleketin/kültürün dışında yaşamaya çalışmak köklerinden uzak kalmayı beraberinde getirdiği gibi yaşadığı yere de tam anlamıyla ait (oralı) olmasına engel olmaktadır. Kişi çıktığı yolculukta başlamış olduğu yere geri dönse dahi kendini oluşturan kültür, adetler ve örflere eski gibi sıkı sıkı bağlanıp, özümseyemez.

Richard Sennett, yabancı olmanın iki farklı şekilde zuhur edebileceğinden bahsetmektedir. İlki şehir yaşamında/modern yaşamda da sıkça karşılaşılabilecek olan sonradan gelen yani *dışarıklar* olarak adlandırdığı *içerliklere* (yerli halka) sonradan dâhil olanlardır. İkinci olarak ise yabancı başka yerlerden gelen/farklı olan değil toplumda var olan ancak meçhul olandır. Meçhul, insanların zihinlerinde nereye oturtacaklarını bilmedikleridir (Sennett, 2013: 73). Tanınmayan yani grubun dışından olan yabancı, yerli halk için inandırıcılığı yüksek olmayan bir kimsedir. Duruma tersten bakacak olursak yabancılardan oluşan bir kitleye kendini kabul ettirmek, onlardan olmak, başka bir ifadeyle göze batmamak, tamamen yerli halktan oluşan bir topluluğa dâhil olmaktan nispeten daha kolaydır. Ancak Sennett bu durumun kaçınılmaz olduğunu belirtmiş, toplumda/*kamusal yaşamda* daima sessiz bir izleyici kitlesi ve aktör olarak adlandırdığı bireylerin var olduğundan bahsetmiştir. Burada Sennett'in yapmış olduğu izleyici/aktör benzetisi kendisi gibi Chicago Okulu'ndan mezun olan Goffman'a benzer bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. Sennett (2013: 256), izleyicinin yalıtılmış bir kişi olarak kamusal alanda yer aldığını, ailesinde gördüğü katı görgü kurallarından farklı, nasıl bir yaşam olduğunu görmesi/anlayabilmesi için insanlarla etkileşim kurduklarından bahsetmiştir. Ona göre modern yaşamla birlikte kamusal alanda varlığını gösteren bireyler artmakta ve klasik toplumsal etkileşim tarzları değişmektedir. *Kamusal aktör* olarak bahsettiği, toplum önünde kendini gösteren ve sessiz bir izleyici grubuna hükmedebilme imkânı olan kişinin kamusal yaşamı yanlışlara sürükleyebilme ihtimali vardır. Siyasetçiler bahsedilen duruma örnek teşkil edebilir. Siyasi görüşleri ve fikirleri pek çok kişi tarafından benimsenen bir siyasetçinin zamanla artan izleyici/takipçi kitlesi için artık fikirleri önemsizleşmektedir. Takip sebebi fanatikliğe dönüşmektedir. Dolayısıyla kitleleri yanlışla sürükleyebilme durumu her an varlığını korumaktadır.

Richard Sennett, toplumda bazı kişilerin hâkim kişilik sınıfında olduğundan bahseder. Bu Max Weber'in eski kralların yaşamını analiz ettiği *karizma* kavramına tekabül etmektedir (Sennett, 2013: 263). İzleyiciler, günlük yaşamlarında, hâkim kişide gördükleri duyguları yaşamazlar. Çünkü onlarda var olan ilgi çekici özelliklerin topluma yayılması farklılıklarını ortadan kaldırma ihtimalini

artırmaktadır. Bu sayede bireyler kamusal alanlarda sessiz kalarak hem fark edilmeme hem de istedikleri zaman görülebilme imkânı bulabilmektedir. Ancak bu durum kişiler arası etkileşimi azaltmaktadır.

Son olarak Sennett (2013: 435), şehri *kişidışı yaşamın* amacı olarak görmektedir. Kişi dışı yaşam, toplumsal ilişkileri, zevkleri veya çıkar ilişkilerini içinde barındırmaktadır. Modern insanın toplumsal olaylardan doğrudan değil dolaylı olarak etkilenmesi modern insanın, toplumsal olaylara karşı ilgisizliğini ortaya çıkarmaktadır (Pappenheim, 2002: 95-96). Bu ilgisizlik modern insanı toplumsal olaylara tepkisizleştirmektedir. Modern şehir insanı, eski yaşam tarzına sahip; birbirleriyle sürekli etkileşim halinde olan, kentli olmayan insanların pek hareketli olmayan ama huzurlu yaşamlarına özenmektedirler. Şehirler insanlara pek çok şeyi yapabilme, pek çok şeye kısa bir sürede sahip olabilme imkânı vermektedir. Ancak tüm insanlara aynı imkânlar sunulduğunda da çıkarlarının çatıştığı durumların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Modernleşmenin beraberinde getirdiği güvensizlik, bilinmezlik, kent yaşamı gibi etkenler bireyleri kendilerini korumak adına mahrem ilişkiler kurmaya yönlendirmektedir. İnsanoğlu kendisini kamusal alandan mahrem ilişkiler içine sürüklenirken bulur. Dolayısıyla mahrem ilişkiler içinde olan bireylerin sayısının çok olması modern bir toplumun göstergesidir (Sennett, 2013: 436). Modern toplumda sıkça rastlanan kendi içine kapanan insan, sessiz ve yalnız kalmayı tercih etmektedir. Yabancı (öteki) ile etkileşim kurmanın güvenli olmadığına inanarak kamusal alandan kendini soyutlamaktadır.

1.3. Türkiye'deki Yabancılaşma Tartışmaları

Yabancılaşma kavramının tarihinin çok eski zamanlara kadar dayandığından önceki sayfalarda bahsedilmiştir. Türkiye'de yabancılaşma tartışmaları modernite, modernleşme, batılılaşma gibi kavramlar üzerinden okunma imkânı bulmaktadır. Yabancılaşmanın Türk toplumunda da eski bir geçmişe sahip olduğu şüphe götürmezdir ancak öne çıkması/ilginin artması Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat Dönemine dayanmaktadır. Hatta Aydın'ın aktardığı üzere (2014: 168), tarihimizde modernleşme -Batılılaşma- çabaları 1683 Viyana Bozgunu'na kadar dayandırılabilir.

Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan Batılılaşma anlayışı Türkiye'de toplumu Batı'nın doğrularına göre toplumu şekillendirmek olarak varlığını sürdürmüştür (Mardin, 2017a: 17). Dolayısıyla modernleşme bağlamında atılan her adım aynı zamanda Batılılaşmaya yaklaşma olarak görülmektedir.

Modernleşme, Batı toplumlarının modern birikimine ulaşabilmek için Batı dışı toplumların yaşadıkları süreci ifade etmektedir (Aydın, 2014: 166). Türk modernleşme tecrübesi, modernleşmeden ziyade Batılılaşma amacı gütmesiyle pek çok eleştiriye maruz kalmıştır.⁶ Cemil Meriç (2016: 285), Türk toplumunu Tanzimat'ı Garplılaşmak olarak anlayıp çağdaşlaşmak olarak anlamamasıyla eleştirmektedir.⁷ Dolayısıyla Türkiye, modernleşme konusunda Batı'yı örnek almakla/özgür olmak arasında yaşadığı çelişki (Aydın, 2014: 169) nedeniyle kendi tarihsel/geleneksel ilerlemesini istediği yönde değiştirememiştir. Ne tam anlamıyla Batılı olabilmiş ne de kendi doğal ilerleme sürecine sadık kalabilmiştir. Geçmiş dönemlerde olduğu gibi günümüzde de geçerli olan, iktidar sahiplerinin otoritelerinin varlığını korumak ve devamlılığını sağlamak için çaba harcamaları beklenen bir davranıştır (Akın, 2013: 93). Mevcut otoritenin devamlılığını sağlamasında öncelikle toplumun kendisine itaati önem arz etmektedir. Bu nedenle kendisinden farklı düşünen insanları da kendi görüşünü kabul etmeye ikna etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bireylerin belli bir kalıba sokulmasında, aynılaştırılmasında yönetimde bulunan kişilerin etkisi söz konusudur. Bu durumdan yabancılaştırma olarak bahsetmek mümkündür. İktidar sahipleri bu yabancılaştırma sürecine, kendi kabul ettikleri ideolojileri halkın benimsemesini amaçlayarak yaptıkları düzenlemelerle katkıda bulunmaktadır.

Türkiye'de modernleşme bağlamında yapılan değişiklikler yeni bir toplumsal düzen kurmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle Türkiye'de modernleşmenin mecburi bir kültür değişimi olduğundan bahsedilmektedir (Aydın, 2014: 167; Küçükömer, 2010: 97). Bu kültürel değişim, kültürün aktarılması ve devamlılığını

⁶ Şerif Mardin, Batıcılık adlı makalesinde -Mardin Ş. (2017a) "Batıcılık" Türk Modernleşmesi, Makaleler 4, İletişim Yayınları, İstanbul, sf. 9-18-, Mustafa Aydın, Moderniteye Dışarıdan Bakmak adlı kitabında -Aydın M. (2014) "Moderniteye Dışarıdan Bakmak" Açılım Kitap, İstanbul, sf. 153-konuya değinmişlerdir.

⁷ Cemil Meriç eleştirisini (2016: 284), "Batı'nın meyvelerini kendi ağacımıza asarsak, efendisinin ilaçlarını yutan uşak gibi oluruz." cümlesiyle açıklamıştır.

sağlayan aile ve eğitim kurumlarının yanı sıra dini inançta da etkili olmuştur (Meriç Yazan, 2000: 123). Aile kurumu sahip olduğu toplumsallaşma görevini başka kurumlarla paylaşmak durumunda kalmıştır (Akin, 2013: 112). Toplum içindeki birey, karşılaştığı/maruz kaldığı eğitim, arkadaş çevresi gibi unsurlarla kültürleşme imkânı bulmaktadır. Eğitim kurumu okullar aracılığıyla, bireyin -kültürel aktarım ile- ailede öğrenmiş olduğu kültür ile çatışmasına neden olmaktadır.

Türkiye’de modernleşme din alanında da reformlarla kendine yer bulmuştur. Ümit Meriç Yazan’a göre (2000: 123), Türkiye, Cumhuriyetle birlikte Doğulu-İslâmî kimliğini bırakarak kendisi adına faydalı olacak şeyleri Batılılaşmada aramıştır. Günlük yaşamlarını İslâm’ın gerekliliklerine göre şekillendiren Türkler, Osmanlı’da Batılılaşmayla başlayan süreçte günlük hayatlarını İslâm dininden arındırarak idame ettirmeyi öğrenmişlerdir (Yıldırım, 2011: 35). Türkiye’de Batılı anlamda din ve devlet işlerinin ayrıldığı laiklik anlayışı hiçbir zaman olmadığından, dine kendine özgü bir örgütlenme imkânı verilmemiş, dinin kurumsallığı devlet tarafından kontrol altına alınmıştır (Aydın, 2014: 110-111). Cumhuriyet ile birlikte laiklik sekülerleşme olarak görüldüğünden, dinin sosyal yaşamdan uzaklaşmasına neden olmuştur (Aydın, 2014: 110; Yıldırım, 2011: 16-17).

Bir sosyolog kimliği olmasa da yabancılaşma kavramı üzerine farklı bir bakış açısı sunduğundan İsmet Özel’in konuyla ilgili düşüncelerine de yer vermek uygun olacaktır. Özel, medeniyeti, teknolojiyi ve yabancılaşmayı birbiri içinde olan kavramlar olarak anlatmaktadır. Ona göre yabancılaşma (2013: 15) insanın kendini nasıl algıladığıyla ilgili bir kavramdır ve Batı’nın zihin dünyasında onların tarihsel geçmişinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yabancılaşma, Müslüman zihin dünyasında ortaya çıkmadığından, kavramın analizi ve gerekirse konuyla ilgili çözümün Müslüman tarafından ortaya konulmasının uygun olacağı düşüncesindedir.

İnsan -Müslüman- içinde bulunduğu/yaşadığı/mensup olduğu toplumun kuralları ve geleneklerine -bu kurallar İslâm’a uygun olmasa da, kendi zihin yapısına yabancı olsa da- uygun yaşamaya çalışmaktadır (Özel, 2013: 28). Hatta İslâmiyet ile yaşanan toplum arasında benzerlikler bulunması kişiyi vicdanen rahatlatmaktadır. Diğer taraftan Kur’ân ve Sünnet’e mutlak bağlılığın Müslüman’ın toplumdan

yalıtılmasına neden olma durumu vardır (Özel, 2013: 29). Bu nedenle birey toplumun normlarına/toplumsal gerçekliğe uygun yaşamalıdır. Tartışılan yabancılaştırma, teknoloji ve medeniyet kavramları Batı zihniyetinin bir sonucu olduğundan ve Batı’da insan ihtiyaçları doğrultusunda ilerlemesi/değişmesi, Batı’nın iyi yönlerinin alınıp kültürünün alınmamasının olanaksızlığını göstermektedir. Peki, o halde Müslüman içinde bulunduğu toplumun ona sunduğu tüm kurallara uymalıdır, demek doğru olmayacaktır. İsmet Özel’e göre (2013: 70-71) insan, yaşadığı çağda karşılaştığı sıkıntılara Kur’ân ve Sünnet çerçevesinde çözüm bulmalıdır. Bu yönde çözüm bulunamamışsa ona karşı durmalıdır. Bu karşı duruş -toplumun kurallarına hâkim olarak bilinçli bir tercih sebebiyle yabancı olma halinin seçilmesi- övgüye layık bir haldir. Burada dikkat edilmelidir ki yabancılaştırma/yabancı olmanın tercihi -daha önce yer verilen fikirlerden farklı olarak- olumlu/istenilen bir hali anlatmaktadır. Bu hal -şartların bireyi yabancı olmaya zorlaması- yabancılaştırma olarak nitelenebilir. Kişi başka seçeneği olmadığından içinde yaşadığı toplumda dahi yabancı olmayı tercih etmektedir.

Yabancılaştırma kavramından bahsedildiği takdirde, kavramın kullanılış amacı bilinmelidir. Söz gelimi bireyin kendine yabancılaştırmadan bahsedilecekse felsefi bir kavramdır. Bir kültür yabancılığından söz ediliyorsa öncelikle bahsedilen kültürün hangi kültür olduğu net olarak tanımlanmalıdır. Dini bir yabancılaştırmadan bahsedilecek ise yabancılaştırma yerine günahkâr kavramının kullanımı daha uygun olacaktır (Özel, 2013: 72). Çalışmada konu alınan yabancılaştırma; bireyin içinde yaşadığı topluma yabancılaştırmayı/uyum sağlayamamasını, toplumda yer alan normların temellerini kavrayamamasını, toplumun/çevresindeki insanların kendisini farklı görmesini kapsamaktadır. Toplumla yabancılaştırmayla kast edilen İsmet Özel’in bahsettiği gibi bilinçli bir tercih olmadığı söylenebilir. Daha ziyade uyum sağlamaya çokça çaba sarf etmesine karşın başarılı olamayan bireyin yabancılaştırma süreci örneklenmektedir.

Türkiye’de 1960-1980 yılları arasında artan “Garplılaşmak” üzerine eleştiriler, Garplılaşmanın (Batılılaşmanın), Batı taklidi olduğu yönündedir (Mardin, 2017a: 18; Meriç, 2016: 284). Batı kültürünün yüzeysel bir taklidi olması bağlamında Türk modernleşmesi, bireyin toplumdan nispeten soyutlanması, olması

istenilen şekilde de tam olarak bürünememesi sebebiyle bir arada kalmışlık hali olarak yorumlanmasına imkân vermektedir. Modernleşme taraftarları toplumu mekanik bir varlık olarak görüp Batı kültürü geldiğinde mevcut kültürün silineceğini varsaydıklarından yanılgıya düşmüşlerdir (Aydın, 2014: 173). Türk toplumunda modernleşmeyle birlikte meydana gelen değişimler, farklı bir kültürün zorla dayatılması şeklinde olduğundan arada kalmış bir toplum ortaya çıkmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM MODERNİZM POSTMODERNİZM ARASINDA TÜRK EDEBİYATINDA OĞUZ ATAY

2.1. Edebiyat ve Toplumsal Gerçeklik

Edebi eser sözlü veya yazılı olarak estetik ve edebi kaygılarla donanmıştır. Edebiyat estetik ve edebi kaygıları barındırsa da içinde bulunduğu toplumun gerçekliğine dair söz söyleme imkânına sahiptir. Edebiyat, gerçek hayatın dışında kalarak değil, bizzat onunla beraber hayatı açıklamaya gayret etmektedir (Alver, 2012: 257). Salt toplumsal gerçekliği anlatma/ortaya çıkarma gayesine sahip olabilir ancak böyle bir amacı olmasa da edebiyat toplumdan bağımsız düşünülemez. Edebi metin, toplumda meydana gelen değişim ve farklılaşma sürecini görebilmek için önemli bir kaynaktır. Edebi metinlerde -detaylara daha fazla yer vermesi bakımından- özelde romanlarda yer verilen karakterlerin toplumda var olan/yaşamış olan gerçek karakterler olması metnin toplumsal gerçekliğini nasıl ele aldığıyla ilgilidir. Toplumsal gerçekliği yansıtmaya kaygısıyla kaleme alınan romanlar, kurgusallığın yanında gerçekliğe önem verdiğinden sosyal bilimler için önemli bir veri kaynağı olarak kabul edilmektedir. Özellikle gerçeklik kaygısıyla ortaya koyulan bir roman, okura gerçek olaylara şahit ettiği hissini uyandırmayı amaç edindiğinden (Moran, 2016: 265) toplumu konu alan, toplumun sorunlarına değinen, insanların yaşayış tarzlarını gözler önüne seren roman türü sosyal bilimler açısından da oldukça önemlidir. Toplumu anlama/anlamlandırma konusunda, hayal gücünün ürünü olan roman ile bir bilim dalı olan sosyolojinin ortak yönü üzerine daha fazla düşünülmelidir. Orr (2005: 27), toplumu anlamaya çalışan hiçbir sosyal bilimcinin romanı göz ardı edemeyeceğinden bahseder. Roman toplumu bazen bir ayna gibi yansıtabildiği gibi bazen bir toplumsal sürecin gözlenebilmesine veya toplumsal/bireysel bir durumun tespit edilmesine olanak sağlayabilmektedir.

Gerçekçi romanda anlatılan olaylar ve seçilen kişilerin gerçeğe yakın olmasına özen gösterilmekte dolayısıyla anlatılan kişiler toplumsal yaşamda karşılaşılabileceğimiz insanlar olabilmektedir. Ancak burada önemli bir nokta var ki Kırtıl'ın da (2012: 296) değindiği üzere toplumu anlamak için edebiyatı kullanmak isteyen bir sosyolog, edebi metni doğrudan bir toplum yansıması olarak kabul ederse yanılacaktır. Çünkü edebiyat toplumun bir yansımasıdır ancak içinde barındırdığı

kurgusallık onu toplumsal gerçeklikten uzaklaştırmaktadır. Bir edebi eser gerçeği anlatma kaygısı gütmese de her şeyden önce toplumun dilini kullanmaktadır. Toplumun pek çok özelliğini içinde barındıran dil, içinde bulunduğu edebiyatın sınırlarını çizmektedir. (bkz. Alver, 2012: 256; Yazıcı, 2011: 48; Coşkun, 2006: 401). Edebiyatın derdini anlatmak için toplumun dilini kullanması toplum ile edebiyatı etle tırnak gibi ayrılmaz kılar. Ayrıca edebiyat, içinde bulunduğu ve meydana geldiği toplumun yaşamına (bkz. Alver, 2012: 257; Coşkun, 2006: 401), yazarının kişisel görüşlerine (hayata bakışına) ve okuyucusunun hayal dünyasına tanıklık etmektedir. *Tutunamayanlar*'da da yer verildiği gibi zihinsel anlatılar, tarihsellik içinde toplumsal değerleri görmeye imkân vermektedir. Edebiyat, toplumsal gerçekliğin yanı sıra geleceğe dair de ipuçları sunabilmektedir (Yazıcı, 2011: 49). Ayrıca bireylerin kendi dünyalarını şekillendirmesinde de etkilidir. Edebi metnin kurmaca oluşu, toplumdan tamamen bağımsızlığından söz edilemeyecek oluşu, gerek yazarı gerek içinde meydana geldiği toplum gerekse de okurundan bir parça barındırdığından sosyolojinin dışında kalması abesle iştigaldir. Türkiye'de yeterliliği ve kapsamı tartışma konusu olsa da uygulamalı ve teorik olarak, edebiyat sosyolojisi çalışmaları ellili yıllarda yapılmaya başlanmıştır (Coşkun, 2006: 406). Dolayısıyla hayal gücünün bir ürünü olan edebiyat eseri ile bir bilim dalı olan sosyolojinin ortak yönü üzerine düşünülmelidir. Edebi eserler arasında topluma ve insana dair daha çok ayrıntı bulunan, konuları daha geniş olarak ele alan edebi tür romandır. Roman okura kurmaca bir hayata/bir başka insanın hayaline tanıklık etme imkânı sunar. Dışarıya kapalı bir toplumda (veya ailede) yetişmiş olan birey roman okuyarak pek çok insan, hayat ve dünya ile tanışma fırsatı yakalar. Kendi yaşamında yeni bakış açıları geliştirebilir, yapacağı tercihlerde okuduğu romanın etkisi olacaktır ve kendi hayatını okuduğu romandan etkilenecek şekilde değiştirebilir.

Romanın toplumsal gerçekliğe yakınlığı veya uzaklığı bazı unsurlar aracılığıyla gözlemlenebilmektedir. Söz gelimi romanın konusu, anlatılan durum ve ele alınan/işlenen olaylar gerçek yaşamda okuyucunun karşılaşılabileceği, her an okurun başına gelebileceği türden ise romanın gerçekçi olduğundan bahsedilebilir. Okuyucu romanın kapağını kapattığı zaman gerçek yaşamla baş başa kalmaktadır. Gerçekçi bir roman okuduğunda kendi hayatından pek çok örnek bulabilecektir ve romanın etkisi kapağı kapatılıp rafa koyulduğunda sona ermeyecektir. Okur trajik

gerçeği yansıtan bir roman okuduğunda kendisini kahramanın yerine koyar. Gerçekçi romanda, kahramanın başına gelenler söz gelimi ölmesi, inancını yitirmesi, sevdiği birini kaybetmesi gibi olaylar okuyucunun kendi yaşamında duraksamasına sebep olmaktadır (Orr, 2005: 96). Benzer şekilde romanda yer verilen karakterlerin gerçek yaşamla örtüşmesi de romanın gerçekçilik yönüne vurgu yapar. Ayrıca kullanılan dil de gerçekçiliğin ölçütlerinden biridir. Gerçekçi kurguda gerçeği ifade etmede kullanılan üslup önemlidir. Üslubun temadan ayrılması doğru olmayacaktır (Orr, 2005: 98). Romanda kullanılan gerçekçi dil, yer verilen karakterlerin toplumsal gerçekliğe yakınlığı okuyucunun kendisini romanın içindeki karakterlerden biriyle özdeşleştirmesini sağlamaktadır. Romanda toplumsal gerçekliğin farklı ele alınış biçimleri (zorlayıcı, alay edici, iç karatıcı gibi) vardır ancak konunun sınırları dışına çıkılabileceğinden yer verilmemesi uygun görülmüştür.

Gerçekçi roman, toplumsal olayları, durumları, kişileri, yerleri anlatırken salt gerçeklerden bahsetmez. Kurgusal boyutu göz ardı edilmemelidir. Postmodern roman ise bile isteye kurgusallığı ön plana çıkarır, okuyucuya bir oyun seyrediyormuş hissi verir (Moran, 2016: 265). Ancak -gerek gerçekçi roman olsun gerek postmodern roman olsun- roman, sosyal bilimler için toplumsal gerçekliğin tespitinde yukarıda da bahsedildiği üzere önemli kaynak sağlamaktadır. Çünkü insanın salt gerçeklikten bahsetmesi mümkün değildir. Özdenören'e göre (2018: 67) yalnızca kendi gerçekliğini görenler kurgusal gerçeklikten uzak olacak olup yalnızca kurgusal gerçekliği görenler ise tarafsız gerçeği göremeyeceklerdir. Çünkü tarafsız gerçekliği bilgi birikimiyle algılayacak-öğrenecek ve aktaracaktır. Kurgusal gerçeklik karşılaştırma imkânı sunduğundan sosyal bilimciler için önem arz etmektedir.

Roman insanın kapsamlı olarak; hissettikleri, düşündükleri, iç dünyası, tarihi ve kültürel olgular bağlamında görülmesine imkân verir (Sağlık, 2019: 260). Bireylerin oluşturduğu toplumu anlamak, yorumlamak adına sosyal bilimciler için önemli bir veri kaynağıdır. Ancak -gerçekçi bir roman olsa dahi- romanın bir edebi tür olduğu ve kurgusal olduğu, salt gerçekliği yansıtmadığı unutulmamalıdır. Ayrıca roman bireyleri toplumsal olarak harekete geçirme gücüne sahiptir (Sağlık, 2019: 261). Bu hareket olumlu yönde olabileceği gibi olumsuz olarak da olabilir. Etki alanı

yüksek olan roman, toplumsal olaylara sebep olabileceği gibi toplumsal olayların sonucuna da yer vererek tarihi bilgi edinme imkânı sunmaktadır. Söz gelimi Türk tarihinde Tanzimat'ın ilan edilmesiyle başladığı kabul edilen Cumhuriyet'in ilk yıllarında da önem verilen modernleşme sürecinde, toplumda meydana gelen kültürel değişiklikler o dönemlerde yazılan romanlarda görülebilir. Türk toplumu roman ile on dokuzuncu yüzyılda tanışmıştır. Tanzimat Dönemiyle birlikte ortaya çıkan edebi bir tür olan roman, dönemin Batılılaşan kültürü ve yerli kültürel değerleri arasındaki farklılaşmayı ele almıştır (Yıldırım, 2011: 32). Ancak Türk toplumunun toplumsal gerçekliğinin bir ürünü olmadığından ilk zamanlar tepki ile karşılanmıştır. Çünkü roman türü tanınmaya toplumumuzda başladığında batılılaşmanın teşviki olarak görülmüştür (Andı, 2013: 19). Dolayısıyla geleneklerine bağlı olan toplumumuzda, insanlar farklı yaşamlarla tanışmanın tehlikeli olduğunu düşünerek bu edebi türe oldukça temkinli yaklaşmış hatta roman okunması pek hoş görülmemiştir. Bu nedenle toplumun romana alışması ve roman örnekleri vermesi uzun zaman almıştır. 1875 yılında ilk yerli romanımız kabul edilen Şemsettin Sami'nin "Taaşuk-ı Talat ve Fitnat" adlı eseri, Türk romanının ilk ürünüdür. Bu eserde görücü usulü evlilik konu edilmiştir. Ele alınan konu günümüzde halen güncelliğini sürdürmektedir ancak teknik yönden zayıflığı ile eleştirilmiştir. Toplumumuzun tarihsel sürecinde ortaya çıkmamış, toplumumuza sonradan dâhil olmuş bu tür için verilen ilk örnekler yarı taklit ile yarı kendimizden eklediğimiz unsurlarla karşımıza çıkmıştır (Andı, 2013: 22). Ayrıca Batı Edebiyatı'ndan yapılan roman tercümeleleri de roman türünün toplumumuzda kendisine yer edinip gelişmesine katkı sağlamıştır. Toplumumuzun trajik gerçekliğine yer vermeye başladığı ve toplumsal hayatımıza dair olay, durum ve kişilerden bahsettiği zamanlardan günümüze kadar olan süreçte edebiyat dünyamızın ayrılmaz bir parçası olmuştur.

2.2. Türk Edebiyatında Yabancılaşma

Türkiye'de yabancılaşma daha çok modernitenin etkisi bağlamında ele alınmaktadır. Türk modernleşme sürecinde yaşanan farklılaşmalar madden ve manen -ahlâkî, kültürel, felsefik, dini vb.- olumsuzluklara neden olmuştur. Tam anlamıyla/amaçlandığı doğrultuda modernleşmemek, mevcut toplumsal değerlerin de tahribatına neden olmuştur. Bu süreçte insanlar varoluşsal kaygılar yaşayıp yeni

kimliklerini inşa etme zorunluluğunda kalmışlardır (Yıldırım: 2011: 12-13). Ne tam anlamıyla Batılı olabilmiş ne de yerli olarak kalabilmiş bireyler arada kalmışlık durumu yaşamaktadırlar.

Roman türünün Türk Edebiyatı'na girmesi Tanzimat'la -Batılılaşmanın gerçekleşmeye başlamasıyla- aynı döneme denk gelmektedir (Şan, 2019: 203). Modernite günlük hayatta olmasını istediği yeni hayat biçimlerini/yaşamsal alanları roman ve öykü gibi türlerle meşrulaştırmıştır (Yıldırım, 2011: 18). Mardin'in aktardığı üzere (2017b: 35-37), 1896'da basılan Recâizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* adlı romanının kahramanı Bihruz Bey günlük konuşmasını Fransızca kelimelerle süslemektedir. Batılılaşma etkilerinin toplum üzerinde görüldüğü, yanlış Batılılaşmanın eleştirildiği bir dönemde yazılan *Araba Sevdası*, o dönemde bireyin yaşadığı kimlik sorununu ele almaktadır. Daha sonra yazılan, 1900 yılında basılan Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* romanı, 1901 yılında basılan Mehmet Rauf'un *Eylül* romanında, Mustafa Kutlu'nun *Yokuşa Akan Sular, Ya tahammül Ya Sefer, Sır, Arka Kapak Yazıları* gibi eserlerinde de Türk milletinin yaşadığı değişimlere ve toplumsal kültür ve İslâm geleneği ile bağdaşmayan tiplere yer verilmiştir. Böylece edebiyatla Batılı yaşamı hayatın merkezine alan karakterler görülmeye başlamıştır. Türk Edebiyatı'nda modernleşme hareketiyle birlikte öz/geleneksel değerlerine yabancılaşmış tipler ele alınmıştır (Yıldırım, 2011: 38). Züppe tipi bunlardan biridir. Züppe karakterinin Türk Edebiyatı'nda örnekleri Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Rahmi, Ömer Seyfettin gibi isimlerin romanlarında sıklıkla yer almaktadır (Şan, 2019: 204). Gündelik hayatın ve edebiyatın içinde yer alan züppe tipi için farklı tanımlamalar yapılmış olmasına karşın, davranışlarına ve görüşüne özen gösteren, seçkin insanlar gibi davranmaya çalışan, yapmacık kimse olarak genel bir tanımla açıklanabilir (Alver, 2013: 310). Ancak yalnızca dış görüşüne özen gösteren biri olarak algılanmamalıdır. Züppelik aynı zamanda toplumsal normlara karşı bilinçli bir karşı duruştur (Alver, 2013: 311). İçinde doğup büyüdüğü toplumdaki farklılıkları ispatlama kaygısına sahip olan züppe, görünüş ve davranışlarındaki farklılıklarla bunu diğer insanlara hissettirmeye çalışmaktadır. Ayrıca Simmel'in bahsettiği gibi (2009: 149) içinde yaşadığı toplumun bir parçası olan yabancı gibi züppe de içinde bulunduğu toplumun bir parçasıdır (Alver, 2013: 317). Züppe içinde büyüdüğü toplumsal/kültürel sürecin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Moderniteyle birlikte

varlığından da söz edilen züppe, Türk romanında da çeşitli örneklerle yer almış olup (*Araba Sevdası*, Bihruz Bey gibi) genellikle Batılılaşmanın yanında yer aldığından babanın öfkesine maruz kalmıştır (Alver, 2013: 314). Yaşadığı toplumda moda olan ne varsa temsiliyetini üstlenmiş olması, onun aynı zamanda modern insanın da özelliklerini taşıdığını göstermektedir. Ayrıca bilinçli bir tercihle toplumdaki farklılığı seçmesinin yabancılaşmanın farklı bir boyutu olmasının yanı sıra modern toplumun insanlara sunduğu moda olarak adlandırılan kalıplara girmesiyle de yabancılaştırmanın timsali olarak görülmektedir.

Türk toplumunun yaşadığı/maruz kaldığı toplumsal değişimler nedeniyle bireyin yabancılaşması, Türk toplumunda yer alan edebi anlatılarda genellikle eski-yeni karşılaştırması şeklinde kendine yer bulmaktadır (Yıldırım, 2011: 39; Şan, 2019: 204). Yapılan bu karşılaştırmalar mevcut durumu görebilmek adına önem arz etmektedir.

2.3. Postmodernizm ve Edebiyat

Postmodern kavramı sınırları kesin olarak çizilmiş bir tanıma sahip değildir. Modernizmin/modernitenin ilerlemesinin bir doğal sonucu olarak yani devamı olarak ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Postmodernizm pek çok farklı alanda kendine yer edinmiştir. Felsefe, sosyoloji, edebiyat gibi insana yakın alanlarda kendisine yer bulmaktadır. Ayrıca toplumsal yaşamda kendisine rahatlıkla karşılık bulduğundan söz edilebilir (Emre, 2004: 66). Postmodern olarak adlandırılan pek çok edebi metin vardır. Bu metinler sınırları belli olmayan, dağınık, düzensiz metinlerdir. Bu nedenle postmodernist yazarlar, yazdıkları metni isimlendirmekten kaçınarak eseri, *anlatı* olarak adlandırmaktadırlar (Emre, 2004: 89). Estetik kaygı ile sistematik bir biçimde yazılmamıştır postmodern eserler. Gerek biçim olarak gerekse de içerik olarak görülmemiş, denenmemiş olanın denenmesi halidir. Yani postmodernizm edebi metnin kendine özgü unsurlarını ortadan kaldırmakta, yerine farklı unsurlar koymaktadır (Emre, 2004: 110). Oğuz Atay da *Tutunamayanlar* romanında çok sayıda anlatım tekniği denemesiyle, anlatımda bütünlüğü zedelediğinden eleştirilir. *Tutunamayanlar* tek denemede kolay kolay okunamayacak bir kitaptır. Gerek konunun ele alınışı gerekse kurulan cümlelerin karmaşıklığı bu romanı zor okunur kılmaktadır. Klasik roman tanımı ve sınırları dışına çıktığından eleştirilere maruz

kalmışsa da özgün bir eser olduğu da göz ardı edilemez bir romandır. Postmodern metinde birbirinden bağımsız, karmaşık, düzensiz bir olay örgüsü vardır.

Bir metnin postmodern olup olmadığını, okunduktan sonra akılda metnin olaylarının kalıp kalmaması ele vermektedir (Emre, 2004: 167). Postmodern metinlerde olay örgüsü düzensiz ve olaylar birbirinden bağımsız olduğundan okunduktan sonra akılda ayrı ayrı olaylar kalsa da olayların bağlantısı hatırdan kalmayabilir. Söz gelimi *Tutunamayanlar* romanı okunduğunda -geleneksel olay örgüsü de olmadığı için- roman kahramanı Turgut yaşadığı bir olaydan bahsederken, zihninden Selim’le konuştuğu anlar araya girdiğinden, bu geçişler bahsedilen asıl hikâyeyi kavramayı zorlaştırmaktadır. Ayrıca postmodern metinlerde zaman belirsiz ve anlaşılmazdır, mekân parça parçadır, kişiler anormal insanlardır; ölüm üzerinde dururlar veya ölürler, tema olarak da anlatılmak aktarılmak istenen bir mesaj yoktur, bakış açısında üçüncü ve birinci tekil şahıs arası geçişler görülür (Emre, 2004: 165-195). Postmodernizmin varlığının en fazla fark edildiği edebi tür romandır denilebilir. Çünkü roman çoğu zaman toplumsal hayatı ve insanın düşünsel dünyasını daha ayrıntılı ve kapsamlı ele almaktadır.

2.3.1. Türk Romanında Postmodernizm

Türk Edebiyatı roman türünde 1870 yılında Şemsettin Sami’nin yazmış olduğu “*Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*” eseriyle ilk örneğini vermiştir. Roman türü Türk Edebiyatı’nda ortaya çıkmış bir tür olmadığından verilen ilk örnekler Batı Edebiyatı’nın tercümelemleri ve Batı Edebiyatı’na öykünmeler şeklinde görülüyorken ilk dönem yazılan eserlerde Divan Edebiyatı’nın etkileri de görülmektedir (Emre, 2004: 224). Dolayısıyla Osmanlı Devleti’nin son döneminde roman türü ile tanışan Türk Edebiyatı’nın roman türüne alışabilme ve uyum sağlama süreci uzun zaman almıştır. İlk zamanlarda yazılan romanlarda estetik kaygılardan ziyade Doğu-Batı çatışması, ezen-ezilen ilişkileri, batılılaşma gibi toplumsal konulara ağırlık verilmiştir (Mardin, 2017b: 30; Şan, 2019: 203; Ecevit, 2001: 83). Türk modernleşmesinin önemli bir unsuru olan edebiyat, özellikle roman, Türk toplumunda ortaya çıktığı ilk dönemde edebî yönü ihmal edilip toplumsal meselelere

ağırlık verilmiş olup sonraki dönemlerde de edebî yönü gelişmiş olsa dahi toplumsal meseleler Türk romanında her zaman kendine yer bulmuştur (Şan, 2019: 205-208). Bireysel konular, estetik kaygılar ve biçime verilen önem yetmişli yıllarda kendini göstermeye başlamıştır.

Romanın Türk Edebiyatı'nda izlediği süreç uzun olduğundan konuyla ilgili çalışmalarda dönemler halinde ele alınmaktadır. Dönemler arası sınırlar kesin çizgilerle çizilememiştir. Değişiklik gösterebilmekle beraber dönemler genel olarak Klasik, Modern ve Postmodern olarak ele alınmıştır. Ancak dönemler arası geçişler net zaman aralıkları olmayan bir süreç/bir aşama şeklinde tezahür etmiştir. Üzerine anlaşılan ortak nokta 1970'lerden itibaren postmodern döneme geçildiği ve postmodern eserlerin verilmeye başlandığıdır. 1962 yılında Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı romanı kişisel konulara yer veren ve Oğuz Atay'ın eserlerinin de içinde yer aldığı akımın temellerini atmıştır (Emre, 2004: 237). Oğuz Atay metinlerinde sıklıkla bireyin iç dünyasına yer vermektedir. İç hesaplaşmaları ve kişisel çatışmaların sıklıkla değinildiği eserler 1970 yılından itibaren yayımlanmaya başlamıştır. Benzer şekilde Yusuf Atılgan'da da bireysel konular, yabancılaşma, yalnızlık gibi konular görülmektedir. Özellikle 1973'te basılan *Anayurt Otel*i adlı eserinde bireyin kendine, kurallara ve topluma yabancılaşmasından bahsedilmektedir.

Toplumsal olayların sanatın biçimini ve içeriğini etkilemesi hep var olan bir hadisedir. Söz gelimi 1980 yılında meydana gelen askerî darbe edebiyatta biçime olan ilginin artmasına neden olur. Toplumun depolitize edilmeye çalışıldığı bu dönemde bireyci yaklaşımlar ve biçimsel değişimler ön plana çıkmaya başlamıştır (Ecevit, 2001: 89). Her dönemde toplumsal meselelerin yer aldığı, toplumsal meselelere çözüm arandığı edebi eserler; belli toplumsal olaylar ve bazı yazarların geleneklerin dışına çıkmasına neden olan içsel dürtüleri sonucu yerini bireyin iç dünyasını yansıtan eserlere bırakmışlardır. Oğuz Atay'ın, geleneklerin dışına çıkan eserleri yazdıkları ilk zamanlarda görmezden gelinse de zamanla değerleri anlaşılmıştır. Mesela Oğuz Atay, *Tutunamayanlar* romanını yazdıktan sonra beklediği ilgiyi görememiş 1970 yılında yazmaya başladığı, daha sonra yayımlanan

günlüğünde Türk Edebiyatı'nda romanın ve roman yazarlarının kalıplaşmış istekleri olduğunu, ortaya konan eserlerin yazma dürtüsüyle değil de para kazanmak için bir meslek olarak icra edildiğini şu sözlerle ifade etmiştir: “*Esnaf ve tezgâhtar bütüin mallar satılabildiği ölçüde makbuldür. Köy romanı piyasasında durgunluk mu var, bizde şehre taşınırız olur biter. Esnaf için, yani mal üretmeyen için, yani acıyı sevinci duyarlığı, insan derinliğini yaşamayan için hepsi birdir.*” (G. 226). Yani dönemin yazarlarını kendilerinden beklenileni, talep edileni sunmakla itham eder. Bu da bahsedilen yazarları belli kalıpların içine sokar. Ticari kâr elde etme, beğenilme, konuşulma gibi etkenler o yazarları yazmaya iten sebeplerdendir. Kendisinden beklenilenin dışına çıkan yazarlar ise, okurun dünyasında kendilerine kısa zamanda yer edinememişlerdir. Aşına olunmayan biçim ve konuların kabulü haliyle uzun zaman almıştır.

2.4. Türk Edebiyatında Oğuz Atay

Bir edebi eserde gerçek olay ve kişiler yer alabileceği gibi eser tamamen kurgusal da olabilir. Bu yazarın tasavvurundadır ancak her halükarda kurgusallık olmak durumundadır. Kendi yaşamıyla büyük benzerlikler gösteren Oğuz Atay'ın bazı eserleri (*Tehlikeli Oyunlar, Tutunamayanlar, Oyunlarla Yaşayanlar* vs.), otobiyografik yönü ağır basan eserlerdir demek yanlış olmayacaktır. Burada romandan bahsedildiğinden göz ardı edilmemesi gereken önemli nokta eserin kurmaca olduğudur. Başına sıklıkla ilginç, sıradan olmayan olaylar geldiğini düşünenlerin sık kullandığı ve genellikle duymaya aşına olduğumuz “Hayatımı yazsam roman olur.” cümlesi doğru değildir, kişinin kendi hayatını yazması otobiyografi olarak adlandırılmaktadır. Otobiyografide kurgusal öğeler yer almamakta, otobiyografik romandan bu yönüyle ayrılmaktadır. Otobiyografik romanda yer alan kişi, zaman, mekân ve olayların yazarın hayatıyla birebir örtüşmesi beklenilemez. Diğer taraftan tamamen kurgusal bir metinden söz etmek de doğru olmayacaktır. Atay bir söyleşide bahsettiği üzere *Tutunamayanlar* romanının intihar eden başkahramanı Selim Işık, tüm yönleriyle olmasa da Atay'ın gerçek hayatta arkadaşı olan biridir (Seyda, 2007: 397). Her eser farkında olunarak veya

olunmayarak yazarın yaşamı veya iç dünyasından parçalar bulunduracaktır. Bazı eserlerde belirgin olarak fark edilse de, bazılarında ise görmek için derinlemesine inceleme gerekir. Söz gelimi *Tutunamayanlar* romanında yer alan karakterler büyük oranda Atay'ın kendi hayatıyla örtüşmektedir. Başkarakterlerden Turgut Özben ve Selim Işık. Selim Işık romanda okuyucu tarafından intihar etmiş olmasıyla ve en yakın arkadaşı Turgut Özben'in onun intihar sebebini araştırmasıyla tahayyül edilmektedir. İçe dönük, çekingen, sanatla ilgili, çevresinin ona karşı tutumuyla oldukça ilgili biridir. En yakın arkadaşı Turgut ise dışa dönük, insanlarla kolay ilişki kurabilen ve fiziki açıdan güçlü kuvvetli biridir. İki karakterin ortak noktaları mizah, oyun ve edebiyattır. Genelde hayata duygusal pencerelerden bakarken onunla dalga geçebilecek kadar da güçlüdürler. “Hayata dayanamadığımız için espri yapıyoruz.” (T. 80)⁸ diyerek Selim hem Turgut ile ortak yönünden bahsederken aynı zamanda neden mizaha yöneldiklerini de açıklamaktadır. Ayrıca olmasını istedikleri hayatı kısım kısım bir oyun olarak tasarladıkları anlar olmaktadır. Bunun dışında farklılıkları daha ağır basmaktadır.

Peki, Oğuz Atay bu iki zıt karakterden hangisiyle daha yakındır? Genel anlamda -yüzeysel olarak- bakılacak olursa Atay'ın hayatı ile Selim'in yaşadıklarının benzer olduğu görülmektedir. Günlük yazması, içe dönük/çekingen bir yapıda olması, bedenen zayıf olması ve başına gelen bazı olaylar Selim ile Atay'ın daha yakın olduğunu söyleme imkânı sunmaktadır. Özellikle okul öncesi ve çocukluk yıllarında geçirmiş olduğu zatürreye benzer bir hastalık yüzünden fiziksel olarak diğer çocuklardan zayıf oluşu, bu sebeple ailesinin (özellikle annesinin) onun üzerine çok düşüşü ve çekingen, korkak, yalnız bir çocuk oluşuyla *Tutunamayanlar* romanındaki Selim karakterinin biyografisiyle, Atay'ın yaşamı çok yönden örtüşmektedir (Ecevit, 2011: 31-35). Yukarıda da bahsedildiği üzere romanın kurnaca yönünün göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Söz gelimi Selim intihar ederek hayatına son vermişken, Atay'ın vefatı hastalık sebebiyle olmuştur. Atay yaşadığı sorunlardan intihar ederek kaçmak yerine veya hakikate ulaşabilme düşüncesiyle hayatına son vermek yerine kalıp olacakları görmeyi tercih etmiştir.

⁸ Burada yapılan ve sonraki sayfalarda yapılacak olan *Tutunamayanlar* romanı alıntıları, 2014 yılında basılan (67. Baskı) eserden alınacaktır.

Yaşarken yazmış olduğu eserlerinde beklediği ilgiyi göremeyen Atay, Refiğ'in aktardığı üzere (2007: 32) itildiği yalnızlığı kolay kabullenememiştir. Atay, yayımlanan son yazısı *Demiryolu Hikâyecileri*'nde kurduğu “*Ben buradayım sevgili okuyucum, sen neredesin acaba?*” son cümlesiyle sitemini dile getirmiştir (K.B. 196). Daha sonra annesi ve ablasını aynı rahatsızlıktan kaybeden Atay 13 Aralık 1977 tarihinde hayatını kaybetmiştir.

2.4.1. Öz Yaşam Hikâyesi

Oğuz Atay 12 Ekim 1934 yılında İnebolu'da (Kastamonu'da) dünyaya gelmiştir. Kastamonulu babası Cemil Atay göreve polis memuru olarak başlayıp kademe kademe ilerleyerek ceza yargıçlığı ve savcılık gibi üst düzey görevleri de üstlenmiştir. Ayrıca bir süre CHP'de milletvekilliği yapmıştır. Dönemin çalışan ilk kadınlarından olan annesi Muazzez Atay ise ilkokul öğretmenidir. Bir de kız kardeşi Okşan Ögel vardır. İki kardeşirler. Atay ailesi 1939 yılında Ankara'ya taşınmışlardır. Oğuz Atay, babası Cemil Atay'ın milletvekilliği görevi dolayısıyla kırklı yıllarda ilkokul, ortaokul ve lise dönemlerini Ankara'da geçirmiştir (Ecevit, 2011: 37). 1951'de Maarif Kolejini, 1957'de de Teknik Üniversite'de İnşaat Fakültesi'ni bitirmiştir. Lise çağında severek katıldığı okulda iki etkinlikten ilki almış olduğu resim dersleri diğeri sergiledikleri tiyatro oyunu olmuştur (Ecevit, 2011: 52). Hatta yapmak istediği iş olarak kendisine ressamlığı seçmiş ancak babası Cemil Atay'ın ressamlığı meslek olarak görmemesi sebebiyle Teknik Üniversite'ye başlamıştır. *Tutunamayanlar*'da da bu hadise “*Üç çeşit meslek varmış: mühendislik, doktorluk, bir de hukukçuluk. Ben ressam olmak istiyordum. Babam böyle bir meslek olmadığını söyledi. (...)*” (T. 362) olarak yer almıştır.

Oğuz Atay henüz bebekken ağır bir hastalık geçirmiş, bu nedenle uzun yıllar annesinin aşırı ilgisine maruz kalmıştır. Gerçek yaşamda yaşamış olduğu sıkıntılar ve karşılaşmış olduğu zorluklar eserlerine bariz bir şekilde yansımıştır. Belki de seçmiş olduğu konuların sebebi de budur. Oğuz Atay eserlerinde, öz yaşamında da sıklıkla hemhal olduğu bireysellik, yalnızlık, kimlik, ölüm, yabancılaşma, aydın sorunları,

kaybetmek gibi konulara ağırlık vermiştir. Akranlarından farklı oluşu okul çağında yaşlıları ile olan ilişkilerinde ortaya çıkmıştır. Derslerinde her zaman başarılı oluşu onu sınıf arkadaşlarından ayırmaktadır, yaşına göre kültür seviyesi oldukça yüksektir, okumayı her zaman sevmiştir. Çevresi tarafından çok başarılı bulunsa da iç dünyasında başkalarına göstermediği bir yabancılaşma yaşamaktadır (Ecevit, 2011: 54). Bedenen arkadaşları kadar güçlü olamayan Atay gerçek yaşamında da atletizme ilgi duymuştur ancak başarılı olamamıştır, kurmaca dünyada benzer şekilde yansıması görülmekte, *Tutunamayanlar* romanında, roman karakteri Selim'in de atletizm ilgisinden çocukken geçirmiş olduğu sıtma hastalığı yüzünden vazgeçmek zorunda kaldığı anlatılmaktadır (T. 162). Oğuz Atay'ın gerçek hayatta yaşadığı, deneyimlediği pek çok olayı, durumu onun metinlerinde görmek mümkündür. En bariz olanı *Tutunamayanlar* romanında başkarakterlerden olan Selim Işık'ın intiharı Oğuz Atay'ın üniversite yıllarında arkadaş grubu içinde olan iri yarı ama naif olarak bahsi geçen Ural Özyol'dan izler taşımaktadır (Özmen, 2007: 55-56; Ecevit, 2011: 66-67). Arkadaşı Ural Özyol, yaşadığı sıkıntılar neticesinde intihar etmiştir ve Atay bu intihardan çok etkilenmiştir. Ayrıca Oğuz Atay'ın Turgut Yavuzalp adında subaylığı bırakarak mühendislik okumaya karar veren bir arkadaşı vardır. Kendisine genellikle dışa dönük arkadaşlar seçen Atay, toplumda ön plana çıkma konusunda onlar gibi olamamıştır. Söz gelimi askerlik yıllarında (1958 yılı ortaları) Ankara'da "*Pazar Postası*" isimli dergide ve sonraki yıllarda kurucularından olduğu "*Olaylar*" isimli dergilerde isimsiz olarak, geri plandaki adam olarak çalışmıştır. Hatta bu sayede kendisine, hayran olduğu sosyalist-Marxist bir arkadaş grubu edinmiştir (Refiğ, 2018: 194; Ecevit, 2011: 90-91). Bu dönemde sol ideolojiye yaklaşmıştır. Atay bir Marxist'tir. Ancak kitlelerden ziyade bireyi öncelemesiyle Marx'tan uzaklaşmaktadır. Atay kitleleri bireylerin oluşturduğunun ve kitleleri değiştirmek için bireyi değiştirmenin gerektiği inancındadır (Ecevit, 2011: 93). Belki de bu gerekçeyle "*Ne yapmalı?*" isimli bir metin hazırlamış ve Ankara'dayken çevresindeki arkadaşlarına dağıtmıştır. Metin basılmamıştır ancak *Tutunamayanlar*'da Selim'in yazdığı aynı başlık altında yer alan yazının ilgili metin olabileceği düşünülmektedir:

“Ben kendimi yeterli görmüyorum. Ne için yeterli? Her şey için. Topluluğun eylemine engel olabilecek sorunlarımı çözmeden, onu güdebilecek sorunlarımı çözmeden, onu güdebilecek güçte olmadığımı seziyorum. Başkalarına söyleyecek bir söziüm olabilmesi için önce kendime söz geçirmem gerektiğine inanıyorum. Bana bugün, ne yapmalı? Diye soracak olurlarsa, ancak, önce kendini düzeltmelisin, diyebilirim. Bir temel ilkedan yola çıkmak gerekirse, bu temel ilke ancak şu olabilir: Kendini çözemeyen kişi kendi dışındaki hiçbir sorunu çözemez.” (T. 93- 94)

1960 yılları siyasi açıdan karışık, gergin yıllardır. 1950’de iktidara gelen Demokrat Parti 1957’den itibaren başlayan ve önüne geçilemeyen ekonomik sıkıntılar neticesinde, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi gerçekleştirilerek Demokrat Parti yönetimine son verilmiş olup yöneticileri idam edilmiştir. Daha sonra kurulan yeni partilerle yapılan seçimlerde koalisyon hükümetleri ile yönetim devam etmiştir. 1965 yılında tek başına iktidara gelen Adalet Partisi, 1971 askeri muhtırasına kadar iktidarda kalmıştır. Daha sonra 1973 seçimlerine kadar hiçbir siyasi parti ile doğrudan ilişkisi olmayan, farklı siyasi parti milletvekillerinden kurulan hükümet yönetimde kalmıştır. Yapılan 1973 yılı genel seçimlerinde hiçbir siyasi parti tek başına iktidar olabilecek yeterli çoğunlukta oyu alamamıştır. Siyasette yaşanan bu kargaşa ve gerilim ekonomi ve toplumsal gelişmeyi de olumsuz etkilemiştir. İşte bu zamanlar Oğuz Atay’ın -isimsiz de olsa- destekçisi olduğu *Pazar Postası* isimli sol eğilimli derginin kapatılmasına, daha sonra Atay’ın da destekçisi olduğu *Olaylar* isimli sosyalist derginin çıkarılmaya başlandığı zamanlara denk gelmektedir (Çapan, 2018: 200-201; Ecevit, 2011: 114-120). *Olaylar* dergisi, kurucuların ve başka insanların bağışlarıyla, destekleriyle çıkarılabilen bir dergiydi. Ancak yaşanan talihsizlikler derginin kapanmasına neden olmuştur. Benzer bir olay *Tutunamayanlar*’da da yer almaktadır. *“Dergi işinde deli gibi çalışmıştım, deli gibi koşmuştum, deli gibi saldırmıştım çevreme. (...) Burhan ve arkadaşları da amansızca saldırdılar bana. Ben de onlara saldırdım. Sonunda yenik düştüm elbette. Tek başıma yarattığım cehennemden çıktım: kalabalık bir cehennemin içine düştüm.” (T. 663)* Dergi işinde çalışması ve yaşanan talihsizlikler nedeniyle derginin kapanması, Selim’in hayatının Oğuz Atay’ın hayatı ile benzer yönlerinden biridir. Atay derginin böyle bir sebepten kapatılmasından hayli etkilenmiş, hayal kırıklığına uğramıştır, ülkenin aydın (sol-sağ fark etmeksizin) insanlarına güvenini kaybetmiş hatta bu

sebeple tartışmalar yaşamıştır. Bu hal, yazmış olduğu günlük notundan da anlaşılmaktadır:

“(...) Türk aydını ülkesine yabancılaşmıştır (...) Türk olarak başka türlü olduğumuzu, barbar ve geri kalmış olmadığımızı hissetmek için Batıya karşı çıkıyoruz sanki. Biz Doğuya da Batıya da sahip çıkabiliriz oysa. Kültürümüzü zenginleştirecek bu evrensel özelliğimizi belki de bilmeden baltalıyoruz. Çocukça samimiyetimizi gizlemeye kalkışarak Batılı çürümüş diplomatları taklit etmeye çalışıyoruz (...) Toplumcu aydınlar da halkı istatistiklerin rakamları ya da kitaplardaki teorilerin örnekleri olarak görüyorlar. Bazımız Batıdan korkuyoruz, bazımız da Doğudan ve en çok halktan kopuyoruz (...)” (G. 128-132)⁹

Oğuz Atay, aydın-toplum arasındaki giderek artan mesafenin sebeplerinden biri olarak topluma tek yönlü bakmayı ve Batılı aydınlara özenen aydınları görmektedir. Ancak daha önce de bahsedilen *Ne Yapmalı?* başlıklı yazısı için de söylendiği gibi toplumun kendini olduğu gibi, doğruları ve yanlışlarıyla kabul etmesi yaşanan toplumsal sorunlara çözüm üretmenin önemli bir adımı olacaktır.

1962 yılında arkadaşı ile birlikte kurmuş oldukları inşaat şirketi uzun ömürlü olamamıştır (Refiğ, 2018: 194). Çalkantılı siyasi döneme denk gelen şirket, yaşanan bir takım aksilikler sebebiyle batmıştır. 1967 yılında kapanan daha doğrusu batan şirketin borcunu ölene dek ödeyen Atay, hayata atılmayı kendine yakıştıramamış olacak ki *Tutunamayanlar*'da şöyle dedirtir Selim'e: *“Hayata atılmak gibi bir çılgınlığı nasıl yaptım? İnsanların dünyasına atılmayı nasıl göze aldım? (...) Beni aldattılar, gene de suçluyum. İnsanların en verimli olduğu çağda tükendim.”* (T. 607) Görülüyor ki Oğuz Atay, belki de evlenip düzenli bir yaşama sahip olması gerekliliğine kapılıp, içinden geldiği için değil de diğer insanların da takdir edeceği ve yadırgamayacağı şekilde hayatını düzene sokmak çabasına girmiş, başarılı olamayınca pişmanlığı, eserlerine yansımakla beraber ömür boyu sürmüştür. Ayrıca Atay, aynı dönemlerde 1961 yılında Fikriye Fatma Gürbüz ile bir evlilik yapmıştır. Evlilikleri ne yazık ki sadece 6 yıl sürmüş, bir kızları olmuştur, Özge Atay. Yapmış olduğu evlilikte beklediğini bulamayan Oğuz Atay, monotonlaşan hayatı içerisinde acı çekmektedir, evliliği sebebiyle yakın çevresinden uzak kalmak zorunda kalmıştır

⁹ Oğuz Atay'ın konuyla ilgili detaylı düşüncelerine ulaşmak için, *Günlük* adıyla 2015 yılında yayımlanan (21. Baskı) eserinde, 128-140 sayfa aralığına bakılabilir.

(Ecevit, 2011: 132-135). Yazmış olduğu eserlerde (çoğunlukla *Tehlikeli Oyunlar*, *Tutunamayanlar* ve *Oyunlarla Yaşayanlar*) bahsedilen evliliklerde de benzer sorunlar görünmektedir: “Böyle bir düzen içinde düşünülebilir mi? Büyük ve güzel şeyleri demek istiyorum. Önce eşya engel oluyor, sonra şartlar: kalorifer, hizmetçi, çocuk odası.” (T. 557). Ev içi kurulan düzen onu rahatsız etmektedir, evlilik ve çocuk sahibi olmanın kendine yüklediği sorumluluklar anlamsız ve ağır gelmektedir. 1967 yılı Atay için hem iş hem evlilik hayatında yaşadığı sıkıntılarla dolu bir yıl olmuştur. 1964 yılında kanserden annesini kaybetmiştir, babası 1966 yılında yeni bir evlilik yapmıştır. Yaşadığı sıkıntılar Atay’ın içine kapanmasına neden olmuştur. 1967 yılı sonrası yazmaya ağırlık verdiği zamanlardır, eserlerindeki karamsarlığın sebebi şüphesiz, hayatta yaşadığı sorunlardır. 1967 yılında eşi Fikriye ile evliliği sonlanmış, aynı yıl farklı sebeplerden iş ortağı Uğur’un da Sevin Seydi ile olan evliliği sonlanmıştır. Sevin’in, *Tutunamayanlar* romanında Günseli ile benzerlikleri olduğu görülmektedir. Ayrıca Atay’ın, ilk iki romanını da (*Tutunamayanlar* ve *Tehlikeli Oyunlar*) ithaf ettiği kişidir ve yazmaya yöneldiği zamanlarda onun yanındadır. *Tehlikeli Oyunlar* romanını ondan ayrıldıktan sonra yazmıştır Oğuz Atay. Sevin Seydi, evlenmemiş olmalarına rağmen hastalığı boyunca Atay’ın başında beklemiş onu çok sevmiştir (Bener, 2007: 78-79). 70’li yılların başlarında sonlanan gönül bağları dostluklarını bitirmemiştir. Oğuz Atay, 1971 yılı başlarında Meydan Larousse adlı ansiklopedi çalışmasında görev almıştır (Ecevit, 2011: 372). Bu süre zarfında *Tutunamayanlar* romanı TRT roman ödülünü almış olduğundan kendisiyle röportaj yapmak isteyenler olmaktadır. İkinci eşi olacak olan gazeteci Pakize Kutlu ile de bu vesile ile *Tutunamayanlar* romanı üzerine yaptıkları bir röportaj ile tanışmışlardır (İleri, 2007: 19). Pakize ile vefatına dek evli kalmışlardır.

2.4.2. Edebi Yönü

Oğuz Atay’ın eserlerinde mizahi yön mevcuttur ancak bu acı mizah olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha önce de bahsedildiği üzere büyük sorunlar yaşadığı 1961-1967 yılları hayatının geri kalanını etkilemiştir. Yazmaya yöneldiği bu dönemlerde eserlerinde görülen bunalımın ulaştığı son noktanın ‘intihar’ olması

yaşamış olduğu sıkıntıların ne derece ciddi olduğunu ve onu pek çok düşünceye sevk ettiğini göstermektedir. Atay, *Tutunamayanlar* romanında geleneksel romanda sıklıkla kullanılmayan anlatım türlerini kullandığından; oyun şeklinde yazılmış, nazımla yazılmış bölümler olmasının romana çok yönlülük kazandıracağından bahsetmektedir (Hızlan, 2007: 394). Şiirden oyuna kadar pek çok yazı türüne yer verilen *Tutunamayanlar* bu bakımdan ani sıçramalar barındırmaktadır. Hatta yer yer noktalama işaretleri olmadan (T. 460-537) devam eder. Bazı kelimeler arasındaki boşluk kullanılmaz. Bir solukta alelacele yazılmış gibi görünen bu kısımlarda kimin anlatıldığını, kimin düşüncesine yer verildiğini, kime seslenildiğini ayırt etmek güçleşmektedir.

Tutunamayanlar romanında görülüyor ki Atay, geleneksel roman anlayışında var olan zaman-mekân uyumunu altüst etmektedir.

“Altı parke cilalanması geçti. Yok, o kadar değildi. İki, yıkama-yağlama olacak. Daha fazla, daha fazla. En az dört salonşeklinideğiştirme oldu. Durun bakayım: bir hesap edeyim. Bir katsatınalma, altı evdeğiştirme eder. Ayrıca iki yatakodası-çalışmaodası değiştirme daha var. Evet, tam üç perdeyıkama ediyor.” (T. 333).

Ayrıntıları yakalamak isteyen bir fotoğrafçı titizliği ile anlatmak istediği noktayı netleştirdiğinde arka planı bulanıklaştıran bir yazar olan, Oğuz Atay; *“Ben kahramanlarımın iplerini istediği gibi oynatarak insanlardan kuklalar yaratan büyük romancıların yeteneklerinden yoksunum. Roman kahramanlarına uygulayacak büyük nazariyelerim, onları peşinden koşturacağım büyük ülkülerim yok.”* demektedir (Kutlu, 2007: 400). Romanlarında konunun daha çok başkarakterlerin düşünce dünyasında ele alındığını görmekteyiz. Düşünsel süreçlerle konu ilerlemektedir. Bu yönüyle sosyolojiden uzak görünse de kişinin düşünsel dünyasının, bilincinin şekillenmesinde toplumun rolü yadsınamayacak derecededir. İnanıldığı şey, bir toplumun bilinçaltında olumlu-olumsuz özellikleri/olayları kuşaktan kuşağa aktardığıdır. Bu nedenle *Türkiye'nin Ruhu*'nu anlamak üzere öncelikle atılan modernleşme adımlarında karşılaşılan sıkıntılar daha sonra da bireyin içsel sıkıntılarından bahsetmiştir. Yazmış olduğu eserlerin anlatımında sıklıkla bilinç, bilinç akışı, bilinç dışı evrelerine yer verilmiştir. Bilinç akışı tekniği ile roman kahramanının dışarıya yansıtmadığı/yansıtamadığı duygu düşüncelerini okuyucu

daha rahat kavrayabilmektedir. Aynı zamanda yazara kısa zamanda anlatmak istediğini anlatabilme imkânı veren bu teknik bir anda gelecek, geçmiş ve şimdi arasında seyahat etme olanağı da sağlamaktadır. *Tutunamayanlar* romanında ayrıca insanı parçalara bölerek yansıtmaya tekniği de kullanılmıştır: Turgut-Selim, Turgut-Olric gibi. Bu teknik, aynı bedeni paylaşan iki farklı kişinin kendi aralarında yaşanan çatışmaları görebilme imkânı sunmaktadır.

Atay'ın eserlerinde bireysel varoluş sorunu, kendini toplumdan soyutlama biçiminde görülür. Bunalımı toplumsal 'Ben'den arı bir 'Özben' yaratmanın olanaksızlığından kaynaklanmaktadır (Ecevit, 2011: 171). Söz gelimi *Tutunamayanlar* romanının her iki ana karakteri de kendilerini toplumdan yalıtarak "öze dönüş" için içsel dünyalarında birer yolculuğa çıkarlar. "İçimdeki düzenle ilgiliydi huzursuzluğum. Dışındaki düzenle bir ilgisi yok." (T. 324) der Turgut. İçindeki huzursuzluğu gidermek için kendisiyle yalnız kalmayı, kendini karşısına alıp öğüt vermeyi (T. 322) istemektedir. Başka bir deyişle soyadı gibi öz benini aramaktadır. Diğer taraftan kullandığı bilinç akışı tekniği ile Atay, roman kahramanlarının aslında ne düşündüklerini, yaptıklarıyla düşünceleri arasındaki uyum sorununu göstermektedir. İçinde barındıkları toplumun normlarına, gerekliliklerine ait olmadıkları/olamadıkları/hissetmedikleri düşünsel, içsel öğelerle anlatılmaktadır. Anlatımda çarpıcı cümleler yer almaktadır. Atay'ın kişilerinin çoğu zaman soyut âlemden, zihinlerinde yaşamlarını sürdürdüğüne tanıklık etmekteyiz. Bu, topluma, gerçekliğe dönük bir yabancılaşmadır. Ancak bu topluma yabancılaşma/tutunamama durumu kişinin kendi isteği veya tembellik sebebiyle meydana gelmiş olmayıp bilakis çokça çabalamasına karşın başarılı olamamasından ve hak ettiğini düşündüğüne kavuşamamasından ileri gelmektedir. Ayrıntılara önem veren Atay'ın *Tutunamayanlar* romanında anlatılan karakterlerin isimlerinin gelişigüzel seçtiğini söylemek şüphesiz doğru bir ifade olmayacaktır. Ana karakterlerden Selim ismi köken olarak, teslim, salim ve İslâm ile aynı kökten gelmektedir (Belge, 2018: 12). Doğru, dürüst ve kusursuz gibi anlamları vardır. Selim romanda ideal insan olarak addedilmektedir. İsmi kelime anlamından yola çıkarak seçildiğinden bahsetmenin mümkün olabileceği gibi kökeni itibarıyla teslim kelimesinden de kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Selim'in intihar

etmesiyle, emanet alınanı geri verme anlamına sahip olan teslim kelimesine gönderme yapılmış olabilir. Diğer ana karakter Turgut ismine bakıldığında ise Türkçe kökenli bir isimdir. Atay bu ismi seçerken, üniversite zamanından arkadaşı Turgut Yavuzalp'ten esinlenmiş olabileceği gibi ünlü denizci Turgut Reis'ten de ilham almış olabilir. Hatta romanda bir yerde Turgut'tan Dragut olarak bahsedilmektedir, bu sesleniş aynı zamanda Avrupalıların Turgut Reis için kullandıkları bir hitaptır. Ayrıca bu iki karakterin soyadları da ilgi çekicidir. Turgut Özben, Selim Işık. Bu soyadı, Turgut'un romanda özünü arama yolculuğunun anlatılmasından yola çıkarak (Belge, 2018: 12) ve giderek Selimleşmesi, Selim'in kâmil insan olup Turgut'un da doğru yolu bulmasında araç olarak, ona ışık olması şeklinde yorumlanabilir.

Tutunamayanlar'a dolayısıyla Atay'a yöneltilen ilk eleştiriler, yayımlandığı ve yazıldığı dönemin gerek siyasal gerek toplumsal gerçekliğinden uzak oluşuyla ilgili olmuştur (Ecevit, 2011: 311-312). Toplumcu olmamakla, ideolojik olmamakla, doğru yolu göstermemekle, bireysel ve insansız oluşuyla eleştirilmiştir. Daha önce de bahsedildiği üzere *Tutunamayanlar* romanı yazılmaya başlandığı dönemde Türkiye, gerek siyasi gerek toplumsal olarak zorlu bir süreçten geçmektedir. Ancak toplumsal hayatı -takip ettiği ideoloji ve yakın olduğu arkadaş çevresinde uğradığı hayal kırıklığı ve küçükken yaşamış olduğu hastalığın da etkisiyle- bir adım geriden izlemek zorunda olan Atay, yapılan eleştirilere rağmen insanı anlatmak istediğini dile getirir ve insanı sadece akıl bakımından değil duyguları ve diğer bütün yönleriyle de ele aldığından bahseder (Seyda, 2007: 397). Anlattığı insanlar yakın çevresi ve bizzat kendinden izler taşımaktadır. Roman kişileri gibi Atay da hem içe kapanık hem coşkulu hem yaşama dönük hem yaşamdan kopuk hem idealist hem realist olarak tanımlanmaktadır (Ecevit, 2011: 180). Modernliğe oldukça açık bir ailede büyümesi, burjuva yaşam tarzına sahip aile dostları ve arkadaş çevresi olması, eserlerinde yer verdiği insanların da benzer özellikler taşımasının sebebi olarak görülebilir. Ancak Atay, pek çok yerde yazılıp çizildiği üzere salt aydın yabancılaşmasını konu edinmemiştir. Daha ziyade günlük yaşamda bireyin içsel duygu durumu ve topluma yaklaşımını ele almıştır. Yazdıkları içerisinde tarih büyük yer kaplamaktadır. Yazdıkları kendi hayatı ve çevresinden de izler taşır. Kendisi gibi aydın olan insanlar

yer alır kitaplarında. İnsanı anlatırken kendinden yola çıkar. Dolayısıyla sıkça yer verdiği konu Türk aydını olarak addedilir. Ancak Oğuz Atay'ın asıl eleştirdiği şey toplumda yaşatılan kültürün, insanlar nezdinde toplumsal bir gereklilikten öte bir anlamı olmasıdır. Modernleşmeyle birlikte uyum sağlanmaya çalışılan Batı kültürü eleştirileri yanı sıra Oğuz Atay Türkiye'de mevcut kültürün de insanlar tarafından anlaşılmamış oluşunu eleştirmektedir.

Tutunamayanlar romanı geleneksel romanın toplumcu özelliklerini (toplumun değerlerine bağlılık, toplumsal olaylara duyarlılık, klasik olay kurgusu, genellikle kullanılan ilahi bakış açısı vb.) taşınamaması nedeniyle yeni/farklı bir biçim ve içeriğe sahip olması sebebiyle de çok kez eleştirilmiştir. Hatta bir zamanlar Atay'ın içinde bulunduğu, ideolojik olarak da yakın olduğu gruptan *Tutunamayanlar*'a ağır eleştiriler yöneltilmiştir. Halit Refiğ'in (2007: 30) bahsettiği üzere 27 Mayıs 1960 döneminde yakın olduğu Oğuz Atay, o zamanlarda *Olaylar* isimli bir dergi çıkararak Türkiye'deki sosyalist aydınları bir araya getirme isteği içindeydi. Ancak *Olaylar* dergisinde yaşanan maddi sıkıntılar ve bir takım talihsizliklerden sonra Oğuz Atay hayal kırıklığına uğramış, sol kesime mesafeli durmuştur, solcu arkadaşları onu bireycilikle, Atay ise onları sıklıkla suçlamıştır (Ecevit, 2011: 322-323). İçinde büyüdüğü burjuva tarzı hayat, seçtiği ideolojik arkadaş çevresinin Oğuz Atay'a yaşattığı hayal kırıkları, Atay'ın insanlardan uzaklaşmasına, içine kapanmasına neden olmuştur. Kendi içine dönerek sessiz kalmayı tercih etmiştir. Ancak daha önce de bahsedildiği üzere yaşadığı sessizliği, boğulmakta olan bir insanın su yüzüne çıkmak için gösterdiği çabayla özdeşleştirilerek yazmaya başlayışı derin bir nefes alış olarak tanımlandığında ve ardından gelen sürekli yazma isteği ise hayatta kalmak için nefes alıp verme gerekliliğidir, şeklinde bir benzetmeyi de beraberinde getirir.

Kendisini ve diğer insanları önce anlayabilmek daha sonra da anlatabilmek adına hem Doğu'ya hem Batı'ya hem evet hem hayır denilebileceğini göstermeye çalışır. Doğu-Batı sentezini ustalıkla yapar. Hayal kırıklığına uğradığı çevresini Batı özentisi olarak eleştirir, çünkü kendisi dünyayı ve dünya edebiyatını yakından takip eden ve bunu bilgi açlığını doyurmak adına yapan bir aydındır. Atay, Batı'nın

mantığını kullandıkça kendimizi anlamamızın güçlüğünden bahsetmektedir (G. 186). Doğu ve Batı'nın anlayışı birbirinden farklıdır. Doğu'yu anlayabilmek için Batı'nın bakış açısı yeterli kalmayacaktır. Cemil Meriç (2016: 284), Batı'yı tanımadan taklit etmiş olmamızı eleştirirken, Batı'yı tanımak mecburiyetinde olduğumuzu ve Batı kültürü karşısında kendi tarihimizin bilincine vararak insanı temel alan medeniyetimizi yeniden kurabileceğimiz inancındadır.

2.4.2.1. Etkilendiği-Yakın Olduğu İsimler

Geçmişte ve günümüzde yazılan eserlere bakıldığında bir yazara ait olan metinlerin tamamen orijinal, benzersiz olmadığı görülecektir. Kendinden önce yazılmış başka metinlerle benzer noktaları olacaktır. Bu yazarın tercihiyle, bile isteye yapılabileceği bir şey olduğu gibi farkında olmasa da, etkilenmeyi, öykünmeyi amaç edinmiş olmasa dahi, kendisinden önce ele alınmış eserlerle ortak yönleri olacaktır. Atay'ın da dediği gibi “*İnsan roman yazmak istediğinde bir yazarın dediği gibi, başka romanlara heyecan duyarak kapılıyor. ‘Hayatı roman’ olanların yazdığı pek görülüyor.*” (Kutlu, 2007: 402). Bu nedenle bir metnin içeriğine dair konuşabilmek adına muhtemel etkilendiği eserlere değinmek, yapılan yorumların anlam kazanmasında okuyucuya kolaylık sağlayacaktır. Atay sevdiği yazarlar sorulduğunda Kafka ve Dostoyevski başta olmak üzere Gonçorov, Stendhal, Laclos, George Eliot, Henry James, Melville, Nabokov gibi isimleri saymakta, onlardan etkilenmiş olabileceğini dile getirmektedir (Kutlu, 2007: 401). Yalnızca Batılı isimlere yer verdiği görülmektedir. Ancak Oğuz Atay'ın Kemal Tahir, Halit Refiğ, Halit Ziya Uşaklıgil, Yusuf Atılgan, Sabahattin Ali gibi isimlere kendini yakın hissettiği, hatta kimisi ile birebir arkadaşlığı olduğu da bilinmektedir. Yazarın yakın hissettiği, ilgi duyduğu yazarlar okuyucuya onun hakkında ipuçları sunmaktadır.

Oğuz Atay, *Tutunamayanlar* romanı üzerine kendisiyle yapılan söyleşilerde de dile getirdiği gibi (bkz. Seyda, 2007: 396-398; Kutlu, 2007: 400-402) Dostoyevski'ye özellikle hayrandır ve adına romanında da yer vermiştir. Başkarakter Selim'in, mühendis olup daha sonra Dostoyevski gibi istifa etmeyi planladığı

görülmektedir (T. 399). Oğuz Atay'ın lise yıllarında tanıştığı Dostoyevski, hayatının her döneminde yer edinmiştir (Ecevit, 2011: 81). Ayrıca kendisi de bir mühendis olan Atay belki de bu sebeple Dostoyevski ile yakınlık hissetmektedir. Ayrıca aynı sayfada (T. 399) yer alan Selim'in üniversiteye girişinden sorumlu tuttuğu babasıyla kavga edişi, Atay'ın okuduğu bölümü seçmesinde babasının baskının olduğu gerçeğini anımsatmaktadır. Dolayısıyla Selim, büyük oranda Atay'ın kurgusal yansıması olarak kabul edilir. Atay'ın Dostoyevski ile olan benzerliği varoluş kaygısı üzerinedir. Dostoyevski'nin karakterlerinde görülen varoluşsal parçalanmışlık algısını *Tutunamayanlar*'da da Selim ve Turgut'ta da görmekteyiz (Gürle, 2018: 223). Diyalojik olmaları da bunun sonucudur. Dostoyevski'nin karakterlerinde genellikle görülen karakterin kendi kendine konuşması, Atay'ın da sıklıkla kullandığı bir tekniktir. Bu konuşmalar monolog (tek kişinin konuşması) olmaktan ziyade diyalog (karşılıklı konuşma) şeklindedir. *Tutunamayanlar*'da Turgut kendi kendine konuşmalar sırasında kendisine cevap verir hatta bazı konuşmalar ölen arkadaşı Selim ile gerçekleşir.

“Bu öfkeni bana da göstermedin Selim; beni de layık bulmadın. Bilmiyorum bugün bile bunu öğrenmeye hakkım var mı? Söyle, istemiyorsan hemen gideyim buradan. Her şeyin istediğin gibi olmasını istiyorum. Sen, öğrenme dersin, öğrenmem. Sen, git beğenmediğim hayatını yaşa, dersin bir dakika bile durmam canım Selim! Nasıl dersin öyle olurum.” (T. 372).

Bu alıntıda Turgut Selim'e seslenmekte sanki karşısında oturuyormuş gibi kendisinden cevap beklemektedir. İç sesi ile davranışlarının çeliştiği durumlar olmaktadır.

Atay'ın varoluşsal konulara sıklıkla yer verdiği -sonraki sayfalarda da bahsedileceği üzere- bilinen bir gerçektir. Benzer şekilde varoluşsal kaygılar Dostoyevski'nin eserlerinde görülmektedir. *“Kitaplardan yaşantılarım için yararlanamadığımı ve kendimi bir biçime sokamadığımı da yüzüme vurabilirsiniz. Ne yapabilirim? Kitap okumakla, manavın beni aldatmasına engel olamıyorum bir türlü. Manava inanmadığım halde beni kandırıyor namussuz. Ya inandığım dostlarımın beni aldatmasını önlemek: büsbütün imkânsız bu.”* (T. 370-371). Bu bölümde Selim'in kendi varlığını tanımlayabilmek için başkalarının varlığına ihtiyaç

duyduğu görülmektedir. Farklı olduğunu bilmekte ve fark edilebilmeyi arzulamaktadır. Yeraltı Adamı için de benzer durum söz konusudur. “*Şüphesiz yukarıdaki sözlerinizi de ben uydurdum. Bu da yeraltı mahsulü. Kırk yıl müddetle orada otururken konuşmalarınızı deliğimden dinledim. Bu yüzden hepsini rahatça uydurabildim. İyice bellediğim, ezberlediğim sözlerinize edebi bir şekil vermem de pek tabiidir...*” (Dostoyevski, 2018: 42). Yeraltı Adamı da Selim de fazlaca düşünen ama eyleme geçemeyen karakterlerdir. Eyleme geçmek için harcadıkları zaman onları diğer insanlardan ayırmakta, yaşadıkları zamanı kaçırmalarına neden olmaktadır. Kişinin kendi bilincinin dışına çıkıp, dışarıdan kendine bakması yabancılaşmanın bir yönüdür (Gürle, 2018: 214). Selim ve Yeraltı Adamı tam da bunu yapmaktadırlar. Bu yolla birey kendi varlığını gözlemlene ve anlamlandırma imkânı bulmaktadır. *Tutunamayanlar* romanında da ismen yer verilen Dostoyevski’nin özellikle *Yeraltından Notlar* kitabının ana karakteri Yeraltı Adamı’nda bu tür yabancılaşma görülmektedir. *Tutunamayanlar*’da ise Selim-Turgut ikilisinden Turgut öznel alanı, Selim ise harici alanı temsil etmektedir. Turgut, Selim’i araştırdıkça kendi hayatını sorgulamakta, yaşayışından ve çevresinden uzaklaşarak, incelediği Selim’in hayatı sebebiyle kendi hayatına dışarıdan bakma, kendi hayatını gözlemlene imkânı bulmaktadır. Yeraltı Adamı da Selim gibi çevresindeki diğer insanların arasında dikkat çekmemek, onlarla uyum içinde yaşamak istese de bunu başaramamaktadır ancak aynı zamanda farklı olduğundan içten içe kıvanç duymaktadır. Ben ve onlar ayrımını *Tutunamayanlar*’da Turgut’ta sıklıkla gördüğümüz gibi bu ayrıma *Yeraltından Notlar*’da da sıkça rastlarız (Gürle, 2018: 224-225). Yeraltı Adamı, “*Ne ben kimseye benziyordum ne de herhangi biri bana. “Tek başımayım, ama onlar hep birlik.” Diye düşünmekten kendimi alamıyorum.*” (Dostoyevski, 2018: 49) derken; Selim, “*“Böyle olmama sebep olanlar,’ diyordu. ‘Her çağında isimleri değişen ve aslında hepsi birbirinin aynı olanlar. Onlar işte!’”* (T. 400) “*Onlar gibi ‘hürmete şayan’ olmak isterler. (...)* *Onlardan farkımızı anlamazlar ki. Onlar diye bir şeyi nereden bilsinler?”* (T. 281) diyerek Yeraltı Adamı’nın ikinci kez dünyaya gelmiş hali gibidir. Gürle’nin (2018: 242) bahsettiği üzere Dostoyevski’nin *Karamazov Kardeşler* romanında modern hayatın gerçeklerini sorgulamadan yerine getiren insanları *karınca yığınları* olarak tanıtır. *Tutunamayanlar* romanında ise Turgut ve arkadaşları (Selim hariç) burjuva

tarzı yaşamın tabiri caizse kölesi olmuşlar, sorgulama ya da düşünme eylemlerini bırakmışlardır. Selim'in temsil ettiği insan tipi ise başkaları için üzülen, olanları sorgulayan, akıl yoran bir insandır. Bu yönüyle diğer insanlardan ayrılmakta, yalnızlaşmakta ve varoluşsal bir kaygıya düşmektedir. Selim'in bilet kesici ile konuşması, -bir an bile olsa- kızıyla evlenme ihtimalini düşünmesi arkadaşlarının kendisi ile alay etmesine yol açmıştır (T. 629-630). Turgut da o arkadaş grubu içinde yer aldığından ve sonradan buna pişman olduğundan bahsetmektedir. Selim'i o zamanlar anlayamamış olmanın üzüntüsünü duyar. “*Ne yazık. O zaman yanlış tanıttım kendimi Selim'e. Ben de çocuklarla birlikte güldüm.*” (T. 629) Hz. İsa'nın yakın arkadaşı Petrus ve Havarileri öldürülmekten korktukları için onu inkâr etmişlerdir. Benzer şekilde Turgut ise dışlanmaktan korktuğu için Selim'in arkasında durmamıştır. Ayrıca *Karamazov Kardeşler* romanındaki karakter İvan Karamazov'un iç konuşmaları, kendi kendisine konuşup muhatabına “uşak” diye seslenişi *Tutunamayanlar*'da Turgut'un iç sesi “Olrıc” ile konuşmasına benzemektedir (Ecevit, 2011: 211). Dostoyevski'nin *Budala* adlı romanının başkarakteri Prens Mışkin ise, Hz. İsa'ya benzetilmekte, insanî yönü ön plana çıkarılarak anlatılmaktadır (Gürle, 2018: 233). *Tutunamayanlar*'da da açıkça dile getirildiği üzere Selim, yer yer Hz. İsa ile bağdaştırılmakta ve yaptığı insanî davranışlara yer verilmektedir. Romanda Selim'in ikinci kez dünyaya geleceğinden bahsedilen bölüm Hz. İsa'nın tekrar geleceği inancına öykünerek yazılmış olabileceği gibi Turgut'un Selim'in yeniden dünyaya gelecek olduğuna inancı tıpkı öldükten sonra hayalet olarak geri dönüp oğlu Hamlet ile iletişim kuran babasına bir gönderme de olabilir. Görüldüğü üzere Atay, Shakespeare'in karakterlerine de doğrudan göndermeler yapmıştır. “*Ben Danimarka Prensi Hamlet, siz kimsiniz? Aferin oğlum Hamlet, sen bu yolda devam et. Soylu olduğu için biraz yukarıdan bakacak elbette.*” (T. 285). *Hamlet*'te yer alan Hamlet'in babası (hayalet) ve onunla her gün konuşan Hamlet (prens), *Tutunamayanlar*'da Selim (hayalet) ve onunla her gün konuşan ve zamanla onun gibi olacak olan Turgut (prens) (Gürle, 2018: 119) benzerliği dikkat çekmektedir. Turgut *Selimleşme* yolunda öncelikle gündelik hayattan uzaklaşacak sonra ise ontolojik sorgularla kendi içine dönecektir. Hamlet gibi Turgut da toplumun normlarından uzaklaştıkça varoluşsal kaygı ile yalnızlaşmaya başlayacaktır. Bilindiği üzere toplumun görünen veya görünmeyen

kurallarından uzaklaşmak bireyin tuhaf olarak algılanmasına neden olabilir. Söz gelimi toplu taşımada seyahat ederken birden bağırarak tüm tedirgin gözlerin üzerinde toplanmasına neden olur. Farklı oluşun diğer insanlarca fark edilmesi insanların mesafe koymasına neden olacaktır. Çünkü yabancı, farklı olduğundan, yerli halkın kültürel donanımına tam anlamıyla sahip olmayacak ve halk tarafından sürekli sadakati sorgulanan kişi olacaktır (Bauman, 2017: 114). Dolayısıyla kişi arzu ettiği aitlik duygusunu yaşayamayacak, yabancılaşacaktır. Ayrıca Shakespeare'in yazmış olduğu *Hamlet* adlı oyun ile *Tutunamayanlar*'ın benzerliği Hamlet'in soytarısı Yorick ve Turgut'un iç sesi Olrick'in ismen ses benzeşimlerinde de görülmektedir. Ve *Hamlet*'in oyun formunda olması, *Tutunamayanlar*'da da oyun türüne zaman zaman yer verilmesi bir başka benzer yöndür.

Turgut'un;

"(...) bin tane kitap okumak gerek. Geceleri de uykusuz kalınacak. Her gün durmadan koşulacak, akşama kadar; sonunda epsilon kadar küçük bir fayda temin edilecek. Bir epsilon, iki epsilon... razıyım. Esir Selim esir. British Museum'a gidilecek. Marx gibi çalışılacak... istersen sakal da bırakırım." (T. 90)

diyerek yaptığı şaka, Marx'ın Oğuz Atay'ın hayatında belki de bir idol olarak yer almış olduğundan bahsedebilme imkânı sunmaktadır. Daha önce de bahsedildiği üzere Atay'ın askerlik dönemlerinde yakın olduğu sol grupla birlikte Marx'a olan ilgisinin arttığı bilinmektedir. Marx'ın basımı ve yayımlanması yasak olan eserlerini el yazması olarak okumuştur. (Ecevit, 2011: 91). Hatta Marxist ideolojiyi oldukça benimsemiş ve bu doğrultuda *Tutunamayanlar*'da da bir örneğinin görüldüğü "*Ne Yapmalı?*" isimli bir metin yazmıştır (T. 93). Günseli ile Turgut'un karşılaşmasının anlatıldığı bölümde Atay'ın kullandığı bilinç akışı tekniğini, kendisi de ilgili olduğunu söylediği Joyce'den almış olması muhtemeldir (Gürle, 2018: 278). Bilinç akışı tekniği dendiğinde akla gelen isimlerden olan Joyce, Oğuz Atay'ın ilgi duyduğu isimlerdendir. Yalnızca teknik yönden değil sezgisel anlatımda da kendisini başarılı bulur. Hatta Türk romancılarını onun eserlerini anlamamakla eleştirir. "*(...) mesela Finnegans Wake'in öneminin anlatılması mümkün değil. Çünkü bazı insanlara sezgiler, matematik kesinlikle söylenmedikçe iletilmesi mümkün değil.*" (G. 222). *Finnegans Wake*, James Joyce'un bir rüyadan bahsettiği ve bilinç akışı tekniği ile

yazılmış bir eseridir. Ayrıca *Babama Mektup* adlı bir öykü yazmıştır, Atay. Benzer şekilde Franz Kafka'nın da babasına mektup yazdığı bilinmektedir. Kafka'nın (Kafka, 2012) yazdığı mektup babasına yönelttiği eleştiriler üzerinedir. Yaşadığı hayat dolayısıyla babasını suçlamaktadır. Ancak Atay'ın mektubu, öncelikle babasıyla olan ilişkisini, daha sonra kendisini eleştirir. Mektupta yer yer babasına kızmış görünse de sonlarına doğru ona hak verdiği görülür (K.B. 171-184). *Tutunamayanlar* romanında bizzat yer verilen bir diğer isim Cervantes'in *Donkişot*'udur. *Tutunamayanlar*'da yer alan Selim ve Turgut karakterleri ile Cervantes'in Don Kişot ve Sanço karakterleri ilişkisine benzer yönleri vardır. “*Bana kitap kurdu, boş hayaller kumkuması, hayatın cılız gölgesi sıfatlar yakıştırılabilir. Şövalye romanları okuya okuya kendini şövalye sanan Don Kişot'a benzetebilirsiniz beni. Yalnız onunla bir fark var aramda: ben kendimi Don Kişot sanıyorum.*” (T. 370) Don Kişot ve Sanço'da keskin bir idealizm- materyalizm ayrımı vardır (Gürle, 2018: 98). Ancak Atay'ın karakterlerine baktığımızda ideal olan ile maddesel olanın iç içe geçmiş olduğunu görmekteyiz. Selim ruhanî olanın temsili sayılsa da sahip olduğu arkadaş çevresi ve insanî yaşamı keskin ayrıma engel olmaktadır.

Atay 30 Ocak 1976 tarihli günlük notunda (G. 220-228) yabancı yazarların sezgisel yönünün Türk yazarlarca önemsenmediğinden bahsetmektedir. Aynı zamanda Türk romanının sorunun merkezine de değinmektedir. Ona göre Türk romanının birçok sorunu vardır (kişilik, sezgisizlik, duyarsızlık, kültürsüzlük, yüzeysellik) ancak asıl önemli sorun tüm bunların inkârıdır. Esnaf için mal üreten yazarları eleştirmektedir, Atay. Tabii Kemal Tahir, Halit Ziya Uşaklıgil, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Peyami Safa bu yazarların dışındadır. Atay özellikle edebi anlamda Halit Ziya'yı kendisine yakın bulmaktadır. Söz gelimi eserlerinde yer alan karakterlerin kendileriyle hesaplaşmaları *Tutunamayanlar*'ın Selim'i ve Turgut'unda da görülmektedir (G. 186). Halit Ziya, Batı'ya dönük eserler vermiştir. Batı'nın bir ürünü olan roman türüyle ilgilenenlerin Batı'yı tanımları gerektiğine inanan Oğuz Atay, Kemal Tahir'i “*Kendini yenileyen ve kendisiyle hesaplaşan bir yazar.*” (G. 198) olarak tanımlamaktadır. Doğu-Batı hadisesinde mevcut olan değişimin bizzat kendisinde de olduğunu ve Batı'da meydana gelen bir tür olan romanı bilmesiyle kendisini takdir etmektedir. *Tutunamayanlar* romanı *Gilgamiş Destanı* ile de benzer

noktalara sahiptir. Söz gelimi bir ölüm sonucunda toplumsal öğeleri sorgulama, insanlardan uzaklaşma durumu vardır. Ayrıca ontolojik sorunların merkezinde yer alan erkeklerden bahsedilirken, kadınlar toplumsal hayata ve dünyevi normlara sıkı sıkıya bağlı hatta işlemeden sorumlu kişiler olarak anlatılmaktadır (Gürle, 2018: 312). Tutunamayan bireyler her ne kadar küçük burjuva tarzı yaşam biçimine sahip olan ve içinde bulunduğu kurallara ayak uyduramayan aydın kişiler olarak anlatılsa da ne tam olarak yerel kalmış ne de modern olabilmişlerdir.

Bu romanda karakterler yüzlerini Batı'ya dönmüş olsalar da yerel kültürlerini de korumaktadır. Daha önce de bahsedildiği üzere Batı'nın bakış açısıyla kendimizi anlamamız mümkün değildir. Oğuz Atay aslında Batılılaşma adı altında, toplumun değerlerinden uzaklaşan, yüzeysel bilgilerle günü kurtarmaya çalışan aydın kesimle beraber, öğrenmeye, anlamaya pek önem vermeyen yalnızca olması gerektiğine inandığı yönde hareket eden sorgulamayan insanları da eleştirmiştir. Anlam eksikliği, Türk Romanının da sorunlarından biridir ona göre. Genç yaşlarından itibaren Batılı birçok eser okumuş, Batı'yı iyi tanımıştır. Bu nedenle de romanları yazıldığı dönemin toplumsal hassasiyetinden ziyade bireysel konular ağırlıklıdır ve geleneksel roman çizgisi dışında kalmaktadır.

2.4.2.2. Varoluşçuluk Etkileri

Oğuz Atay'ın, Türk Edebiyatı'nda modernizmin yaygın olduğu bir dönemde yazmış olduğu *Tutunamayanlar* romanında postmodern etkiler görüldüğünden, Türk romanında postmodernist romanın ilk örneği sayılmaktadır. Postmodernizmin etkisiyle ve ele aldığı konu bağlamında *Tutunamayanlar* romanı varoluşsal kaygılar barındırmaktadır.

Varoluşçuluk, net bir tanımı yapılmamış olmakla birlikte varlık ile öz arasındaki öncelik sonralık ilişkisiyle ilgilenmektedir. Egzistansiyalizm yani varoluşçuluk, Nurettin Topçu'nun değindiği üzere (2017: 22) mevcudun felsefesidir ve varlık felsefesinde öz ile vücut ayrıdır. Öz kalemi kalem, çiçeği çiçek yapan şeydir. Yani mevcudun onlarsız kalem veya çiçek olamayacağı şeylerdir. Nesnel bir

varlık göstermese de özün varlığı kabul edilir. Bahsedilen özü bilmek Topçu'ya göre (2017: 23) ilim yapabilmek için zaruridir. Çünkü ilim türleri tanımak ve tanıtmak işidir. Söz gelimi papatyadan ziyade çiçekli bitkileri, çiçekli bitkilerden ziyade bitkileri ve bitkilerden ziyade diğer canlılarla hayatı tanıtmaktır. Yani ilim özel türlerden ziyade genel türleri tanıtmaya çalışır (Topçu, 2017: 23). Bunu yapabilmek için varlığın özünü bilmesi gereklidir. Atay'ın kendini toplumdan soyutlayan karakterleri Selim ve Turgut, kendi içlerine dönmüş görünmektedirler.

“Başkalarına söyleyecek bir sözüm olabilmesi için önce kendime söz geçirmem gerektiğine inanıyorum. Bana bugün, ne yapmalı? diye soracak olurlarsa, ancak, önce kendini düzeltmelisin, diyebilirim. Bir temel ilkedden yola çıkmak gerekirse, bu temel ilke ancak şu olabilir: Kendini çözemeyen kişi, kendi dışında hiçbir sorunu çözemez.” (T. 94)

diyen Selim ve onun ışığını takip eden Turgut'un, kendi içlerine dönerek anlamaya çalıştıkları varoluş nedenleri, aslında toplumu yani diğer tüm insanları anlamaya yöneliktir ancak onları yalnızlığa itmiştir. Toplumun özü insan olarak kabul edildiğinde toplumsal meselelere çözüm bulabilmek için öncelikle insanı bilmek, anlamak gerekliliği doğmaktadır.

Egzistansiyalizm ve egzistansiyalistler özün mü varlığın mı üstün olduğu konusunda farklı görüştedirler. Egzistansiyalizm özü, egzistansiyalistler varlığı önceler (Topçu, 2017: 24). Varoluşçuluğa göre diğer nesnelere için öz (yani kendine/türüne has özellikler) varoluştan önce gelir. Söz gelimi kitap ayıracı yapmak isteyen bir kişi (zanaatkâr) söz konusu maddenin ne ile yapılacağı, nasıl yapılacağı, ne için kullanılacağı bilgisine sahip olmalıdır. Şöyle ki bir nesne var olmadan evvel onun var oluş amacı, var olma tekniği tasarlanır/bilinir. Sonrasında bilinen yöntem tekniklerle meydana gelir/getirilir. Toprağa düşen her bir tohum da burada örnek olarak kullanılabilir. Tohum toprakla buluştuğunda, filizlenip büyüdüğünde ne tür bitki olacağı (özü) onda mevcuttur. Bir bitkinin tohumunda, toprağa ekince meydana gelecek bitkinin yaprakları, çiçekleri, meyvesinin ne olacağının sırrı gizlidir. Varoluşçuluk insan ile maddeyi farklı değerler bütünü olarak ele almaktadır (Sartre, 1985: 84; Pappenheim, 2002: 18). Çünkü insanda tercih yapabilme imkânı vardır. Bu nedenle insan davranışlarının önceden tahmin edilmesi oldukça zordur, birey ertesi gün karar değiştirerek, farklı tercihler yaparak başka biri gibi davranabilme imkânına

sahiptir. Yani özünü anlamak için tercih yapmasını beklemek gerekmektedir (Topçu, 2017: 38). Tercihleri insanın yaşamını, hayatını hatta çevresinin yaşamını etkileyebilmektedir. Dolayısıyla insanın özünü anlamak, anlatmak bize toplum üzerine söz söyleyebilme imkânı sunmaktadır. Pappenheim'e göre (2002: 21) modern toplumda insan için karar vermek, özgürlükten ziyade bir mecburiyet, bir dayatma da olabilmektedir. Modern insan, karar vermek zorunda olduğu durumlardan kaçma/kaçınma eğilimi dolayısıyla, kendisi olmaktan uzaklaşmaktadır. Bu kaçış sonucunda yorulan insan, toplum içerisinde kendinden beklendiği üzere davranmaya başlayacaktır. Herkes gibi olmak, fazla düşünmeyi gerektirmeyen davranışlarda bulunmaktan yorulan insanlar 'onlar' olarak bahsedilen topluluğun seçimlerine dâhil olur. Modern yaşam biçimiyle çatışan, varoluş bunalımı yaşayan tutunamayan karakterler toplum içerisinde yalnızlaşmaktadırlar. Yalnız insan için var oluş özden önce gelir. Varoluşçulara göre insan önce var olur sonra kendi tercihleri ve yaptıkları ölçüsünde, kendi eylemlerinin bütünüdür (Sartre, 1985: 80). Yani varoluşçuluğa göre insanın yaşadığı şartlar ona sunulduğundan veya dayatıldığından değil kişinin onu seçtiğinden ileri gelmektedir. Bir insan yalnızsa bu onun tercihlerinin bir sonucudur. Şartlar beni yalnızlığa itti diyerek hayıflanması varoluşçuluğa göre anlamsızdır.

Egzistansiyalizme göre duyularla algıladığımız dünya varlıkların dünyasıdır ve bu dünyadakiler varoluşlarını yok olmakla tamamlayacaklardır. (Topçu, 2017: 43-44). Yarım bırakmak, yarım bırakılmışlık *Tutunamayanlar* romanında da hissedildiği üzere, varoluşsal bir kaygıdır. Tamamlanmak, tamam olmak demek ölüm/ölmek demektir. Roman kişileri -Selim ve Turgut- varoluşsal sorularına cevaplar bulabilmek adına Turgut, ailesini terk ederek yaşadığı hayatı, Selim, intihar ederek tutunamayanları anlatma işini yarım bırakmıştır. Selim'in ölümü ontolojik bir ölümdür demek doğru olacaktır. Çünkü isteklerinin tamamlanması, olasılıklarının kalmaması/gerçekleşmesi onu ontolojik sebeplerle ölüme itmiştir. Öz ise ayrı bir dünya olarak algılandığı gibi ancak zihnimizde var olduğu kabul edilen kavramlar (insanlık, adalet, iyilik gibi) olarak da algılanmaktadır, ebedî ve sınırsızdır. Varoluşçuluğa göre insanın korkak veya kahraman olması onun doğuştan sahip olduğu niteliklerden ziyade kendi tercihleri, hal ve davranışlarının birer sonucudur. Yani insan korkak, kahraman, iyi veya kötü olarak doğmaz (Sartre, 1985: 83). Bunlar

daha evvel de bahsedildiği üzere bireyin seçimleri sonucu meydana gelir. Bir şeyi tercih etmemekte aslında bir seçimdir. Kötü olmayı tercih etmemek veya bir kötülüğe karşı sessiz kalmayı tercih etmek bireyin kararıdır. Ancak şu da var ki kişinin varoluşunu salt kendi tercihlerine bağlamak da eksik bir yargıdır. Toplum içerisinde yaşayan insanın tercihlerinde başka insanların varlığı da önemli yer tutmaktadır. Yani kişinin kendisiyle ilgili bir gerçekliğe ulaşması için başka insanların da onun gerçekliğini görmeleri gerekmektedir (Sartre, 1985: 85). Böylelikle insan kendini başkalarına göre tanımlayabilmektedir.

3. BÖLÜM

TUTUNAMAYANLAR ROMANINDA YABANCILAŞMA

Tutunamayanlar, bir gazetecinin trende tesadüfen karşılaştığı kaybolan genç bir mühendis olan Turgut Özben'in -son görüldüğü tren yolculuğunda- kendisine, yazmış olduğu bir romanının taslağını göndermesi ve onun isteği üzerine romandaki isimlerin değiştirilerek basılmasının anlatıldığı *Sonun Başlangıcı* adlı gazetecinin notu ile başlamaktadır. Turgut'un adı geçen kişilerin izinleri alınarak ve isimleri değiştirilerek basılması isteği, okuyucuya romanın Turgut'un otobiyografisi olduğunu -kişilerin, gerçek kişiler olduğunu- anlatmaktadır. Hemen ardından *Yayımlayıcının Açıklaması*'nda kitapta bahsedilen kişi ve olayların gerçek olup olmadığının bilinmediği ancak toplumla benzerlikleri olmadığından, masalsi kahramanlar veyahut yüzyıllar öncesinde yaşamış insanların günümüze uyarlanarak anlatılmış olabileceği notu düşülmüştür. Burada açıkça görüldüğü üzere Oğuz Atay, yer verdiği kahramanları ve başlarından geçen olayları toplumda mevcut olan şekilde değil olmasını istediği biçimde anlatmış olduğu anlaşılmasına karşın *Tutunamayanlar* romanıyla ilgili yapmış olduğu bir söyleşide, romanda bütünüyle insana yönelmeyi amaçladığını, insanı yalnızca akıl boyutuyla değil duygularına da yer vererek anlatmayı amaçladığını açıklamıştır (Seyda, 2007: 396-398). Ayrıca burada -roman kahramanlarının masalsi olmaları veya yüzyıllar önce yaşamış insanlara benzetilmeleriyle, modern insanla bağdaştırılmayarak- bir modern insan eleştirisi yapıldığı görülmektedir. Ancak modern insandan ne şekilde bahsedildiği anlaşılamadığından buradan modern insanla ilgili olumlu veya olumsuz bir anlam çıkarmak mümkün olmamakla beraber modern insanın, romanda anlatılan karakterler gibi olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Ancak,

“Turgut, apartmanların arka cephelerine baktıkça, yapıların neden iki ayrı cephesi olduğunu; neden, duvara dayanan kanepelerin arkasına kötü kumaş kaplamak gibi bu ‘modern’ apartmanların da arka cephelerinin yüz­süz bir insan gibi anlamsız olduklarını ve üstlerine her zaman neden sarı badana vurulduğunu düşündü.” (T. 43)

bu alıntıda tırnak içine alınan modern kelimesi, aslında apartmandan değil de bir insandan bahsedildiğini hissettirmektedir. Dolayısıyla olumsuz bir özelliği olarak, modern insanın aslında diğer insanlara göstermediği bir yüzü olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca üstlerine sarı badana vurulması, modern insanın tek tiplendiği meselesini akla getirmektedir. “Onların yüzünü takınıyorum. Belki hepimiz bir yüz takınıp başka bir oyun oynuyoruz.” (T. 42). Selim’in Turgut’a kurduğu bu cümlede Goffman’ın üzerinde durduğu gibi modern insanların da kendilerine verilen rolleri bir tiyatrocu gibi oynadığından bahsedilmektedir.

Romanda iç içe geçmiş, ara söz tadında yazılmış pek çok anlatı mevcuttur. İlk olarak kitabın yazarı olan Oğuz Atay’dan yola çıkılırsa; romanın ilk sayfalarında, kaybolmuş bir mühendis olan Turgut’un yazdığı bir romanı okuduğumuzu görüyoruz/öğreniyoruz. Sayfalar ilerledikçe Selim’in notları ve notları içinde yer alan *Şarkılar* adını verdiği bir yazı dizisi karşımıza çıkıyor. Şarkıların bitiminde Süleyman Kargı’nın ağzından yazılmış şarkı açıklamalarını görüyoruz. Ardından bu açıklamalarda geçen Orta Asya’dan Çin’e, oradan da Sivas’a gelen yedi gencin yazdığı bir eser yer alıyor. Daha sonra tekrar Turgut’a dönerek; Turgut’un, Selim’in arkadaşları/yakınları Metin, Esat, Günseli ve Burhan’la geçirdiği zamanlar anlatılıyor. Ardından da Selim’in günlüğü içinde yer alan *Tutunamayanlar Ansiklopedisi*’nde, gerçekte olup olmadığı muallak olan kişilerin hayatları anlatılmaktadır. İç içe anlatılan hikâyeler/olaylar, bütünü anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Tabii, bütünü kavramanın birçok yolu vardır, tümevarım bunlardan birisidir ve parçalar üzerinden yola çıkarak bütüne ulaşma anlamına gelir. Tümevarım, elde edilen parçalardan yola çıkılarak, tam olana ulaşma imkânı verir. Dolayısıyla bütün üzerine konuşabilmek, yorum yapabilmek için, kahramanlardan yola çıkarak romanla ilgili analiz yapmak amaçlanmıştır. Geleneksel romanda olduğu gibi giriş-gelişme-sonuç şeklinde devam eden bir olay örgüsüne sahip olmayan *Tutunamayanlar*’da konu genellikle karakterler ve onların düşünce dünyasında ilerlemektedir. Söz gelimi Turgut’un, Selim’in intiharını araştırması neticesinde bir roman yazacağı fikri ilk bölümden okuyucuya verilmiş olup daha sonra bölümler halinde bu romanın yazılma süreci anlatılmaktadır. İleriki kısımlarda romanda geçen olaylardan da bahsedilecek olup ayrı bir konu başlığı açılmamıştır. Ayrıca

“Selim olsa sabaha kadar uyumaz, düşünür dururdu. Ben olsam yatarım. Üniversite’de okurken de ben, gece yarısı olunca yatarım; o, çalışmasını sabaha kadar sürdürürdü. “Saçların dökülüyor, uykusuz kalmaya dayanamıyorsun; oğlum Turgut, ihtiyarlıyorsun.”

“Uykusuz kalabilmen sinir kuvvetinden. Benimki adale kuvveti.” Kollarıyla Selim’i soluksuz bırakıncaya kadar sıkardı: “Sen birden çökeceksin Selim. Çünkü neden? Çünkü için boş senin. Birden, kollarımın arasında için boşalacak: birden, üçüncü boyutunu kaybedip bir düzlem olacaksın ve ben seni duvarda bir çiviye asacağım.” Havaya kaldırdığı Selim’i duvara sürükledi.” (T. 28)

Bu alıntıda da görüldüğü üzere; anlatıcı sık sık değişmektedir. Birinci tekil kişi bakış açısı, üçüncü tekil kişi bakış açısı ve tanrısal bakış açısını romanda bir arada görmekteyiz. Turgut’un duygu durumunun kendi ağzından anlatılması, zaman zaman Selim ve diğer kahramanların anlatımı ele geçirmeleri ya da tamamen dışarıdan veya gözlemci olarak Oğuz Atay’ın anlatımı devam ettirmesi ve bu şahıslar arası geçişlerin ani olması romanın anlaşılmasını zorlaştıran yönleridir. Ayrıca romanda diyalog, iç monolog ve tekrarlar yer almaktadır. Şiirden oyuna kadar pek çok yazı türüne yer verilen *Tutunamayanlar*, bu bakımdan da ani sıçramalar barındırmaktadır.

“Senin ne işin vardı onların arasında? Ne yapıyordun? Hiç bir işim yoktu. Bu nedenle sevmezlerdi seni işte. Bu nedenle aldırmadılar sana. Senin ne işin vardı orada? Herkesin işine karıştın, işin olmadığı halde. Ölmek bile, kendilerine böyle bir görev verilenlerin işidir. Kendine oyunlar buldun: başkalarının katılıp katılmadığına aldırmadığın oyunlar. Herkesi yargıladın bu oyunlarda. Bu arada beni de yargıladın, bana da haksızlık ettin.” (T. 31)

Turgut ve Selim’in tartışmasının anlatıldığı (Turgut’un düşünce dünyasında gerçekleşen bir tartışma) bu bölümde biçim olarak diyalogdan ziyade bir düz yazı biçimini görmekteyiz. Selim’in mi Turgut’un mu konuştuğunu seçmenin zorluğu, anlaşılmasını da zorlaştırmaktadır. Bir başka bölümde, Selim’in yazmış olduğu şarkılarda, Selim’in hayatı şiirsel bir dil ile anlatılmaktadır. Anlaşılması zor olan bir diğer kısım da on beşinci bölümdür (T. 460-537). Hiçbir noktalama işareti kullanılmadan yazılan bu bölümde, kimin konuştuğu, kimin anlatıldığını anlamak hayli zordur. Oğuz Atay’ın bu bölümde okuyucuyu sorgulamaya ve kafa yormaya yönlendirdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Atay’ın *Tutunamayanlar*’da kullandığı aşırı istatistiki verilerin okuyucuyu boğucu ve bunaltıcı nitelikte olması anlaşılmasını zorlaştıran bir başka unsurdur.

“Emniyet genel müdürlüğünün tespit ettiğine göre de (yuvarlak olarak) yüzyirmialtınsekizyüz bakıp da iç geçirme, kırkdörtbin otobüs ya da dolmuşta hafifçe temas, dörtbinikiyüz peşinden gidip de vazgeçme, sekizyüzelli eve kadar izleme ve

onbeşbinyediyüz uzaktan âşık olma ve sadece (bu sayı kesin) sekizyüzondört ümitsiz aşk olayı kaydedilmiş.” (T. 451)

Burada olduğu gibi en ince ayrıntıya kadar detay ve veri sunulması okuyucuyu bunaltabilir. Bu durum Gürle (2018: 44) tarafından totaliter rejimin halk üzerindeki etkisine benzetilmektedir. Tıpkı totaliter devletin insanlar üzerinde kurduğu baskı gibi okuyucu ayrıntılarla bunalmaktadır. Bu bölüm akla yatkın olma/ispatlama derdinde olan insanlara yöneltilen bir eleştiri olarak görülebilir. Alıntıda bahsi geçen verilerin emniyet genel müdürlüğüne temin edilmesi -kural olduğu üzere, gerekliliğine bakılmaksızın veri toplandığından- bürokrasi eleştirisi barındırmaktadır. Ayrıca romanda yer yer akılda kalmayacak kadar ayrıntıya yer veren yazarın küçük detaylara fazlasıyla önem verdiği görülmektedir. Roman kahramanları, ayrıntılara verdikleri önem sebebiyle sıradan insanların kolaylıkla fark edebileceği şeyleri görememektedir.

“Turgut’un oturduğu apartman, büyük şehrin kuzey doğusunda, enlemi kırk bir derece sıfır sıfır dakika kuzey ve kırk bir derece sıfır sıfır dakika bir saniye kuzey ile boylamı yirmi dokuz derece on iki dakika doğu ve yirmi dokuz derece on iki dakika bir saniye doğu olan noktalar arasında sıkışan bir arsa üzerine kurulmuştu. Apartmanın dünya üzerindeki bu konumunu anlayabilmek için biraz astronomi bilmek gerekiyordu. Oysa, Turgut’un arkadaşlarının karıları, bu bilgiden yoksun oldukları halde, apartmanı ‘elleriyle koymuş’ gibi buluyorlardı.” (T. 43)

Çokça ayrıntının yer aldığı bu alıntıda da detaylara gereğinden fazla önem vermenin yaşamı zorlaştırdığı sonucu çıkmaktadır. Astronomi bilgisine gerek duymaksızın evi bulabilen insanlar, muhtemelen evin konumu üzerine düşünmemişlerdir. İnce detaylara sıklıkla önem ve yer verilmiştir. Ancak pek çok ayrıntının da karşıtlarının olması küçük anlatıların da sonsuz olmadığını göstermektedir (Gürle, 2018: 73). Bu bağlamda roman belirsizliklerle doludur ve anlaşılması zorlaşmaktadır.

Romanda yer yer ansiklopedik dilin kullanıldığı görülmektedir. Oğuz Atay’ın bir dönem ansiklopedi yazımında çalışmış olması bu yöne ilgisinin de olduğunu göstermektedir. *Tutunamayanlar*’da, yazarının uğramış olduğu hayal kırıklığı sebebiyle, Osmanlı Dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti Kuruluş Dönemi eleştirileri yer almaktadır. Ülke aydınlarına ve insanlarına güvenini kaybeden Atay, resmi tarih eleştirilerini sıklıkla kullanmıştır. Söz gelimi bir bölümde genelev bir imparatorluk olarak anlatılmakta, daha sonrasında Turgut ve arkadaşları tarafından ele geçirilerek

ve Turgut kral ilan edilerek, yeni bir ülke kurulmaktadır. Bu ülkede ara ara rüşvetten bahsedilmiş ve kurucu kişilerin yüceltilmesine dair eleştirilere yer verilmiştir (T. 270). Ayrıca bahsedilen ülkenin bir genelevde kurulması her insanın zaafı olabileceğini göstermektedir. Gürle'nin de bahsettiği üzere (2018: 150-151) genelev bölümünde Türkiye'nin modernleşme adına attığı adımlar, bürokratik gereklilikler eleştirilmekte ve ideallerin saygınlığının olmadığı gösterilmektedir.

Turgut, Selim'in ölümünden bir süre sonra Selim'in annesini ziyarete gitmiş, burada Selim'in arkadaşı Burhan'la tanıştırmıştır.

“Demek Burhan bu. Selim'in bahsettiği Burhan. Neden beklemedim? Belki de o: “Selim sizden bahsederdi,” diye atılırdı. Hayır. Atılmazdı. Benimle ilgisi sınırlı. İşte gene kaybettim. Neden acele ettim? Burhan kendini tuttu, konuşmadı. Böyle bir meselesi yok aslında. O zaman da kendi kaybeder. Kaybeder ama, şu Burhan da neden ağırlık taslar, mollalar gibi? Bu Selim de, insandan hiç anlamazdı. “Sigara kullanıyor musunuz Burhan Bey?” İntikamımı aldım işte: hem ‘kullanmak’ hem de ‘Bey’ dedim. Beni küçümsemen için açık verdim. ‘Bey dedi bana, pis küçük burjuva,’ diye sevin bakalım. Bu çeşit intikamdan ne anlarsın sen! Turgut kendine gel, adamın bir şey dediği yok. Eski huyların ortaya çıktı gene.” (T. 88-89)

Burhan'a sebepsiz öfke duyan Turgut'un o anki düşünceleri bilinç akışı tekniği ile anlatılmıştır. Daha önce de bahsedildiği üzere bilinç akışı tekniği duygu ve düşünceleri gerçek yaşamda olduğu gibi, zaman-mekândan bahsedilmeksizin aktarılmasıdır. Atay'ın da bizzat hayranlığını dile getirdiği James Joyce, Batı edebiyatında bu tekniğin öncülerindedir. Burhan ile Selim'in annesinin konuşmaları sırasında Turgut, Selimle ilgili düşüncelere dalmış, fikrî dünyasında ona sitem etmektedir.

““Ne söyleyeceğimi bilemiyorum.” Diyordu Burhan. Ben de bilmiyorum. Birden mahzunlaştı. Bana anlatabilirdin Selim. Böyle bir durumda kim dinlemezdi ki seni? Ne yaptın son aylarda? Anlamasam da dinlerdim seni. Bir ‘hukukumuz’ vardı hiç olmazsa. Ölümçül düşüncelerini hafifletirdi bir insanın varlığı belki. (...) Nasıl bu duruma geldik Selim? Bir arada olmanın kaçınılmazlığından başka bir neden yok muydu yaklaştıran? Aramızdaki boşluğu nasıl doldurmalıyım? Sen olmadan seni nasıl öğrenmeliyim?” (T. 89)

Selim ile yalnızca bir arada olmalarından doğan birliktelikte onu anlamadığını fark etmiş, nasıl anlayabileceğini kendisine dert edinmiş, fizîken birlikte olsalar dahi Selim'in yalnızlığına çare olamadığından dertlenmektedir.

Tutunamayanlar'da yer alan kurgu kişilerin biyografileri okuyucuya dönemin muhtemel insan tiplerini anlatır. Söz gelimi sf. 163'te yer alan kurmaca bir kişi olan Ziya Özdevrimsel'in (1301-1939) biyografisi bize Cumhuriyet'in hemen öncesinde ve ilk yıllarında rahatlıkla karşılaşılabilecek insan tipini göstermektedir. Devrimden önceki adıyla Mükrimin Ziya, -sonrasında soy ismini değiştirerek Ziya Özdevrimsel yapmıştır- gerçekleşen devrimlere bağlılığı ile bilinen bir insandır. Ancak herkes tarafından tanınması, yeni doğmuş bebeğin kundaklanması hadisesini ortadan kaldırmasıyla olmuştur. Bu değişim, baktığımızda yapılan devrimler de zikredilerek; kıyafet, şapka, çatal-bıçak devrimleri gibi toplum nazarında önem taşıyorsa da koşulsuz kabul edilmesi bakımından ironik bir dille anlatılır. Ayrıca yapılan yeniliklerin yaratıcılıktan uzak olması, aynen uygulanmaya çalışılması da merkezi aklın toplumu yeterince tanımadığını göstermektedir. Yapılan devrimlere sadıklığıyla bilinen ve sonradan kendi isteğiyle Özdevrimsel soyadını alan Mükrimin Ziya (1301-1939) ABD'ye makine mühendisliği öğrenimi için gittiği zaman aklında birçok devrimle dönmüştür. Devrimlere verdiği önem ile bilinen Ziya Özdevrimsel, ABD'de öğrenimini yarım bırakıp döndükten sonra çeşitli vekilliklerde görev yapmıştır. Ancak dönemin şartlarıncı yapılan devrimler eski önemlerini kaybedince kimse onun nerede olduğu önemsememiş ölümünden sekiz yıl sonra adına bir abide ve heykel -heykel, iktidar partisi tarafından Ziya Özdevrimsel'in mebus olduğu Sivas'a, abide ise sonradan iktidar olan dönemin muhalefet partisince Ziya Özdevrimsel'in memleketi olan Manisa'ya- yaptırılmıştır.

"Sonunda 8 yıl önce öldüğü anlaşılınca hemen bütün siyasi partiler onun için anma törenleri düzenlemişlerdir. (...) O zamanın iktidarı, Sivas'a merhumun bir heykelini diktirerek Ziya Beyin 'şahsiyet-i maneviyesine' sahip çıkmak istemiştir. Muhalefette iktidara gelince Manisa'da bir 'Âbide-i Ziya' yaptırmış ve onu 'Fahrî Manisa Milletvekili' ilân etmiştir." (T. 165)

İktidar ve muhalefet partilerince Ziya Özdevrimsel'in kıymetini sonradan bilinmiştir. Dolayısıyla siyaseten verilen önemin -heykel ve abide gibi- çıkar ilişkisine ve gösterişe dayalı olduğu görülmektedir. Burada insanların farklı görünmelerine karşın, altında yatan sebeplerin samimi olmadığı ve dolayısıyla yaşanan/yaşanabilecek hayal kırıklıklarının nedeni gösterilmektedir.

Teber'in bahsettiği üzere (2014: 63) *Tutunamayanlar*'daki karakterlerin büyük kısmı yaşadıkları toplumun geleneği ile modernizmin arasında sıkışıp kalmış, benlikleri parçalanmış kişilerdir. Turgut, Selim'in aksine dışa dönük ve içinde yaşadığı burjuva tarzı hayata uyum sağlamış, aile kurmuş biriyken, hayatını sorgulamaya başladıkça aidiyet hissinden uzaklaşmış, hayatı anlayabilmek adına ailesini terk etmiştir. Selim ise çocukluğunda geçirdiği hastalığın da etkisiyle fiziksel yönden zayıf, içe kapanık ve evlenmemiş biridir. Bedenen zayıf oluşu, hayatı-yaşananları anlamlandıramayışı Selim'in topluma uyumunu zorlaştırmaktadır.

Turgut romanda sürekli iki sesle vardır. İç sesi ve dış sesi. Bu iki ses arasında keskin ayrımlar olmamakla birlikte iç ses olarak Olric'ten bahsedilebileceği gibi, Selim'den de bahsedilebilir. Olric ve Turgut'un konuşmaları, Olric'in ortaya çıkması ya da Turgut ile Selim arasındaki bağın, idealizm ve materyalizm arasındaki ilişkiyi anlattığı söylenebilir. Şöyle ki, Selim ve Olric'in romanda zihinsel birer temsil olarak buldukları, Turgut'un ise bedensel (madde olarak) olarak yer aldığı bilinmektedir. Selim'den ideal insan olarak bahsedilmiş ve zaman içerisinde Turgut'un Selim'e dönüşme süreci anlatılmıştır. Olric de Turgut'un iç sesi gibi görünse de yer yer onu uyarmakta ve ona akıl vermektedir. Romanda ilk defa sf. 276'da -genelev bölümünde- ortaya çıkan Olric, Turgut'un iç sesidir. Adının nereden geldiği kesin olarak bilinmemekle birlikte; "*Bu düşüncelerle kendinizi yormayın efendimiz. Nasıl rahatsız olmam Olric? Yoksa Osrice miydin? Sıcak beynime vurdu; her şeyi bulanık hatırlıyorum.*" (T. 277) burada görülüyor ki Olric Turgut'un zihninde planlanmamış bir şekilde belirmiştir. Ayrıca Osrice-Olric tereddüdü, romandaki Hamlet esintisini göstermektedir (Moran, 2016: 286). Olric, kralın -Turgut'un- soytarıdır, denilebilir. Sf. 417 ve 418'de hatta romanın genelinde, Olric ile Turgut arasında geçen diyaloglarda, Olric'in Turgut'a moral verici, destekleyici, motive edici cevaplar verdiği görüldüğünden Olric, Turgut'un kendini beğenen/seven yanını temsil etmektedir. Ayrıca Gürle'nin de bahsettiği üzere (2018: 33); romanda tüm konuşmaların/seslerin diyalojik şekilde, birbiriyle konuşuyormuş hissi veren, yazarın kendi sesi dahi hiçbir sesin diğerinden önde olmadığı bir anlatım vardır.

Turgut'un, Selim'in bıraktığı mektuptan sonra, ölümü üzerine kafa yormaya başladığı ilk gece rüyasında aslında ölen kişinin kendisi olduğunu görmesi (T. 34-35), romanın sonuna doğru Turgut'un Selimleştigi bir yolculuğa çıkacağı ilk

göstergelerindedir. Toplumsal varlığından ve yaşamından farklı bir beni içinde barındıran ve onunla karşılıklı konuşmalar yapan Turgut, çıkmaya karar verdiği yolculukta karşılıklı rollerin belli olduğu bir oyunun içinde olduğu duygusuyla, etrafında bulunan anlamını bilmediği eşyalardan dolayı yabancı olma -ait olmama-hissine kapılmaktadır.

Selim, romanda ölümü dolayısıyla Turgut'un çıktığı kendini bulma/özüne dönme yolculuğuna sebep olmuştur. Toplumla ilişkisini yitirmiş ve içinde bulunduğu topluma yabancılaşmıştır. Selim'in yalnızlığı ve yabancılaşması üzerinden ilerleyen romanda Selim'in arkadaş çevresi, aslında diğer insanlarla ilişkilerin tamamen kesilmediğini göstermektedir. Selim'in görüştüğü, vakit geçirdiği ayrı ayrı arkadaş grupları vardır. Bu durum toplumdan, insanlardan kaçıp tek başınalığa sığınmadığını, uyum içinde yaşayan ve göze batmayan diğer insanlar gibi olabilmek adına çaba sarf ettiğini göstermektedir. Yani aslında Selim'in kendi isteğiyle yalnızlaşması dolayısıyla yabancılaştığından ziyade yabancılığa/yabancı olmaya itildiğini söylemek doğru olacaktır. Süleyman Kargı'nın ağzından yazılan şarkı açıklamalarına göre yalnızlık Selim'in hayatında büyük yer tutmasına karşın Selim yalnızlıktan hoşlanmamaktadır (T. 135). Etrafında pek çok arkadaşı olmasına rağmen yalnız olduğuna inanan roman karakteri Selim'e bunu hissettiren, içinde yaşadığı toplumda, insanlardan farklı olduğuna inanmasıdır. Selim, okumayı seven ve çok okuyan birdir ve hatta topluma uyumlu yaşayan Turgut'u okumamakla suçlamaktadır (Turgut'un zihninde), Dostoyevski ve Çehov'u birbirine karıştırmakla itham etmektedir. (T. 60).

Roman kahramanı Selim'in kendi ile ilgili düşüncelerinde, yalnız kalmaktan korktuğu için istemediği pek çok ilişki kurduğu ve neticesinde mutsuz olduğu görülmektedir. Bu nedenle aslında etrafında sayıca çok insan görülmesine karşın Selim, kendini yalnız hissetmiştir.

“Allah'ım onu neden yalnız bıraktın? Neden, yalnızlığının verdiği çaresizlikle can sıkıcı ilişkiler kurmasına izin verdin? Neden, geçirdiği her dakikanın hesabını sordun, içini ezdin? Neden, korkuyu göğsünden çekip almadın? Neden, suçluluk duygusunu üzerinden atmasına yardım etmedin? (...) Neden, günahlarının yükünü taşıyacak gücü vermedin ona? Selim de, kendi çapında birkaç kişiyi kandırabilirdi senin yolunda. (...) Dua etmesini bile öğretmedin ona. Evde yalnız kaldığı geceler, karanlıkta yorganı başına çekti ve ter içinde, mısra 193 ile

mısra 214 arasında söylediği gülünç yakarmayı¹⁰ uydurabildi o zor şartlar altında. Daha iyi bir şeyler söyletemez miydin?” (T. 199-200)

Yaptığı her eylem üzerine fazlaca düşünmesi, ayrıntılara gereğinden çok önem vermesi -geçirdiği her dakikanın hesabını düşünmesi-, doğruyu bile söylemekten korkması onu gereğinden fazla çekingen bir insan yapmıştır. Dini bilgisini yeterli görmemesine rağmen çocukça saflığıyla uydurduğu -sonradan gülünç bulduğu- duayı beğenmemiştir. Toplum içinde yalnızlığı konusunda kendini suçlayan Selim, yetersiz olduğundan topluma uyum sağlayamadığını düşünmekte dolayısıyla insanlar içinde olsa da kendisini yalnız hissetmektedir. Her zaman korktuğu bu yalnızlık duygusu onu intihara sürükleyen nedenlerden biridir demek yanlış olmayacaktır.

Tutunamayanlar romanı, Türk modernleşme sürecinde toplumda ve bireylerde meydana gelen sıkıntıları ele alarak bu süreçte yabancılaşan bireyin hikâyesini anlatmaktadır. Bu süreçte yabancılaşmaya sebep olan pek çok etken vardır. Kişisel etkenlerin yanında toplumsal bazı olaylar da yabancılaşmaya sebep olmaktadır. Yabancılaşma kavramıyla ilgili aydın yabancılaşması, kültürel yabancılaşma, kendine yabancılaşma gibi sınıflandırma yapıldığı (Bkz. Sevgili, 2005; Özgür, 2010; Ünalı, 2011) olmuştur. Ancak yapılacak çalışmada böyle bir sınıflandırma yapılmayarak -Türkiye’de yabancılaşma

¹⁰ “Allahım ne olur Sen anneme
 Babama, bana ve nineme
 Ve apartmandaki Bahri Beye, karısına ve oğluna
 Ve mahalledekilere ve rahmetli dedem Hüsrev kuluna
 Ve Ankaradakilere ve Türkiyedekilere
 Ve dünyadaki bütün iyilere
 Rahatlık ver.
 Onların içinde (varsa eğer)
 Hırsız, fena
 Ve kötülük etmek için insana
 Fırsat bekleyenlere
 Ve beni azarlayan kapıcımız Kamber’e
 Ve beni bahçede korkutan horoza
 Ve ezberimi bilmezsem ceza
 Verecek öğretmene
 Rahatlık verme.
 (Ceza vermezse rahatlık ver.)
 Yeter
 Bu kadar. Allah kızar sonra çok istersen.
 Yalnız unuttum; ne olur rahatlık versen
 Galatasaray takımı oyuncularına. Yarın
 Maçları var da; yenilmesinler sakın.” (T. 121)

modernleşmenin/Batılılaşmanın bir tezahürü olduğundan- Türkiye’de var olan yabancılaşma, Türk modernleşmesi üzerinden yorumlanacaktır.

3.1. Toplumsal Bir Olgu Olarak Ele Alınan İntihar Kavramı

İntiharın bireysel sebeplerden kaynaklandığı düşünülse de Durkheim’in bahsettiği üzere (2013: 76) intihara sürükleyen bireysel etmenler, yaşanan toplumsal olaylarla açığa çıkmaktadır. Bireyselliği konu almakla yazıldığı dönemde eleştirilen *Tutunamayanlar* romanı, roman kahramanı Selim’in intiharı üzerine, yakın arkadaşı Turgut’un intiharın arkasındaki nedeni ve kendi benliğini bulmak için çıktığı bir yolculukla başlamaktadır.

Turgut’un hikâyesinin başlamasına neden olan Selim’in intiharının ve kendisinde bıraktığı etki ve geride bıraktığı mektubundan yola çıkıldığında; Selim’in, topluma uyum sağlamaya çabaladığı, anlaşılmayı beklediği, anlamını bilmediği ancak kendisine yüklenen görevleri yapmaktan kaçındığı, varoluşsal sıkıntılar yaşayarak çözümü intihar etmekte bulunduğu anlaşılmaktadır. Okuyucu Selim ile ilk olarak, Turgut’un Selim’in evinde, notları arasında bulunduğu “Ne Yapmalı?” adlı makalesinde karşılaşmaktadır. Başta kendisi olmak üzere insanlara öğütler içeren bu makale şöyle başlar;

“Ne yapmalı? Bugüne kadar sürdürdüğüm gibi, çevremdeki kişilerin davranış ve tutumlarını bilinçsiz bir aldırmaçlıkla benimseyen bu renksiz, kokusuz varlıkla yetinmeli mi; yoksa, başkalarından farklı olan, başkalarının istediğinden çok farklı, köklü bir eylem isteyen gerçek bir insan gibi bu miskin varlığı kökten değiştirmeli mi?” (T. 93)

Selim’in varlık olarak kendisinden bahsederken, içinde bulunduğu hali sorgulamaya başladığı görülmektedir. O güne kadar yaşadığı bilinçsiz hayatı değiştirip başkalarının istediğinden çok farklı kökten değişmiş biri olarak hayatına devam edip etmeme konusunda çelişkiler yaşamaktadır. Ayrıca içinde yaşadığı hayatta kendisinden miskin olarak bahsettiği görülmektedir. Miskin kelimesinin Arapça sakin-durağan anlamına geldiği bilinmektedir. Selim’in durumu hareket etmeyen olarak yorumlandığında, Selim’in hayatında bir dönüm noktasında bulunup, vereceği kararlar ya harekete geçeceği ya da miskin haline devam edeceği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Selim, önündeki hayat için bir tercih yapmak durumundadır. İnsan hayatta, özünü bulabilmek için/anlamak için tercih yapmak durumunda (Topçu,

2017: 38) olduğundan Selim'in bulunduğu durumda, kendisi gibi olmakla ondan beklenen kişi olmak arasında bir tercih yapması gerekmektedir. Yapacağı tercih onun hayatını hatta çevresindeki insanları etkileyecektir. Varoluşçulara göre insan önce var olur sonra kendi tercihleri ve yaptıkları ölçüsünde, kendi eylemlerinin bütünüdür (Sartre, 1985: 80). Yani kişinin yaşadığı şartlar onun tercihlerinin bir sonucudur. Selim, bu konuda net bir duruş sergileyememiştir. Ne kendisi gibi olabilmiş ne de ondan beklenildiği gibi olmuştur. Yaşadığı bu içsel çatışma onu toplum içerisinde yalnızlığa -arafta kalmaya- sürüklemiştir.

Selim'in küçük yaşlardan beri insanların onun aslında kim olduğunu öğrenmelerinden kaçtığı anlatılmaktadır. *“Kitaplara ithaflar yazmak, beğenilen satırların altına çizmek, sayfaların kenarlarına düşüncelerini yazmak Selim'e kendini ele vermek, insanların ortasında çırıl çıplak kalmak gibi geliyordu.”* (T. 367) Lise dönemlerinden beri tamamen anlaşılmaktan kaçındığı anlaşılmaktadır. Hatta şu alıntıda insanların onu anlamaması için yazdıklarını ve kendini gizlediğini, böylece onlardan intikam alacağına -tutunamayanları anlamadıkları için- inancı görülmektedir. *“Beni bulamayacaklar. Ne kadar uğraşsalar çözemeyecekler sırrımı,” derdi. ‘sonunda pişman olacaklar. İnsan müzesinde bir manken eksik kalacak. Bir biçim veremeyecekler bana. Vicdan azabından kahrolacaklar. Bir türlü bir biçime sokamayacaklar beni. Böylece intikamımız alınacak.”* (T. 386) Ayrıca toplum tarafından kalıba sokulmayı reddeden bir Selim görmekteyiz. Farklılığını vurgulamaktadır ve toplum tarafından değiştirilebilme ihtimali olduğundan farklılığını gizlemektedir. Yani kendisi gibi kalabilmeyi arzulamakta, bir biçime sokularak yabancılaştırılmayı kabul etmemektedir. Dolayısıyla Selim'in terciğini kendisi gibi olmaktan yana yaptığı görülmektedir. Ancak yukarıdaki alıntılardan Selim'in insanlardan korktuğu ve onlara öfke beslediği anlaşılmaktadır. Kendisini gizlemeye çalışması, tamamen anlaşılmaktan kaçması, diğer insanlardan korktuğunu/çekindiğini göstermektedir, diğer taraftan onlardan onu anlamadıkları için intikam almayı arzulamaktadır. Selim'in içinde olduğu bu çelişkili halin onu bilinçli bir tercih yapabilmekten alıkoyduğu anlaşılmaktadır. Önceki sayfalarda İsmet Özel'in (2013: 70-71) Kur'an ve Sünnet'e uygun olmayan toplum kurallarına karşı Müslüman'ın yabancı kalmayı tercih etmesinin övgüye layık bir davranış olarak gördüğünden bahsedildiği üzere Selim'in kendisi gibi olmasına mani olan topluma

karşı duruşu da böyledir. Selim, değişmeyi, olmadığı biri gibi olmayı kabul etmemekte, yabancılaştırılmaya karşı durmaktadır.

“(...) bilmeden yeni yaşantılara hazırlıyorum kendimi. İçimde bir Selim ölürken kalan bütün gücüyle yeni bir Selim yaratıyor.’

“Birden yataktan fırlayarak bağırdı: ‘Selim öldü. Yaşasın Selim! ‘Eski Selim’e hiç acımıyor musun?’ derdim. ‘O kadar çok Selim öldü ki, hangi birisine acıyayım. Ayrıca, ölümlerden korkarım ben. Onlardan bana ölüm bulaşmasından korkarım.’” (T. 392)

Selim, yeni hayat tecrübeleri için eski yaşadıklarını bir nevi silmektedir. Bu eskiyi silme olayı ölüm benzetmesi üzerinden yapılmaktadır. Selim can sıkıntısı yaşadığı dönemlerde, kendinden bir parçayı -bir Selim’i- çıkarıp atmaktadır. Ve hayata yeniden başladığını varsaymaktadır. Kendi kendine oynadığı, yaşamsal sıkıntılarla karşılaşınca içinde öldürdüğü Selim oyununda, Durkheim’in (2013: 76), intihara dair bireysel eğilimin yanı sıra toplumsal etkenlerin etkili olduğu görüşü mevcuttur.

Bir başka sayfada Selim’in bir önsöz yazarı olmak istediğini görülmektedir.

“Bazı önsözlerde başarısız bir yazar olacağım: ilk eserimin ilgi görmemesi üzerine ümitsizliğe kapılarak intihar edeceğim. Bazen de, o kadar meşhur olduğum halde anlaşılmanın ıstırabını duyacağım gene: insanlardan kaçacağım.” (T. 394)

Bu alıntıda da görüldüğü üzere ilk eserinde ilgi görmemeyi beklemekte ve muhtemel sonuç için de intiharı seçmektedir. Ancak asıl önemli meselenin ilgiden ziyade anlaşılma olduğu da dile getirilmektedir. Daha önce de bahsedildiği üzere anlaşılammak Selim’in korkuları arasındadır. Bir önceki alıntıda ölüm ve kötü anıları hafızadan silme olayı bağdaştırılmıştır. Sonrasında görüyoruz ki Selim, beklediği ilgiyi görememe ihtimaline karşılık intihar etmeyi planlamaktadır yani intihara bireysel eğilimi vardır. Bahsedilen intihar ile kötü anları silmekten ziyade fiili bir ölüm fikrine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Selim’in intiharı planladığı, aklında intiharın hep olduğu görülmektedir. Dolayısıyla intihara götüren sebeplerde kişisel etkenler de göz ardı edilmemelidir. *“(...) belki ben tanıdığın kadar bir şeyim geride bir şey yoktur ben de kurcalamak istemiyorum altından bir yokluk bir hiçlik çıkarsa sen belki dayanırsın buna fakat ben dayanmam yaşayamam müsaade edin bana hayattan ayrılıyorum kendi isteğimle ayrılıyorum (...)*” (T. 496) Özüne dönerken bile -aslında kim olduğunu, nasıl biri olduğunu araştırırken- kendinden beklentilerinin boşa çıkmasından çekinmektedir. Bu korkulu hal onu hayattan kendi

isteğiyle ayrılma düşüncesine itmektedir. Ancak burada dikkat edilmelidir ki yukarıdaki alıntıda Durkheim'ın bahsettiği (2013: 212)¹¹ toplumsal aidiyet ve toplumsal baskının yoğunluğu gibi etkenlerden ziyade bireysel nedenlerin tek başına sebep olmayıp, intihar düşüncesine destek olduğu anlatılmaktadır. Görülüyor ki Selim'i intihara sürükleyen süreç ele alınırken, yalnızca ait hissetmeme veya toplum tarafından dışlanma gibi toplumsal etkenlerden ziyade bireysel sebeplerin varlığı da göz ardı edilmemelidir. Durkheim'ın bahsettiği (2013: 156) kişinin kendisini toplumun bir parçası hissetmemesinden kaynaklanan -Selim'in yazdığı ilk eserinin beklediği ilgiyi görmesinden ümitsiz oluşu, anlaşılammaktan korkmasının intihar düşüncesine yaklaştırması- bencil intihar ile açıklanabilir. Bireyin toplum ile kurduğu ilişkinin azalması da/toplumsal bağlarının zayıflaması da intihara neden olabilmektedir. Söz gelimi evli insanların bekârlara oranla daha az intihar ettiği görülmektedir (Durkheim, 2013: 163). Aidiyet ve sorumluluk duygusunun fazla oluşu bireyi intihardan vazgeçirmektedir ya da intihara yönlendirmemektedir, bencillik bu intihar türünün ana nedenidir. Selim'in intiharı da bu tür ile açıklanabilir. Ancak Turgut'un akıbetinin belli olmaması, evli oluşu ile bu konu üzerinden bir çıkarım yapmaya imkân vermemektedir.

Dramatik bitiş cümleleriyle dalga geçen Selim'in insanlara anlatamadıklarını anlattığı günlüğüne son bir not düşerek intihar ettiği izlenimi verilmiştir.

“Bütün hayatınca konuştu. Sonunda tutunamayanlar diye bir söz çıkarabildi ortaya: bir tek kelime çoğul bir kelime. Unutamadığı bazı insanları birleştiren bir kelime. Bu sefer, düşüncesini Süleyman Kargı'dan başkasına açıklamadı. Süleyman da kimseye söylemedi. Bütün hayatınca tutunamayanlardan kaçtığı sezer gibi oldu. Kendisine de bulaşmalarından korktuğunu anladı. Onlara yapmış olduğu bir haksızlığın ıstırabıyla kıvrandı. Onların gerçek temsilcisi olmak için eline çok fırsat geçmiş olduğunu ve bu fırsatları kaçırdığını anladı. Bu düşüncelerinden de kaçmaya çalıştı. Bütün hayatınca düşüncelerinden kaçmıştı. Son olarak odasına sığındı. Kapıyı kapattı. Sesleri duymaz, görüntüleri görmez oldu. Sığındığı son yerde de onu buldular. Yerini tespit ettiler. Bütün tanıklar geldi. Savunmalar alındı. Gereği düşünüldü. Hiçbir etki altında kalmadan bağımsız olarak karar verildi. Adam kapıyı açtı, içeri girdi ve tabancasını çıkararak ateş etti.” (T. 708)

Yer verilen bu son alıntıda dahi Selim'in kendine yabancılaştığı görülmektedir. Şöyle ki daha önce komik bulduğu dramatik bitiş cümlelerinden biriyle günlük notunu

¹¹ Konuyla ilgili detaylı bilgi için Durkheim E. (2013) “İntihar: Toplumbilimsel İnceleme”, Pozitif Yayınları, İstanbul, 156- 307 sayfa aralığına bakılabilir.

noktalamış ve hayatına son vermiştir. Yani kendisi gibi davranmamıştır. Ayrıca ateş edenin kim olduğu, kime ateş ettiği -ateş eden de vurulan da Selim ya da başka birisi olabilir- anlaşılammaktadır. Bu anlam gizliliğinin bilinçli bir tercih olduğu, Selim'in sadece kişisel sebeplerden dolayı intihar etmediği, toplumun da onu intihara ittiği anlatılmak istenmiştir. Yani tabancayı çıkarıp ateş edenin kendisi değil, ona baskı yapan toplumun -somutlaştırılmış bir şekilde- olduğu anlamı çıkarılmasına imkân tanınmaktadır.

3.2. Yabancılaşma Olgusu Bağlamında Toplumsal Yalnızlık

Yalnızlık, yabancılaşmanın sebebi olabileceği gibi yabancılaşma neticesinde de ortaya çıkabilmektedir. Toplumda var olma mücadelesinde başarılı olamayan roman kahramanları yaşadıkları kişisel ve toplumsal sebeplerden dolayı yalnızlığa yaklaşmışlardır. Yalnızlıktan ve farklılıktan hoşnut olmadıkları anlaşılın kahramanların (taklit, olmadığı biri gibi davranma vb.) geçici çözümler buldukları görülmektedir.

Turgut, Selim'in ölümünden sonra hem Selim'in gerçek ölüm nedenini öğrenmek hem de kendi hayatından başladığı sorgulamalarla bir neticeye varmak için yola çıkmaya karar verir. Çıktığı bu yolculuk Turgut'un öz benini bulmasına da imkân sağlamaktadır. Bu süreçte Turgut, Selim üzerine çok düşünmektedir. Hatta zaman zaman zihninde Selim ile konuşmaktadır. Turgut'un Selim ile konuşmaları zaman içinde Turgut'un zihninde ortaya çıkan iç sesi Olric ile devam etmektedir. Romanda sıklıkla yer alan bu kendi kendine gerçekleşen diyaloglar Turgut'un bir kişilik bölünmesi yaşadığı şeklinde yorumlanabilir. *“Biz seninle yeni bir çıkır açacağız bu konuda Turgut.” Tanımadığım bir telâş içindeyim Selim. “Bu oyuna heves duyuyor musun?” Duyuyorum Selim duyuyorum. Allah belâımı versin ki duyuyorum. “Yalnız bir mesele var: hangi üslûbu kullanacağız?” Bilmiyorum Selim; görüyorsun telâş içindeyim.”* (T. 51) Turgut'un bu yolculukta çıkış noktası Selim'in ölümü olduğundan yolculuğa da onun evinden başlar. Selim'in evinde onun yazmış olduğu notları karıştırırken okumak için, Selim'in yazdığından haberdar olduğu ve zihninde Selim ile imzalamış oldukları sözleşmenin sonuna eklenmesinin uygun

olduğunu düşündüğü, “*Ne Yapmalı?*” isimli makaleyi seçmiştir. Bu makale toplumsal düzen için öğütler barındırmaktadır. Söz gelimi

“(…) toplumsal eylemi geliştirmek, ileriye götürmek için salt akılla bulunduğu sanılan ve her çeşit eylem için kaçınılmaz ilkeler olarak ortaya atılan bu temel davranışlarda bile, kişinin ve çürümüş toplumun değiştirmek istemedikleri öz varlıklarını bilinçsizce koruma isteminin gizli baskılarını arayacaksınız! Bilimsel bir kuşkuyla önce bütün zaafalarını çekinmeden ortaya atacaksın!” (T. 94)

Toplumunu değiştirmek, ilerletmek, yükseltilere çıkarmak isteyen biri salt akla güvenmemelidir. Bu alıntıda toplumdan bağımsız salt aklın mümkün olamayacağını vurgulanmaktadır. Ona göre salt akılla bulunan çözümlerde toplumun etkileri kaçınılmazdır. Bu etkiden kurtulabilmenin yolu olarak da bireyin zaaflarıyla yüzleşerek onları kontrol edebilmesi işaret edilmektedir. Ayrıca bireyin kişisel sorunlarını tek başına çözmesi gerektiği, ancak bunu yaparken kendini toplumdan soyutlamaması gerektiği hatta yakın çevresinin desteğini alması gerektiğinden bahsedilir. Düzenli çalışabilmek için üç temel sorunun çözülmesi gerekmektedir. Bu üç temel sorun kendini bilmek, kendini eleştirmek ve dış etkenlere kapılmamaktır. Kendini tanımanın Descartes’in kuşkuculuğu ile başlayacağını, kişisel değerlerin toplum etkisiyle elde edildiklerinin unutulmaması gerekmektedir. Selim’in makalesinde yer verilen bu öğütlerde görülüyor ki Oğuz Atay, bireyin kendini bulması hususunda gösterdiği çabada kendini toplumdan soyutlamaması gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak roman kahramanlarının -Turgut ve Selim’in- toplumdan uzaklaştıkları görülmektedir.

Bilim yapmak özelden ziyade genel olanı tanıtmadır (Topçu, 2017: 23). Umumi olanı tanıyıp tanıtabilmek için özünü bilmek gerekmektedir. Dolayısıyla toplumla ilgili konuda bir şeyler söyleyebilmek için toplumun özünü yani insanı - birey ise önce kendini- tanımalıdır. Daha önce de bahsedildiği üzere insan tercihleri neticesinde bir hayat yaşar bu nedenle yaptığı seçimler kişinin hayatını şekillendirmektedir (Sartre, 1985: 80). Varoluş bunalımı yaşayan bireylerin yalnızlaşması muhtemeldir. Yalnız insanın -toplumdan ayrıldığından- toplum üzerine çıkarımlarda bulunması zordur. Gürle’nin de ifade ettiği üzere (2018: 165) Turgut’un romandaki dönüşümü topluma dâhil olmak, uyum sağlamak amacıyla değil ondan kopma/uzaklaşma adınadır. Dolayısıyla Turgut, kendini bulmak adına yaşadığı

toplumdan ailesinden uzaklaşarak Selim'in öğütlerini dinlememiş, Selim'in izinden giderek, kendini toplumdan soyutlamıştır.

Selim'in de, -Turgut'un olduğu gibi- toplum içerisinde kendine biçilen rolleri yerine getirmekte zorlandığını, bu zorluktan çıkar yol olarak taklidi kullandığını görmekteyiz.

“Cevdet de konuşmasını aralıksız sürdürdüğüne göre, durumu idare ediyordum. Fakat birden 'onun' geldiğini, göğsümü sıkıştırmağa başladığını hissettim: ölüyordum. (...) Yolda-bir-arkadaşına-rastlayan-bir-insanın-alışılmış-tavırlarıyla dinlemek gerekiyordu Cevdet'i. Böyle bir durumda nasıl davranılırdı? Ümitsiz gözlerle çevreme baktım: benim gibi, arkadaşını dinleyen başka bir insanı boş yere aradım. Benim durumumdaki bir insana benzemeyi becerebilirdim belki.” (T. 620)

Normal şartlarda, taklit ederek öncelikle uyum sağlama daha sonra da öğrenme gerçekleşecektir. Ancak yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere Selim, taklidi anı kurtarmak/geçıştirmek için kullanmaktadır. Bir sorun olduğunun fark edilmemesi için taklidini yapmak üzere etrafında benzer durumda olan bir insan arar. Ayrıca kendisine yüklenen görevlerin anlamlarını bilmediği bir kez daha anlaşılmalıdır. *Yolda-bir-arkadaşına-rastlayan-bir-insanın-alışılmış-tavırlarıyla* adlı bir kalıp oluşturmuştur zihninde. Bu kalıba uymak için de taklit yolunu seçtiği görülmektedir. Daha önce de bahsedildiği üzere, bireyin kendisini nasıl gösterdiği onu izleyen seyirciye bağlıdır (Goffman, 2016: 57; Berger, 2011: 180). Ancak burada şu yorumu yapmak doğru olmayacaktır: Selim, arkadaşı Cevdet'ten dolayı kendisine bir rol seçme, ona iyi görünme eğilimindedir. Çünkü daha önceki alıntılardan da anlaşılacağı üzere Selim'in nasıl davranacağı üzerine kafa yorması, aslında nasıl davranacağını, kendisinden ne beklendiğini bilmemek ve içinde bulunduğu sıkıntıdan -göğsünün sıkışması- karşı tarafın haberdar olmasını gizlemektendir. Dolayısıyla karşıdaki kişi arkadaşı Cevdet değil başka birisi olsa da Selim, aynı heyecana, tedirginliğe kapılacaktır. *“Yaşama kurallarından habersizim. Tek başıma beceremediğim bir yaşantıyı, birlikte nasıl sürdürürüz? Başkalarını taklit ederdik. Olmaz. Yaşamayı taklit ederek insan ancak yirmi beş yıl yaşar senin gibi.”* (T. 625-626) Öncede bahsedildiği gibi Selim yaşamının bazı kuralları olduğunu kabul etmekte ancak bunları bilip de uygulama konusunda sıkıntılar yaşamaktadır. Ayrıca taklidin -yaşadığı topluma uyum probleminde- geçici bir çözüm olduğunun

farkındadır. Selim'in yaşadığı içsel sıkıntıların uyumsuzluğunun farkında olduğu ve uyum sağlamak için çaba harcadığı görülmektedir.

“(...) hayır demeyi öğrenemedim. Yemeğe kal, dediler: kaldım. Oysa, kalınmaz. Onlar biraz ısrar eder; sen biraz nazlanırsın. Sonunda kalkıp gidilir. (...) Erkek dediğin (...) Kaşığı alışkın bir hareketle çorba tabağının içine bırakır, kaşık hiç ses çıkarmaz tabağa düşerken. Sofrada konuşurken de söylediği sözlere kaptırmaz kendini. Bu nedenle hareket yapmaz: yemeği örtüye dökmez, bardağa çarpmaz. Bütün bunlardan önce nişanlı bile olmadığı bir kızın akrabalarının evinde o kızla birlikte yemeğe kalmaz. Kalsa da kendini yiyip bitirmez bunu düşünerek. Belirsiz bir kuruntu yüzünden yemeği zehir etmez kendine.” (T. 626-627)

Ancak anlamını bilmediği, herkes tarafından bilinen ve kendisinden de beklenen davranışları yerine getirmekte zorlanmakta, bu süreçte davranışlarını kontrol için düşüncelerine ağırlık verdiği sessiz ve içine kapanık biri olarak değerlendirilmektedir. Turgut da benzer şekilde kızı ile vakit geçirirken dahi Turgut, neyi nasıl yapması gerektiği konusunda düşünüp tartıp öyle karar vermektedir. *“Şimdi ne yapmalıydı? Aklına bir şey gelmiyordu. Babası bulmalıydı ona ne çizeceğini. Hayır, öyle de yapmamalıydı; temiz bir sayfaya önce babası çizmeliydi.” (T. 551)* Düşünceye ağırlık vermek, harekete geçmeye geç kalmak modern insanın belirgin bir özelliği olarak tanımlanmaktadır (Gürle, 2018: 206). *Tutunamayanlar* başkarakterlerinden Selim'de hâsıl olan bu özellik Turgut'ta sonradan - Selimleştikçe- ortaya çıkacaktır.

Yalnızlığına sadece kişisel etkenler sebep olmayıp toplum tarafından da konumlandırılmayan Selim'in kimseyle tanıştırmadığı arkadaş grubundan dışlandığı, onu aralarında olmaya iten dış kuvvetin diğer insanlarca görülmediği anlatılmaktadır.

“(...) bir gece bir arkadaşı çok sarhoş olduğu sırada senin ne işin var aramızda diye çatmış Selime ne arıyorsun bizim gibilerin arasında hepimizi ezen yaşatmayan ağırlıklar var onlara isyan ediyoruz seni ezen ne var seni aramıza hangi kuvvet sürükledi hangi dış etken buraya itti seni senin ezilmişliğini çarpılmışlığını anlamıyorum (...)” (T. 475)

Çevresi tarafından toplumdaki konumu tanımlanamayan Selim, meçhul görülmektedir (Sennett, 2013: 73). Etrafındaki insanlar onun davranışlarını anlamlandıramamaktadır.

3.3. Resmî Tarihe Bakış

Tutunamayanlar romanında daha önce de bahsedildiği üzere karakterlerin uğradıkları hayal kırıklıkları, roman kahramanlarının insanlar ve topluma güvenini zedelemiştir. Selim -tıpkı Oğuz Atay gibi- çalıştığı dergide yaşamış olduğu bazı aksilikler nedeniyle sol ideolojiye yakın arkadaş grubuyla ters düşmüş ve hayal kırıklığına uğramıştır. Ayrıca romanda Cumhuriyet çocuğu olarak seslendiği kişilerin de fikrî yönelimlerinin temelsiz oluşundan bahsedilmektedir. Aynı zamanda yine romanda anlatıldığı üzere -muhafazakâr kesimin benimsediği- dini gereklilikler nedeniyle kültür olarak yerleşmiş adetlerin/geleneklerin, neye dayandığının/neden yapıldığının bilinmemesi -temeli olmayan ritüellerin sürdürülmesi- yapılan davranışların anlamının bilinmediğini göstermektedir. Geçmişin bilinmesi bugün yapılan/icra edilen ritüeli anlamlı kılacaktır. Kendi tarihini öğrenmemekle bireylerin toplumsal vazifelerini ihmal ettikleri söylenebilir elbette ki ancak diğer taraftan öğretilen/anlatılan tarihin gerçek tarihten farklı olması ihtimali de mevcuttur. Dolayısıyla resmi tarihin aktarılması imkânını elinde bulunduran iktidarın gerçek tarihi -kendi ideolojisi doğrultusunda- değiştirerek yansıtma gücü vardır. Cumhuriyet kurulduktan sonra 1931 yılında Türk Tarih Cemiyeti'nin kurulmasıyla Osmanlı olmayan Türklerin tarihinin incelenmesine ağırlık verilmiş olup 1939 yılına gelindiğinde yakın tarih yeni nesillere farklı aktarılmıştır (Mardin, 2017d: 290-291). Gerçek tarihi değiştirme, eksik anlatma eğilimi devleti yöneten kesimin elinde olması, Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar* romanında ele aldığı resmi tarihe olan güvensizliğin Türk tarih yazımında karşılığı olduğu görülmektedir. Romanda anlatıldığı üzere tarihte anlatılan kahramanlık hikâyelerinin gerçeküstü bir takım unsurlar barındırdığı bilinmektedir. Söz gelimi Selim'in yalnızca bağırarak üç bin askeri -savaşmadan- korkutarak kaçırması (T. 29-30) resmi tarihte yer almasına karşın gerçekte olma ihtimali olmayan bir olaydır.

Bugünü anlamak için geçmişi bilmenin önemine binaen Turgut, Selim'in intiharını araştırmak için öncelikle geçmişini öğrenmeyi tercih eder. Böylelikle onu intihara sürükleyen sürece hâkim olacaktır. Bireyin yapmış olduğu tercihler, onun hayatını şekillendireceğinden (Sartre, 1985: 80) Selim'in neler yaşayıp neleri tercih ettiğinin öğrenilmesi bilinçli bir başlangıçtır. Ancak aynı zamanda resmi tarihe olan güvensizlik de bir gerçektir. Tıpkı Selim'in kendini diğer insanlardan gizlemesi, bir

süre olmadığı biri gibi davranarak farklılığın anlaşılmasını engelleme isteği gibi devletin de bir takım gerçekleri gizlemek veya kendi ideolojisini dayatmak adına tarihi gerçekleri olduğundan farklı göstermesi anlatılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı kültürü ve Osmanlı ideallerinden uzaklaşma eğilimine sahiptir (Mardin, 2017d: 289). Bu nedenle, kurulduğu ilk zamanlarda devlet eliyle yapılan değişiklikler, halkın Osmanlı vesilesiyle sahip olduğu kültürü değiştirmek üzerine olmuştur. Ancak yapılanlar halkın ne sahip olduğu kültürü koruyabilmesine ne de yeni kültürü istenildiği şekilde benimseyebilmesine imkân sağlamamıştır. Şerif Mardin'in aktardığı üzere (2017c: 268-270), 1954 yıllarında bir öğrenci lideri olan Harun Karadeniz'in *"Ben o yıllar ilkokulda bize öğretilenlerin tamamına biraz da fazlasıyla inanmış coşkulu bir çocuktum. Dünya hemen hemen Türk tarihinden ibaretti benim için ve 'bir Türk cihana bedeldi.'*" hatıra notuyla çocukluk döneminde sahip olduğu tarihi bilgi dağarcığının okulda öğretildiği kadarıyla kısıtlı oluşundan bahsetmektedir. 1930'lu yıllarda resmi tarih öğretisi Türklük üzerinden yapıldığından toplumun küçük bir çoğunluğu tarafından benimsenmemiştir (Teber, 2014: 298).

Turgut, Selim'in yazdıklarını yanına aldıktan sonra evine döndüğünde Selim'in ölümü üzerine düşünmeye devam eder ve bir gün bu intiharın peşine düşmeye, Selim'in ölümünün gerçek sebebini öğrenmek üzere -Selim'i tanıyanlarla görüşmek için- Ankara'ya gider. Turgut'un Ankara yolculuğu tutunanlardan kaçış olarak adlandırılabilir. İlk olarak Selim'in askerlik döneminde birlikte çalıştığı Süleyman Kargı'yı bulmuş, isteği üzerine evine gitmiştir.

"Turgut eve girince bir koltuğa yavaşça yığıldı. İnsan, iki gün falan böyle hissetse kendini, Dostoyevski'yi kışkıracak eserler yazar. Değil mi Selim? Turgut, münasebetsizlik etme. Ederim Selim. Ben artık dünya çapında büyük bir adam oldum. Bir bilseler... Allahtan bilmiyorlar. Bir de bilselerdi... Konuşturdu beni... yoruldum işte. Dehamı kaybettim. Hepinizi mahkemeye vereceğim. Süründüreceğim sizi, kendim de sürüneceğim. Daha beter olacağım." (T. 107)

Turgut Süleyman Kargı'nın evine girer girmez zihnini Selim'e dair düşünceler sarmıştır ve düşüncelerinde Selim'le diyalog kurduğu görülmektedir. Süleyman Kargı, Selim'in yazmış olduğu *DÜN, BUGÜN, YARIN* isimli otobiyografik özellik taşıyan şarkılar olarak bahsettiği uzun şiiri Turgut'a verir ve Turgut sabaha kadar onu okur.

Selim'in, resmi tarihin gerçekliğine güveni olmadığı vurgulanmaktadır. *“Tarih işine gelmeyen bütün belgeleri, Selim ve Selim gibilerden gizlemişti.”* (T. 136) Yazmış olduğu şarkılara genel bir isim olarak *DÜN, BUGÜN, YARIN* adını seçmesi; dünü, tüm gerçekliğiyle öğrenmesi/bilmesi bugün ve yarını da ona göre şekillendirerek, kendisi gibi (olduğu gibi) davranabilmesine imkân sağlayacağındandır. Şarkılar bu sebeple yazılmıştır. Selim, tarihin, geçmişin önemine vurgu yapmaktadır. Bugünü ve yarını oluşturanın dün olduğundan bahseder, ancak resmi tarih içinde kendine yer bulamadığından Süleyman Kargı'nın yardımıyla kendi gözünden bir tarih yazmıştır. Çeşitli kurgusal tarih anlatılarına yer verilen bu bölümde Batılılaşma ile ulusallaşma arasındaki ilişkiden bahsedilir (Gürle, 2018: 62). *“Tarih tahriften ibarettir. Tarih, geçmişten geleceğe uzanan ve bugün gördüğümüz bir rüyadır. Bütün rüyalar gibi tarih de yorumlanabilir; ama görülürken değil.”* (T. 231) Modernleşme adına atılan adımlar toplumun doğal gelişimini engellemekte, zorlama süreçlerle doğal gelişime müdahale etmektedir (Aydın, 2014: 174). Oğuz Atay, resmi tarihe güveni olmadığından ve aktarılan tarihin bir kurgudan ibaret olduğuna inandığından, gerçeği yansıtmadığını anlatmaya çalışmaktadır. Karakterlerin gördükleri tarihi rüyalarda bu düşüncesi gözlemlenmektedir. Söz gelimi Turgut'un gördüğü tarihi rüyada resmi tarih/gerçek tarih ayrımı yapılmaktadır. Abdülhamit'in yanında beliren ve her dediğini onaylayan Dilâzer isimli kişi bir yılan adam olarak anlatılmaktadır (T. 83-84). Kendi fikrini sunmamakta, sorgulamamakta ve padişaha koşulsuz destek vermektedir. Dönemin aydın kesimini temsil eden bir metafor olarak okunabilir Dilâzer. Rüyanın devamında ümit bağlanan Cumhuriyet ve onu temsilen beliren Mustafa Kemal; yorgun, kambur, yaşlı ve kilo almış olarak resmedilmektedir (T. 84). Onun bu hali şaşkınlığa ve uyku halinin bitmesine neden olurken, burada dönemsel etkileri göz ardı ederek aydın kesim sorgulamamakla eleştirilmektedir. Aynı zamanda Cumhuriyet'te -Mustafa Kemal'in yorgun tasvirinden- kendisinden beklenen farklılığın görülememesi şaşkınlık/hayal kırıklığı yaratmaktadır. *“Tarih, yurt bilgisi, coğrafya... her şey bizden çıkmıştır ve gene bize dönecektir.”* (T. 77) Kur'an'da geçen *“Allah'tan geldik, yine O'na döneceğiz.”* (Bakara Suresi; 156. ayet) yani en nihayetinde her şey başlangıca, özüne dönecektir anlayışına bir gönderme görülmektedir. Batılılaşma adına bizden giden -tabi burada söz konusu olan kültür,

tarih, coğrafyadır- değerlerin yine bize döneceği inancıdır. Yani yazar Oğuz Atay, değerlerini, geçmişini kaybetmekle itham ettiği Türk toplumunun özüne döneceğine inanmaktadır.

Romanda yer yer görülen resmi tarih eleştirileri, tarih anlatılarının abartılı oluşları ve gerçekliğine zor inanılır oluşları üzerinden görülmektedir.

“Kurtuluş Savaşı'nın ateş ve dehşet dolu günlerinden biriydi. Mühendishaneyi Berrii Hümayun'un üçüncü sınıfında talebe iken gönüllü olarak askere yazılan mülâzim Selim Efendi, Afyon dolaylarında, Kartaltepe mevkiinde, tek başına mevzilenmişti. Düşman kurnaz ve kalabalıktı. Mülâzımievvel Selim, boynunda bir kayışla asılı duran dürbünü eldivenlerini çıkarmadan eline aldı; gözüne gördüğü bu optik âletin okülerlerini iki parmağının iki zarif hareketiyle çevirerek, görüş alanı içine aldığı düşmanın görüntüsünü netleştirdi. Artık bütün hazırlıklar tamamdı; düşman hatlarını gözetliyordu. Üsküdar'da, Soğanağasında, minimini bir çocukken ahşap konaklarının tavan arasında hayal etmiş olduğu an, nihayet gelip çatmıştı. 'Sadece üç bin kişi', diye söylendi. Sonra, Tarzan gibi 'Uuu...' diye üç kere bağırdı, yumruklarıyla göğsünü dövdü. Düşman neye uğradığını şaşırılmıştı. Silâhlarını yere atarak kaçıyorlardı. Askerin başındaki Yunan zabiti, Türkün, bu gücünü göstermesi karşısında, yerinden bile kıpırdamamıştı; kollarını havaya kaldırdı.” (T. 29-30)

Mülâzım olarak bahsedilen Selim'in savaş anında tek başına üç bin kişi karşısında sadece ilkelce bir bağırişla düşmanı korkutması ile resmi tarihin; özünü, milletini kahramanlaştırma uğruna gerçeklikten uzaklaştığını anlatmaktadır. Geçmişini tam olarak kavrayamayan birey bu nedenle bugünü ve yarınını inşa etmekte zorlanacaktır. Romanda Selim ve Turgut karakterlerinde de bu durum gözlemlenmektedir. Kendilerine anlatılan tarihin doğruluğuna güvenleri olmadığından kendi benliklerini inşa etme sürecinde zorlanmaktadırlar. *“Selim olmayan bir Selim görmektense hiç görmemek daha iyidir (...)” (T. 532)* Selim'i intihara iten sebeplerden bir tanesi de kendisi gibi olmak isteyip de olamamasıdır. Modernleşmenin kendine sunduğu yaşam tercihleriyle yaşamak istemeyen Selim, yaşadığı sıkıntılara dayanamayarak intihar yolunu seçmiş, Turgut ise kendisine ışık olan Selim'in yolundan giderek diğer insanlara kendini anlatabilmek adına bir roman yazmıştır. Ayrıca *Tutunamayanlar*'da görülen tarihi rüyalar, kamusal alan ile özel alan arasındaki sınırın esnekliğini okuyucuya göstermektedir (Gürle, 2018: 64-65). Romanda Türkiye'de kamusal alan ve özel alan arasında kesin çizgiler olmadığından ara ara bahsedilmektedir. Örneğin;

“Dünyanın hiçbir yerinde böyle bir rezalet görülmemiştir. Az gelişmiş aşklar ülkesi olarak dünya milletleri arasında ön sıraları işgal ediyoruz. Birleşmiş Milletler istatistiklerine göre ancak Nijerya ve Gana bizden daha az gelişmiş. Aşık olma oranı yüzbinde kırkiki. (...) Aşkta geriyiz de başka şeylerde ileri miyiz sanki? Yalnız trafik kazalarında birinciyiz. Buyrun bakalım binde dört onda iki.” (T. 450-451)

Özel alan kapsamında yer alan âşık olma duygusu Birleşmiş Milletler’in istatistiki verileri üzerinden yorumlanmakta ve milli bir mesele gibi başka ülkelerle karşılaştırıldığı görülmektedir. Hemen sonrasında verilen diğer istatistik ise kamusal bir durum olan trafik kazalarıdır. Turgut ve Selim, kişisel eylem özgürlüğü olmayan resmi tarihin dışına çıkamamışlarsa da doğruluğunu da kabul etmemişlerdir.

3.4. Modernleşme-Batılılaşma Bağlamında Yabancılaşma Olgusu

Türkiye’de yabancılaşma modernleşmenin -batılılaşmanın- bir sonucudur. Modernleşmeyle birlikte daha önce de bahsedildiği üzere arada kalmış bireyler ortaya çıkmıştır. *Tutunamayanlar* romanında anlatılan karakterler, olaylar da arada kalmışlık hali yaşamaktadırlar. Ne kendileri gibi olmayı başarmış ne de yeni bir kültürü benimseyip olmak istedikleri biri gibi olabilmişlerdir. Eskiye koruyamadıkları gibi yeniyi de tam anlamıyla kavrayamamışlardır.

Türkiye’de modernleşme sürecinde -Batılılaşma adına- yapılan değişiklikler ilk olarak okullardan başlanmıştır çünkü okul, çocuğun aileden aldığı kültürden ziyade iktidarın öğrettiği ideoloji çerçevesinde eğitim görme olanağına sahiptir (Akin, 2013: 48). Eğitimle kültürü değiştirme durumu, devlet eliyle yapılan bir yabancılaştırma hareketi olarak yorumlanabilir. Bu hareket neticesinde çocuklar ailede öğrendikleri kültür ile çatışacaktır. *““Oğlum, Bu ne Şeker ne de Kurban Bayramı,” Derken babam haklıydı, Otuz Ağustos günü elini öperek ondan para istediğim zaman.” (T. 119)* Okulda öğretilen resmi bayram ile dini bayramın gerekliliklerini karıştıran Selim ve *“Okulda ilk öğrendiğim gerçeklerden biri babamın -sonra peder oldu- beni yanlışlıkla mektep yerine okula gönderdiği oldu. Önümüze alfabe adında anlaşılmaz bir kitap koydular. Babam, ona da elifba dedi. Okulla babamı uzlaştırmaya imkân yoktu.” (T. 74)* diyen Turgut’un yaşadıkları ailede ve toplumda görmüş oldukları kültürden farklı bir kültürü okulda

öğrendiklerinden, kültürel bir çatışmaya maruz kalmaktadırlar. Bahsedilen zamanlarda eğitim-öğretim üzerinden devletin, halkın kültürü ve gerçekliği dışında bir anlayışa sahip olduğu okunabilmektedir. Anlatılmak istenen farklılıklar alfabe-elifba, okul-mektep, ezberlemek-öğrenmek gibi eşlenebilir. Söz gelimi Turgut'un sınıfı geçmek için gereken bilgileri ezberlemesi, onun öğrenmesine engel olmaktadır, babası ve öğretmeni arasındaki zıtlıklar da ona tuhaf gelmektedir. Türk modernleşme sürecinin ulus devletleşme olarak yorumlanması, toplum mühendisliği dolayısıyla yeni nesillerin iktidar ideolojisi çerçevesinde yetiştirilmesine imkân sağlamıştır (Akın, 2013: 99). Selim'in şarkılarda kendisinden "...tek ve Türk." (T.114) olarak bahsetmesi modernleşme sürecinin ulus devlet anlayışıyla gelişmesine bir göndermedir. Yeni nesillerin farklı bir ideolojiyle yetiştirilebilmesinde eğitim önemli bir rol oynamaktadır. On dokuzuncu yüzyılda Türk aydınlarının yurt dışında okuması, oradaki düşünce akımlarından etkilenerek dönmesi bu bağlamda görülebilir (Akın, 2013: 100-101). Önceki sayfalarda bahsedilen, romanda yer alan Ziya Özdevrimsel adlı kurgu tip, eğitim görmek için yurt dışına gitmiş Türk aydınını temsil etmektedir. Gittiği yerdeki kültüre hayran olup -öğrendiği yenilikleri ülkesinde uygulamak heyecanı- yurt dışına asıl çıkma sebebi olan eğitimini yarım bırakarak, Türkiye'ye dönmüş bir tiptir. Ziya Özdevrimsel üzerinden Türkiye'nin modernleşme sürecinde aydın kesimin, modernleşme adına yüzeysel değişikliklere öncülük yaptığı, asıl olan kültürü tanıma ve kendi kültürümüzün bilincinde olmayı (Meriç, 2016: 284) ihmal ettiği anlatılmaktadır.

Turgut, Selim'in ölümünü öğrenmeden önce evli, iki çocuk babası olarak parası yettiğince küçük burjuva tarzı hayat düzeni içinde yaşayıp gitmektedir. "*İnsanların hoşuna gidecek biçimde davranmayı oldukça beceririm biliyorsun. Onun için, bana önem verilmesinde bu aldatıcı tavırlarımın payı vardır diye endişe ederim.*" (T. 50) Selim'in ölüm haberini alana dek Turgut da tıpkı diğer insanlar gibi toplum içerisinde varlığını sorgulamadan, yapması istenilen/kendisine yüklenen görevleri sorgulamadan gerçekleştiren bir insandır. Hatta zihninde Selim ile konuşurken Selim'in kendisine, "*Evlendi diye, oyunun her dakikasını kuralına göre oynamaktan başka bir şey düşünmeyen inek*" (T. 86) dediğini kurgulamaktadır. Selim'in ölümünü araştırmaya başlamadan önceki tavırlarını yapmacık bulmakta ve bu davranışları yüzünden kendisine ilgi duyulduğundan endişe etmektedir. Selim'in

ölümü ardından bıraktığı mektup, onun hayatı/hayatını sorgulamasına vesile olmuştur. Turgut Birinci Dragut (Turgut Reis) olarak anılmaktadır (T. 55-60). Türk modernleşme tecrübesinde eğitim kurumunun yanı sıra dinde reform hareketleri, spor, sanat ve edebiyat da toplumu dönüştürme aracı olmuştur (Akın, 2013:102). Tarihi göndermenin yanı sıra doğumundan sonra babasının kulağına ezan okumasını -onun gözünde babası pek dindar sayılmadığından, bunu neden yaptığını ve yaptığı şeyin anlamını bilmediğinden- ezbercilik olarak adlandırarak Doğu-Batı ritüellerinin birbirine karışmadığından bahsetmektedir. Romanda anlatılan tutunamayan insanlar mevcut gelenekler ile modernitenin getirileri arasında sıkışmışlardır (Teber, 2014: 63-64). Turgut, babası Hüsnü Bey'in ne Doğu kültürünü ne Batı kültürünü anladığından bahsetmektedir. Ayrıca Turgut, hayatı boyunca devam eden yaşadığı kültür ile Batı kültürü (modernleşme adına yapılan yenilikler) arasında anlayamadığı bir çatışma devam eder. Türk toplumunda modernleşme adına yapılan yeniliklere karşı duruşlarda yerlilik etkisi görülmektedir (Alkan, 1998). Ancak Turgut'un babasında böyle bir tepki söz konusu değildir. Her iki kültürün de anlamını bilmeden yerleşmiş ritüellerini yerine getirmektedir. Turgut'un kulağına Arapça ezan okunması onun ileride kulaktan dolma bir Şarkî Medeniyet hayranı olacağına zemin hazırladığından bahsedilir. Ayrıca Cumhuriyetle birlikte atılan Batılılaşma adımları sekülerleşmeyle ilgilidir (Yıldırım, 2011: 15). Bu bakımdan aranan çözüm yolları sekülerizmin etkisinde kalmıştır. Toplumsal normları sorgulamaya başlayan Turgut, belli gereklilikleri belli zamanlarda yapan insanlardan bahsetmektedir. Davranışları, giyim tarzları, tavırları aynı veya uyum içinde olan insanlardır bunlar. Yani istedikleri rolü değil de kendilerine verilen rolü sergileyen bu kişiler günlük yaşamda ve insan ilişkilerinde kendileri olmaktan uzaklaşmaktadırlar.

Turgut, Selim'in ölümünden haberi olmayan bir diğer arkadaşı Metin'le vakit geçirerek Selim'le ilgili bir şeyler öğrenebilmeye çabalamaktadır. Metin, burjuva tarzı yaşamın değerlerini fazlaca benimsemiş hatta Batı hayranlığı ve bilgisiyle kendini beğenmektedir. Batılı görünmek adına Batı'ya ait bir müzik türü olan tango üzerine mevzu açarak, yüzeysel bir Batı kültürü etkisi altında olduğunu göstermektedir. Turgut'ta Metin'le Türkçe tango üzerine konuşurken kendisinin de bir zamanlar parçası olduğu burjuva tarzı yaşamı küçük görmektedir. Metin ile konuştuğunda onun bir İspanyol müziği olan tangoya hayran olduğunu öğrenir, bunun

üzerine uydurduğu Türkçe tango sözleri¹² ile zihninde Selim ile tartışmaya başlar. Selim, Batı müziğine -kültürüne- yüzeysel bir hayranlığın yozlaşmaya sebep olduğu vurgulamaktadır. Metin ile vakit geçirirken Olric meydana gelir. Olric, Turgut'un kişilik bölünmesi veya kendi kendine konuşması olarak ortaya çıkmıştır. Farkında olduğu değişimde sık sık Olric'in fikirlerine başvurmaktadır.

Günlük yaşam rutinlerinin eleştirildiği bölümde modernleşmenin neden olduğu, bireylerin yalnızca kendilerine sunulan yaşam ile sınırlı kalmasıyla, değişen zaman-mekân algısı ve kişilerin farklılıklarının ortadan kalkması anlatılmaktadır. Söz gelimi arkadaş grubunda hangi akşam kimin evinde yemek yendiği bilinmemektedir.

“Evde yemek verildi, başka evlere yemeğe gidildi. İlk bakışta sizin evinize benzemeyen, aslında birbirine benzeyen evlerde yemekler yendi. Son yemeği bizde mi vermiştik, yoksa Kayalara mı gitmiştik? Yoksa Mehmetler miydi? Ne önemi var? Hep aynı evde yiyoruz, hep aynı telaşla aynı hazırlık, aynı kiravatı taktım, bütün beyaz gömleklerim birbirine benziyor. Pantolonum aynı yerden buruşuyor. Yemeği ben mi Kaya'nın üstüne dökmüştüm, Kaya mı benim üstüme dökmüştü, yoksa Kaya, kendi üstüne mi dökmüştü? (...) Biz aynı türün örnekleriyiz. Kayamehmetturgutgillerdeniz.” (T. 330-331)

Bir fabrikada üretilmişçesine insanların tek tip olmaya çalıştığı anlatılmaktadır. Modern toplumlarda bireyler arası ilişkiler karşılıklı çıkara dayandığından (Pappenheim, 2002: 72) yukarıdaki alıntıda bahsedilen arkadaş grubu, modern hayatın kendilerine sunduğu biçimde/çerçeve de bir araya gelip vakit geçirmektedir. Bu durumda insanın kendisine, çevresindeki insanlara, eşyalara yabancılaşması kaçınılmazdır.

Turgut, Selim'in ölümü üzerine yaptığı sorgulamalara, kendisinin de dâhil olduğu burjuva tarzı hayat üzerinden başlamıştır.

“Çevresindeki eşyaya duyduğu öfkenin ifade edilemeyen sıkıntısı ile bunalıyordu. Selim, belki bu yaşantıyı, önde bir salon-salamanje -arkada iki yatak odası- koridorun sağında mutfak-sandık odası-banyo, içerde uyuyan karısı ve çocukları, parası ile orantılı olarak yararlandığı küçük burjuva nimetleri onu, nefes alamaz bir duruma getirmişti diye tanımlayabilirdi.” (T.

¹² *“Mini mini bir kuştum
Deli gibi olmuştum
Selim itiraz, etti: yanlış oğlum Turgut, aslımı okumalısın:
Mini mini bir kuştum
Dejenere olmuştum”* (T. 259)

26) ve “Sigarasını, yaprak biçimi gümüş tablada söndürdü. Karım kızacak. Bu tablalar neden duruyor öyleyse? Bilinmez.” (T. 27)

Goffman’a göre (2016: 21) insanlar başkalarının kendi hakkında ne düşüneceğini hesaplayıp davranışlarını ona göre şekillendirmektedirler. Tabi yalnızca kişinin tavrından bahsetmek bir oyundan/rolden bahsetmek için yeterli olmayacaktır. Görünüş, kişinin hangi sosyal sınıftan olduğuna dair bilgi vermektedir, tutum ise iletişimin yönünün tahmin edilmesine olanak vermektedir (Goffman, 2016: 35). Ancak set de görünüş ve tutum kavramları kadar önemlidir. Set, taşınmaz ortam anlamını çağrıştıracığı gibi kişilerarası etkileşimde kişinin üzerinde taşıdığı simgeleri de ifade edebilir (Goffman, 2016: 33). Turgut’un eleştirdiği ev düzeni set olmaktadır. İçinde bulunduğu hayata uygun düzenlenen evi, Turgut’u bunaltmaktadır. Kendi hayatını anlamlandırmaya, sorgulamaya başladığından beri rutin hayatın aynılığı Turgut’u yormaktadır. Yapılanların istekten ziyade bir görev halini alması ona zor gelmektedir. “*Karısına baktı: Nermin perdeleri kapıyordu. Dış dünya ile ilişkileri kesme vakti gelmiş: “Bugün ne yaptın canım?” zamanı yaklaşmıştı demek. Turgut birden, günü anlatarak tekrar etmenin yorgunluğunu duydu.*” (T. 45)

Modern hayatın, insana yüklediği sorumluluklar, gereklilikler kişiyi bir kafeste yaşadığı hissine sokmaktadır. Romanda bizzat yer verilen demir kafes kavramına Weber’in savunduğu (Ritzer, 2014: 266) modern hayatın zorunlu kıldığı bürokratik sistemin bireylerin yalnızca kurallar çerçevesince hareket edebilecek olmalarına bir gönderme olarak, günlük yaşama dair bu yönde benzetme yapılmıştır.

“*Bütün hayatımca cezalıydım: durmadan bir kafesin içinde dolaştım. Gittiğim her yere, üstü kapalı, demir parmaklıklı bu kafesi taşıdım. Bütün dünyayı parmaklıklar arasında seyrettim. (...) Sizleri istediğiniz biçimde, ön yargılardan uzak bir biçimde değerlendiremeyişimde bu parmaklıkların payı büyüktür. Bu parmaklıklar yüzünden, dar görüşlü ve korkak bir hayvan gibi yaşadım.*” (T. 693)

Turgut’un, dış dünya ile ilişkileri kesme vakti gelmiş, demesi de yaşadığı hayatı bir kafese benzettiğindedir. Kafes içinde olmakla, bürokratik sistemde var olduğu gibi günlük hayatta da bireye kısıtlı imkânlar sunulduğu ve istemediği sorumluluklar yüklendiği anlatılmaktadır.

Selim, yabancı dilden çevrilmiş şiirlerin, yabancı dilden etkilenecek yazılmış eserler olabileceklerini düşünmektedir. Çeviri yapılan edebi eserlerde -özellikle şiir-

anlatılmak istenen duygunun tam karşılığı çevrilen dilde olmayabilir. Bu nedenle gerek içerik gerek de biçim doğal halinden uzaklaşabilmektedir. Romanda örnek olarak verilen bu şiirler bahsedilen açıklamaya örnek niteliğindedir.¹³ Yabancı dil özentisi sebebiyle yazılan şiirlerin yalnızca anlam değil, biçim ve içeriğinde de benzer bir deforme olacağı varsayılmakla beraber Batı özentisi şiirler kadar eski dilde yazılan şiirlerin de anlaşılmasının güçlüğü aktarılmıştır.

3.5. Tutunamayanlar Romanında Yer Alan Bürokrasi Eleştirisi

Modern toplumda belli kurallar çerçevesinde örgütlenmiş olan tabandan tavana çıktıkça daralan toplumsal bir yapılanma olan bürokrasi, toplumun her kesiminde görülse de siyasi yansımaları en bilinenidir. Toplumumuzda “kırtasiyecilik” olarak anılan bürokraside gereksiz prosedürlerin yerine getirilmesi akla ilk gelen bürokratik detaydır. Meşru egemenlikte kurulan şahsi olmayan düzen ve net kurallarla belirlenmiş bir düzendir (Weber, 2017: 48).

Çeşitli sebeplerle varlığına ihtiyaç duyulan, yazılı ve yazısız pek çok kurala sahip olan bürokrasi, Türkiye’de bürokratik gerekliliklerin yerine getirilmesine rağmen istenilen sonuca ulaşamaması ya da geç ulaşılmasında sebep olarak görülmektedir. Barındırdığı düzen ve kurallar sayesinde örgütlü yaşamı kolaylaştıran bir yapılanmadır ancak “Bugün git yarın gel.” ve “kırtasiyecilik” anlayışı toplumsal

¹³ “Şiirler hatırlıyorum, yabancı dillerden çevrilmiş, yabancı dil kokan şiirler:

*Orada her şey büyüğü ve usandıran bir haşmetle
görünür
Bütün renkler ve kokular içiçe.
Kader duvarları koyu ve karanlık gölgelerini salarlar
Buradan ebediyete kadar.*

Daha eski dilden olanları da var: (Eskidikçe güzelleşiyorlar.)

*Mutasevver ve mülâyim bütün muadeletlerin
müphemiyeti.
Bu sakîm heyûlâyı fitretle kaydediyor.
Deniz cisimlerinin mütemaî in 'ikâsı içinde.
Zulmet, bana zannedildiği kadar müstakim
görünmüyor.*

Belki de bunlar, sadece, yabancı şiirlerin etkisiyle yazılmış. Bilmiyorum. Karıştırıyorum.” (T. 647)

hayatı zorlaştırmaktadır (Yelken, 2015: 216). *Tutunamayanlar* romanında bürokratik gereklilikler nedeniyle istenilen sonucun elde edilememesinden bahsedilmektedir.

“Önce Turgut’un yüzüne bakılmadı: onun sorması beklendi. Küçük bir zaman kazancı. Beni deniyor. Boğazını temizle, öksür: fazla genç olduğun izlenimi bırakma. Buyrun, bir şey mi istediniz? Ne olağanüstü bir ülkedir! Bir şey mi istediniz, derler. Çünkü esrarlı ve bu dünyanın insanların akıl erdiremediği işlerle uğraşırlar. İşim olmasaydı, bu soruna karşılık sana iki perdelik bir Moliere oynardım ki... ve alınmayacaksın hiçbir sözden. Anlatacaksın. Daha bir dakika önce, yanındaki arkadaşına seslenirken ne kadar farklı bir insandı... demeyeceksin. Turgut’un üstünden aşarak seslendi: “Şükri efendi! Bana bir çay getir.” Evet, ne istiyordunuz? Şimdiye kadar söylediklerini dinlemedim; çünkü çay içmemi beklemedin: bu nedenle, yeni baştan anlatman gerekiyor, demek istiyor. Ne kadar özlü konuşuyor değil mi? Ayrıca, öksürmenin yararı dokunmadı: beni genç gördü. İlk sözlerle baştan savmak istiyor. Sanıyor ki ilk sözü bana söyletmekle: “Evrakın sizde olduğunu söylediler” gibi yanlış bir cümle ile başlayacağım ve beni en aşağı, iki oda kadar, öteye savuracak. Belirsiz başlangıçlardan yararlanmak istiyor. Bu kanlı savaş, dışarıdan hiç belli olmuyor değil mi? İşte al sana kesinlik: yazının tarih ve numarası. Yalnız, bu başarıyla sarhoş olmamalısın. Evrakın ona havale edildiğini hemen söylemeyeceksin. Yazı işlerine gittim zimmetle size gönderdiler diyerek, ilk dakikadan onu bunaltmaya gelmez. Kendisini çok çaresiz görürse, ümitsiz hareketler yapabilir. Mesela: ‘Bir dakika’ der, çıkar odadan: bir daha koydunsa bul. Nazlı masal kuşlarıdır. Ürkütmeyeceksin. Belki de biraz daha beklemeliydim. Ne dersin? Bir iki iş sahibi gelse. Onları terslese. Ben bir köşede durup bakışlarımla ona hak versem? Adamlar gidince de önce şundan bundan konuşuruz: bir iki basit hastalık filan. Bir ilaç tavsiye ederim. Yalnız, fazla ileri gitmeye gelmez: olmayacak bir şey ister insandan. İkmale kalmış kızının fizik hocasına gidip iltimas yaptırmak gerekir: gel de işin içinden çık. Fazla kibarlık da etmeyeceksin... kibarca atlatıverirler seni. Bunları düşünüp, karşılıklı oyunlar oynamakla harcadığımız enerjiyle kim bilir kaç tane elektrik santrali çalışırdı? Efendim?”
(T. 293-294)

Konumu-statüsü gereği yönetici olan birey -iktidar olarak da adlandırılabilir- görevinin kendisine yüklediği yük ile görevinin gerektirdiği gibi davranmaktadır. Yasal otoriteye sahip olan birey -kişisel sebeplerle de olabileceği gibi- karar verme hakkını elinde bulundurduğundan ve gücünü sahip olduğu konumdan aldığından ulaşılamaz ve tutarsız davranmaktadır. Ayrıca bürokratik sistemin bir gerekliliği olan kamuoyuna ve eleştirilere kapalılık özelliği (Weber, 2008: 329) de yapılan alıntıda da görüldüğü üzere Türkiye’de de mevcut olan bürokrasi anlayışında da görülmektedir.

Tutunamayanlar romanında sıkça devlet-birey arasındaki karşılıklı yabancılaşmaya yer vermiştir (Ecevit, 2011: 158). Sıklıkla yapılan bürokrasi eleştirilerinde bireyin yapmış olduğu işe, kendisine ve çevresine yabancılaştığı görülmektedir.

“Yahudilerin kıralı gibi bir isim takmışlar. Zararsız bir akıl hastası olduğu hakkında yaygın bir söylenti var. Şikâyet olmadığı için bu hususta bir tedbir alınmadı. Kapalı toplantılarda bazı mucizeler gösterdiği haber alınınca, kanuna aykırı bir ayin yapıldığından şüphelenilerek toplantılardan biri basıldı. Yapılan aramada bir mucizeye rastlanmadı. Yalnız birlikte kitap okuduğu ve aralarında tartıştıkları görüldü. Odanın kapısına toplanan bazı Musevi arkadaşlar onu, Musanın kanunlarına karşı geldiği ve aklımda yanlış kalmamışsa, göze göz, dişe diş gibi bazı emirleri tanımadığı için yuhaladılar. Emniyeti ilgilendiren bir konu olmadığı için, kalabalığın dağıtılması ile yetinildi; kitaplar müsadere edildi. Kaldırımlarda serbestçe satılan kitaplardan olduğu görüldü. Bununla birlikte, illerde herhangi bir meselede faydalı olur mülahazasıyla, Emniyet kitaplığına kaydedildi.” (T. 659-660)

Burada görülüyor ki bürokrasi eleştirisi Hz. İsa'nın ikinci gelişinin Türkiye'ye olduğu varsayılarak yapılmaktadır. Emniyetin konu ile ilgili bir rapor tuttuğu, yapılan işlemlerin yalnızca emniyeti ilgilendirilen kısımlarda olduğu görülüyor. Örneğin çıkan tartışmada yalnızca kalabalığın dağıtılması bir çözüm üretmekten ziyade anlık olarak müdahale edilmesi görevlilerin yalnızca görevleri doğrultusunda hareket ettiğini göstermektedir. Yalnızca kanunların gerektirdiği gibi davranmak insan aklını kullanımını azaltmaktadır. Yasal otoritenin koyduğu kuralların dışına çıkılmadığından ve emniyetin belirlenmiş yeterlilik alanı dışında olduğundan müdahale edilememiştir. Weber'in bahsettiği (2017: 48-50), bürokratik düzende meşru otoritenin koymuş olduğu kuralların dışına çıkmamak adına, şikâyet olmadığı için tedbir alınmamış, olayda mucizeye rastlanmadığı kayıt altına alınmıştır. Ayrıca, *yapılan aramada bir mucizeye rastlanmadı* ifadesi de aklın kullanımının ortadan kalktığını göstermektedir, mucizeden somut bir madde gibi bahsedilmektedir.

Weber (2017: 62), bürokratik sistemin neticesi olarak sevgisiz, tutkusuz, kin tutmayan, şahsilik anlayışından uzak, insani değerlerinden uzaklaşmak durumunda kalan bireylerin ortaya çıktığından bahsetmektedir.

“Müdürleri tanımaya imkân yoktur. İş sahipleri için onlar, sonsuz bilinmeyenli bir denklemdir. (...) Davranışlarındaki, önceden tahmini mümkün olmayan tutarsızlıklar, bilinmeyene olan saygıyı korur. Onları neşeli görürseniz ne yapacağınızı şaşırırsınız; diliniz tutulur. Devlet otoritesinin korunması bakımından asık surat gereklidir. Senli benli olmak, bu

otoriteyi zayıflatır; devletin yüksek çıkarlarını tehlikeye sokar. (...) Bütün memurlar, şefler, evrakınızı tam istediğiniz gibi düzenlemişken, bütün mesele sadece bir formaliteden ibaret olan müdürün imzasına kalmışken, hatta zafer sarhoşluğuna kapılıp hademeyi bile kandırarak evrakı elinden almışken ve arkasında korkutucu şaşkınlıklar saklayan kapıyı yavaşça açıp o sakın mabetin içine girmeye, mahremiyetini bozmaya cesaret etmişken... birden bütün dünya yıkılır. İmzalamaz, efendim, imzalamaz. Israr ettikçe daha çok imzalamaz. On kere, yüz kere, bin kere imzalamaz. (...) Sizler geçicisiniz, o kalıcıdır. Adı değişse de, devletin sorumluluğunu taşımaktan hafifçe kamburlaşan sırtının eğimi değişse de, daha genç ya da ihtiyar olsa da aynı insandır. (...) Dün, "Peki imzalarınız" dediği evrakı unutmuştur; imzalamaz. Fakat, dün imzalamadığını da unuttuğu halde bugün gene imzalamaz: devletin yüksek çıkarlarını bilen o sarsılmaz sezisiyle imzalamaz. İmzalamaz, efendim, imzalamaz. Belki ben değil de ilgili memur ya da hademe götürseydi... bu iş çıkardı belki. Hayır çıkmaz. Belki çıkardı. Bilinmez. Yıllarca inceleseniz tanıyamazsınız onu (...) O insan değildir ki devlettir, otoritedir. Soyut bir kavramdır. Kendi de bilir soyut kavramlığını. Hem de nasıl." (T. 302-303)

Devlet kurumunda müdür veya memur olmanın insanı belli kalıplara soktuğundan bahsedilmektedir. Kişi kendine has hangi özelliklere sahip olursa olsun, kendisine yüklenen görev icabıyla belli bir şekle bürünür. İş hayatının sorumlulukları, insanları kendileri olmaktan çıkarmakta, onlara farklı tavırlar yüklemektedir. Ofis görevlileri, iş yerindeki araçlara sahip değildir, iş yerinde uymaları gereken belirli kurallar vardır, belirli işleri vardır ve buldukları konumu sahiplenemezler çünkü bütünün bir parçasıdır (Weber, 2017: 48-50). Burada devlet kurumunda çalışan bir müdür üzerinden açıklama yapılmıştır. İnsani yönleri azalan çalışanlar, kurumda var olan yazılı ve yazısız bir takım kurallar çerçevesinde hareket ederler. Bürokrasi, içinde çalışan insanları inisiyatif almayan, keyfi davranmayan, yalnızca kurallar çerçevesinde işini yapan -ruhsuz uzmanlar- a dönüştürmektedir. Weber, demir kafes kavramıyla açıkladığı bu durumda (Ritzer, 2014: 266), sistemde var olan kurallar bireyin yaşamını şekle sokmakta ve ona kısıtlı imkânlarla iradesini kullanabilme imkânı sunmaktadır.

Ayrıca Türkiye’de bürokrasi anlayışında, koyulan kurallar çerçevesinde gereklilikler yerine getirilse dahi -çizilen sınırları dışına çıkılmaması sebebiyle etki alanı dışında kalan sorunlar için çözüm üretilmemesi nedeniyle- her zaman istenilen sonuca ulaşılamama durumları olabilmektedir. Ankara’yı çamura bulayan ve iyi niyetle şehrin ortasına yapılmış olan küçük parkın; bakımsızlıktan ve halkın tahribatı

sebebiyle tüm insanlarca kullanılmadığı anlatılmakta ve bu nedenle yapılan şikâyetler -görev tanımında olmadığından- Parklar ve Bahçeler Müdürlüğü'nce üstlenilmeyip Belediye'ye oradan da Sağlık Müdürlüğü'ne aktarılmıştır (T. 231). Bu bürokratik süreç nedeniyle işler yavaşlamış ayrıca parkın belli kısımları insanlara kısıtlanmıştır. Yani Sağlık Müdürlüğü'nce parkta yapılan iyileştirmeler yüzeysel kalmış ve asıl sorun olan çamur öylece kalmıştır. Çalışanların inisiyatif almaması, yalnızca kurallar ve kanunlarca belirlenen şekilde işlerini yerine getirmesi sorunun çözümü için yeterli olmamıştır, bu durum bürokratik sistemin bir eksikliğidir.

3.6. Tutunamayanlar Romanında Yabancılaşma Olgusu

İntihar olgusu gibi yabancılaşma durumu da bireysel sebeplerin yanı sıra toplumsal etmenlerden de kaynaklanmaktadır. Selim, içinde bulunduğu durumda başkalarının da payı olduğuna inanmaktadır. *“Size de, onlara da göstereceğim.’ Kimdi onlar? Bilmiyordu. ‘Böyle olmama sebep olanlar,’ diyordu. ‘Her çağında isimleri değişen ve aslında hepsi birbirinin aynı olanlar. Onlar işte!’”* (T. 399-400) Modern toplumda insan, karar vermek zorunda olduğu durumlardan kaçma/kaçınma eğilimi dolayısıyla, kendisi olmaktan uzaklaşmaktadır. Bu kaçış sonucunda, herkes gibi olmak için, fazla düşünmeyi gerektiren davranışlarda bulunmaktan yorulan insanlar ‘onlar’ olarak bahsedilen topluluğun seçimlerine dâhil olur (Pappenheim, 2002: 21). Diğer insanlar -toplumsal normlara uyan ve uyulmasını bekleyenler- Selim’e göre onun yabancılaşmasının nedenlerinden biridir. *“Sıkıntuma onlar sebep oldu sanki. Hepsi de sanki hiçbir şey olmamış gibi rahatça yürüyor yolda. Karşıdan karşıya emin adımlarla geçiyorlar. Günlük yaşayışlarını sürdürüyorlar. Galiba yalnız ben yoruldu. Ve bu yorgunluğumu yaşamak zorundayım.”* (T. 592) Birey, toplumda sahip olduğu sosyal statünün çizdiği/gerektirdiği kurallar çerçevesinde kendi kimliğini oluşturmak durumundadır. Topluma uyum sağlamayı amaçlıyorsa gerekli görülen kurallar dışına çıkan yönlerini törpülemek zorunda kalacaktır. Aksi halde kendisinden beklenildiği gibi davranmayan birey, diğer insanlarla istemediği diyaloglara girmek durumunda kalabileceği gibi kendi içinde de içsel diyaloglarla çatışma yaşayacaktır (Berger, 2011: 168). Selim, bu yönde -topluma uyum sağlama yönünde- gösterdiği çaba neticesinde başarılı olamadığından yorgun ve mutsuz

olarak anlatılmaktadır. Selim'in yaşadığı bu çatışma, kendisini -özünü- yakın hissettiği toplumsal gerçeklikle ilgilidir. Kendisi dışında var olan toplumsal gerçekliğin de bir parçası olduğundan toplumsal yaşamın kişiye yabancı gelmesi ya da toplumsallaşan özü nedeniyle, bireyin kendine yabancılaşması olasılığı mevcuttur (Berger, 2011: 168). Selim, ne onların dediği gibi olabilmiş ne de kendisi olarak kalabilmiştir. Bu nedenle onların günlük yaşamlarında bir değişiklik olmadığı gibi, Selim kendisi yorulduğu ile kalmıştır. Ayrıca, iç sıkıntısı sebebiyle yaşadığı yorgunluğun hayatında hep olacağını dile getirmektedir. İlginç olarak Selim; *“Onlara biraz olsun benzeyebildiğim ölçüde kendimi mutlu sayıyordum.”* (T. 612) derken mutlu olmanın farklı olmaktan geçtiğini anlatmaktadır. Yani yabancı olmanın/farklı olmanın bireyi mutsuzluğa götüreceği anlatılmaktadır.

Oğuz Atay, modernleşme ile birlikte halkın benimsemeye çalıştığı -veya üstten bir güç ile benimsetilmeye çalışılan- kültüre beklenildiği anlamda uyum sağlayamamasını eleştirmekte, benimsenen değerlerin içi boş değerler olduğunu anlatmaktadır. İçinde bulunduğu anlamsızlık sebebiyle Selim, yaşadığı olayları anlama/anlamlandırma konusunda sorun yaşamamaktadır. Anlamsızlık, Seeman'ın ele aldığı (1959: 786) yabancılaşmanın bir türüdür. Aynı zamanda ilginç olarak romanda, toplumda dinin etkisiyle mevcut olan Şark kültürünün de temelsizliğinden bahsedilmektedir.

*“(...) Ankara güneşi sizin de
Uyuşturmuşsa beyninizi, Ata'nın izinde
Gitmekten başka bir kavram olmayan
Cumhuriyet çocuğu olarak yayan,
Pis pis gezdinizse (o sıralarda adı Opera Meydanı olan)
Hergele Meydanında, bu sarı ve tozlu alan
İğrendirmediyse sizi, Bir taşra çocuğu sıfatıyla özlemeyi bilmiyorsanız*

denizi,” (T. 124)

Cumhuriyet çocuğu olarak anlatılan kişilerin, Ata'nın izinden gitmekten başka bir kavramı olmayan insanlar olarak anlatılmasıyla, fikrî yönelimlerin temelsizliği anlatılmaktadır. Benzer şekilde *“Selim Işık yaz dindarı, yetti ona bu kadarı/Cemaat kışın ne yapar, bilmez artık orasını (...)”* (T. 131) Burada da görüldüğü gibi Selim, anlamını bilmediği İslâm dininin bazı gereklerini yerine getirmektedir. Dolayısıyla mevcut toplumsal ritüellerin temelsizliği gösterilmektedir. Selim içinde büyüdüğü

toplumda yaşıyor olmasına karşın, -içinde büyüdüğü toplumda yaşaması, kültürel kodlarının diğer insanlarla aynı olmasını sağlamaktadır- mevcut olan toplumsal normların anlamını bilmediğinden Sennett'in bahsettiği gibi (2014: 63) modernleşmenin gerektirdiği kimliğin farkında olması onu yabancılik hissine sürüklemektedir. Selim'in yabancılik hissi içinde büyüdüğü topluma karşı oluşmuştur. Kim olduğunun, nasıl algılandığının farkında olan insan etrafına iyi görünebilmek için kendisi gibi davranmaktan uzaklaşabilir. Modernleşme sürecinin getirdiği değişimin bireyin kendi iradesinin dışında kalması dolayısıyla bireyin bu süreçte kendi gibi yaşaması mümkün değildir (Yıldırım, 2011: 14). Selim kim olduğu, nasıl algılandığı konusu üzerinde fazla durduğundan kendisi gibi olamamakta, diğer insanlara benzediği ölçüde mutlu olmaktadır. Bauman (2017: 90) yabancı olma halinin iyilik veya kötülüğünden ziyade fiziken yakın olup ruhen uzak olma yönünden bahsetmiştir. Selim'in farklılığı, zihnindedir ve içine kapanmasına neden olmuştur.

Romanda Selim'e atfedilen olağanüstülük (Hz. İsa gibi tekrar dünyaya geleceği inancı) onu normal insanlardan farklı kılmakta, kendine ve topluma yabancılaştığını göstermektedir. *“Oysa, yaşamış olduğum bir çok yanlışlığı düzeltebilecektim. Bütün ayak izlerimin üzerinden bir daha gidecektim. Yalnız bir kere yaşamıyormuş.”* (T. 614) Hz. İsa gibi dünyaya yeniden geleceğine inanan Selim, gerçek olamayacağını öğrenince hayal kırıklığına uğrar. Turgut'un Selim'in intiharını anlamak ve kendi benliğini bulmak için çıktığı yolculukta Selim, sık sık Hz. İsa ile özdeşleştirilmiş ve ikinci gelişinde farklı olacağından bahsedilmiştir. Selim'in ölümünün asıl nedenlerini araştırmaya başladığı bu yolda Turgut, bu yolculuğun sonucunda ortaya kâğıda yazılmış bir rapor değil bizzat değişmiş, başkalaşmış olarak kendisinin olacağı farkındadır. Yani değişeceğinin farkındadır. *“Bu rapor değil, bu bildiğiniz kelimelerle yazılmış bir araştırma değil. Yaşayan, nefes alan, ıstırap çeken, haykıran bir belge bu. Bu belgeyi okumayacağız Olric. Bu belgeyi, bu raporu yaşayacağız, anlıyor musun Olric?”* (T. 543-544) Oruç'un da bahsettiği üzere (2017: 167) Turgut'un çıktığı yolculuk sonunda Selimleşmesi, Selim'in dünyaya ikinci kez gelmesi olarak anlaşılmaktadır. Selim'in arzu ettiği ancak ona imkân verilmediği hayatı yaşamayı, Turgut başarmıştır. Burjuva tarzı

yaşamın ona sunduğu tüm imkânları ve dayatmaları geride bırakmış ve yazar olmuştur.

Turgut'un yaşadığı hayata yabancılaştığının farkına vardığı görülmektedir. *“Çevrenizdeki bütün sahtelikleri öyle güzel aydınlatıyordunuz ki. Bir daha göremeyecekler sizin gibi bir devi efendimiz. Onların küçük yaşamlarının içinde ben de küçükmedim mi Olric? Ucuzluk bana da bulaşmadı mı? Hayır, efendimiz.”* (T. 349) Zihinde konuştuğu Olric her düşüncesini desteklemekte, ona moral vermektedir. Olric'in ortaya çıkışı Turgut'un yalnızlık dolayısıyla yabancılaşmaya başladığını göstermektedir. Gofman'ın üzerinde durduğu (2014: 31) bireysel karakter bozukluklarından kaynaklanan damga bireyin toplumsal davranışlarını etkilemektedir. Damgasının farkında olması -kendi kendine konuşmaları gibi- Turgut'u sessizliğe ve yalnızlığa sürüklemektedir. Kendini toplumdan soyutlamakta ve topluma yabancılaşmaktadır. Turgut Selim'in intiharını araştırmaya Selim'i tanıyan insanlarla görüşerek başlar. İlk olarak Metin ile görüşmüştür ancak tanıdıkça Metin'i Selim'e layık bir arkadaş olarak görmeyip Selim'in ölümünden bahsetmemiştir, daha sonra Metin'i arayarak Selim'in öldüğünü söyler ve mektupla Selim'le ilgili bildiklerini yazmasını ister. Metin hayal kırıklığına uğradıkları bir gönül hikâyesinden bahseder. Daha sonra Selim'in diğer arkadaşı Esat ile görüşür. *“Esat sessizliği bozdu: “Siz de mühendis misiniz?” Evet. Üniversitede aynı sınıftaydık. Ne kadar dosttuk bilerseniz. Her gün... Esat'ın yüzüne baktı. Esat cevap bekliyordu. Demek konuşmadım, içimden geçirdim sadece.”* (T. 355) Turgut'un eylemleri ile düşünsel dünyasının birbirine karışması, kendisine yabancılaşmaya başladığı şeklinde yorumlanmaktadır. Esat Selim'in küçüklüğünü bilmektedir. Selim'in babasının yönlendirmesiyle seçtiği mühendislik mesleğinden ziyade yazar olmak istediğinden ve okumayı çok sevdiğinden bahseder (T. 362-363). Selim'in, mühendisliği seçmesi -yapmak istediği meslek o olmadığından- mesleğine ait hissetmemesine neden olacaktır. Toplum içerisinde kendisinden beklendiği üzere olmadığı biri gibi davranma beklentisine meslek seçiminde de maruz kalmıştır. Aslında olmadığı biri gibi olmasının dayatılması da bir yabancılaştırma durumudur. Aidiyet hissetmeme duygusu, kişisel bir sebep olmasına karşın yabancılaşmasındaki etmenlerden biri de maruz kaldığı dayatmalardır.

Oğuz Atay'ın ezilenler olarak adlandırdığı, görünür bedensel farklılıklara sahip olan, kişisel çekingenlikler barındıran veya maddi durumu zayıf olan -damgalı (Goffman, 2014: 31)- bireylerin diğer -normal- insanlarca ezildiği anlatılmaktadır.

“(...) O zaman, akıllı ya da akılsız bütün ezilenler, yani bizim caddedeki insanların çoğu, yani öcü geliyor diye küçükken beni korkuttukları çolak ve topal Deli Rüstem ile ben ve benimle birlikte bar kızı Leylâ kendisine yüz vermedi diye intihara teşebbüs ederek beynine iki kurşun sıkan fakat ancak kafatasını delerek alay edenlerden kurtulmak için bütün hayatınca yolda kalpak giyerek dolaşmak zorunda kalan meyhaneci Hızır ve onunla birlikte ortaokulda kekemeliği ve garip mistik düşünceleriyle arkadaşlarının alay konusu olan ve şimdi havagazıyla intihar ettiği için ölmüş bulunan ve evlerindeki şecere ağacında taze yağlı boyayla yeni boyanmış yeşil, titrek bir yapraktan ibaret kalan Ercan ve Ercan'la birlikte annesi Rus babası İtalyan olan ve sınıfta ve bahçede paltosunu hiç çıkarmayan ve daima gözlüğü ve paltosuyla ilkokul birinci sınıf çocuklarıyla top oynayan ve gavur diye ve kambur diye horlanan Altan ve Altan'la birlikte zeki ve siyah gözleriyle bana hep muhabbetle bakan ve yedi kardeşiyle ve annesiyle ve babasıyla ve teyzesiyle ve dayısıyla Evkaf apartmanının en üst katında labirent gibi karışık koridorlardaki yüzlerce odadan sadece birinde oturan ve sınıf birincisi olduğu halde ilkokuldan sonra elektrikçi çıraklığına başlayan Osman ve onunla birlikte bütün gülünçlüğüne rağmen aşağılığı sefaletinden ve sefaleti aşağılığından ileri gelen mimar Cemil (Uluer) Turan ve Mimar Cemil'le birlikte sakat olduğu için hiç yürüemeyen ve hep altını kirleten ve misafirler görmesin diye ve sosyetik annesi rahatsız olmasın diye yaz kış balkonda tutulan ve hep bağırın ve altına yapan ve güzel yüziyle ve akıllı sözüyle beni büyüleyen ve balkonda yerde kendini oradan oraya atan zavallı Ayhan ve onunla birlikte bodrum katta evdeki yedi ve bahçedeki yirmi yedi kedisiyle yaşayan ve kimseye zararı dokunmayan ve ölmüş kocasını unutamayan Rus madam ve madamla birlikte yirmi iki yaşında veremden ölürek bizleri ve ailesini elemlere boğan ve Albay Sait beyin biricik oğlu ve liseden dört defa kovulmuş olup sanatoryumdan altı kere kaçan ve yağmurlu bir ilkbahar akşamı hastaneden son kaçışında ıslak elbiselerini çıkarmaya fırsat bulamadan kanla boğulan Ertan ve onunla birlikte basit bir kamyon şoför muaviniyken lastik karaborsasından zengin olarak genç yaşında kumar denen illete tutulan ve bu uğurda servetini ve dostlarını kaybeden ve karısı ve kızı ve oğlu tarafından terkedilen ve meteliksiz kalan ve bir gün bir kahve kösesinde kendini vuran ve eski ve samimi aile dostumuz Orhan ve Orhan beyle birlikte, Orhan beyle birlikte olmaktan muhakkak gurur duyacak olan ve el kapısında dünyaya gözlerini açıp ve kaderi ve mesleği hizmetçilik olan ve komşumuz Saffetlerin üçüncü hizmetçisi Kezban yargıç kürsüsünde bulunacağız.” (T. 222-223)

Atay'ın ezilenler olarak adlandırdığı bireyler, diğer insanlar tarafından pek çok kötülüğe maruz kalmış kişilerdir. Yapılan alıntıda da görülüyor ki kişisel sebepler veya toplumsal zorlamalar nedeniyle toplumdan dışlanmış/uzak durmak zorunda

kalmış ‘ezilenler’ olarak adlandırılan grup farklılığı dolayısıyla ezilmişlerdir. Söz gelimi bir dönemde öğrencilerin saç, sakal, kıyafet sebebiyle azarlanması, temizlik açısından değil taşıdıkları sembolik anlam nedeniyle olmuştur (Mardin, 2017c: 259). Kişinin üzerinde taşıdığı semboller nedeniyle hangi siyasi görüşe sahip olduğu anlaşıldığından saç-sakal kesimi, kıyafet tercihi bireylerin damgası olmuştur. Bu nedenle toplumsal tepkilere maruz kalmışlardır. Ancak burada alıntıda bahsedildiği üzere hesaplaşma günü geldiğinde -ezilenlerin, ezenleri yargılayacağı günde ezilenlere ceza olarak yalnızca başarılarının ellerinden alınmasına oy birliğiyle karar verilmiştir (T. 226). Ezenlere can yakıcı, rezil edici, küçük düşürücü bir ceza verilmemesi dikkat çekmektedir.

Turgut, genellikle insanların hatta canlıların istemeyeceği türden tamamen bir değişimi arzulamaktadır ve bu denli kapsamlı bir değişimin kendine yabancılaşmak olduğunun farkındadır.

“Hayatında ilk defa başka bir insan olma özlemini duydu. (...) Değişebilmek. Kendinin bile tanıyamayacağı bir varlık olmak. Bütün canlıların olanca güçleriyle karşı koydukları bir değişim, bir başkalaşım. Korkutucu ve aynı zamanda çekici bir eğilim. Hücreler bütün güçleriyle, dış etkenlere karşı koyar ve vücuda girmek isteyen yabancı unsurları dışarı atmaya çalışırken değişebileceğini, onların bu kör inadını yenebileceğini düşünmek, insan için ne kadar zordu. Değişmek, kendine yabancılaşmak demektir.” (T. 319)

Turgut, kendisi olmaktan vazgeçmek istemektedir. Yabancı olmaktan ziyade aynı -diğer insanlarla bir- olmayı arzulamaktadır. Toplum ile olan uyumsuzluğu/farklılığı onu bu düşüncelere sevk etmiştir. Sennett’in bahsettiği gibi (2013: 73), insanların zihinlerinde konumlandırımadıkları kişi -meçhul- olmaksızın korkutucu bir şekilde herkes gibi olmak istemesi yabancılaşmanın/yabancı olmanın mutsuzluğa neden olduğunu göstermektedir. Turgut farklı olmamak adına kendini değiştirmeyi düşünmektedir. Selim’in ölümünü araştırırken yakalandığı bu düşünceler yine de Turgut’u karamsarlığa düşürmemiştir.

“Bütün kuvvetimle mi atılacağım maceraya? Onu bile korumayacak mıyım? Onu, o ‘şey’i? Kimsenin bilmediği bir parça: tarifi güç, gene de varlığını çok iyi bildiği ‘şey’. Onu da tehlikeye atacak mıydı? (...) Benim, Turgut Özben’in öz benliği. Kelime oyunu yapıyorum, oyuna getiriyorum. Kendimi ele vermiyorum.” (T. 322-323)

“Şey” kelimesiyle varoluş kaygısıyla özüne/içine dönüş yani insanın özü anlatıldığı yorumlanabilir. Turgut, yapacağı bir araştırmada -Selim’in ölümünün asıl sebebinin

anlamak için- kendini tamamen ortaya koyup koymamanın çelişmesini yaşamaktadır. Öz benliğinin varlığını kabul etmekte, onu saklayıp saklamama konusunda tereddüde düşmektedir. Evlendiğinde eşinden dahi sakladığı bir öz benliği olduğunu itiraf etmektedir Hatta Turgut özünü, Selim'e bile anlatamadığından bahseder. Burada Turgut'un da aslında topluma uyumlu bir yaşama sahip olmasına karşın -Selim hayatayken de- kendini yaşadığı hayata ait hissetmediğini bu gerçeği de kimseye paylaşmayıp rol yaptığını görüyoruz (T. 323). Yani Turgut'un başından geçenler bir farkına varmadan ziyade bir dışavurumdur/açığa çıkmadır. Selim'in ölümü, zaten onda var olan, yaşadığı hayatı sorgulama eğilimini tetiklemiştir. *"İçimdeki düzenle ilgiliydi huzursuzluğum. Dışındaki düzenle bir ilgisi yok. Nermin'e dış düzen mi diyordun? Susun!"* (T. 324) Yabancılaşma hissinin içsel bir sıkıntı olarak sunulduğu bu alıntıda da kişisel çekingenlikler nedeniyle ortaya çıkan huzursuzluğun, toplumsal yaşamı etkilediği görülmektedir. Sartre'ye göre (1985: 80) insan tercihleri neticesinde bir hayat yaşamaktadır. Yani yaşadıkları onun tercihi ile vardır. Turgut, Selim'in ölümü üzerine yaşadığı -yabancılaştığı- hayatı ve olmadığı biri gibi davranmayı geride bırakıp kendini aradığı bir yolculuğa çıkarak hayatı ile ilgili önemli bir tercih yapmıştır.

Turgut edindiği bilgiler ışığında *"Artık yaşamak istemiyorum Olric. Onların istediği gibi yaşamak istemiyorum. (...) Yeni bir dil yaratmak istiyorum. Beni kendime anlatacak bir dil."* (T. 541) Diyerek yabancılaştığı süreci özünü bularak tamamlamak istemektedir. Aynı zamanda toplumun ona sunduğu şekilde değil kendisi gibi yaşamayı arzu etmektedir.

"Ben ve Olric sizleri sarsmaya geldik. Dünya tarihinde eşi görülmemiş bir duygululukla ve kendini beğenmişçesine ve kendinibeğenmişçesinesankibizdenöncebirşey söylenmemişçesinegilllerden olmaktan korkmadan kapınızı yumrukluyoruz. (...) Çamurlu ayaklarımızla divanlarınızın yaylarını kırmaya geldik. (...) Ben Selim'e benzemem. Yanlış adam seçtiler beni bu işe memur etmekle." (T. 542)

Turgut yaptıklarının/yapacaklarının, söyleyeceklerinin daha önce de başkaları tarafından yapılmış/söylenmiş olma ihtimalinin farkındadır. Yani ilk ve tek olmadığını bilincindedir. Selim'in yarım bıraktığı görevi -tutunamayanları fark etme/ anlatmayı- devralmaktadır. Turgut, Selim'in intiharını romanlaştırmadan evvel, Selim'in memleketi olan Ankara'ya tekrar giderek, onun yazdıkları

okuyabilmek için kendine sakin bir mekân bulmaya karar verir. Yolda bir kitapçıdan da Selim'in bahsettiği, okuduğu yazarların kitaplarından alır (T. 573-596). Selim'den aldığı görevi, kendi hayatından, ailesinden kaçarak çıktığı yolculukta Selim'in hikâyesinin başladığı yere dönerek tamamlamıştır. *“İsa'nın tavsiyesine uyarak, cennete gidebilmek için elindeki varlığı bıraktı. Bir gün peygamberliğini bile ileri sürebilir. Kendini bir trene bindirdi; istasyon istasyon dolaşıp duruyor.”* (T. 718) Sabit bir yeri olmayan Turgut, artık Selim'in ölümünü, hayattayken yaşadıklarını anlamış ve kendi yaşadıklarıyla da birleştirerek bir roman yazmıştır. Böylece çıktığı yolculuk tamamlanmıştır. Romanın sonunda Turgut'un akıbeti bilinmemektedir. Selim'in ışığında gittiği yolda öz benini bulmuş, karanlıktan Selim'in ışığı ile aydınlığa çıkmıştır (Oruç, 2017: 170-171). Ancak yaşayıp yaşamadığı -Selim gibi intihar edip etmediği- bilinmemektedir. Selim'in yaşadığı sıkıntılara dayanamayıp intihar etmesi yarım bırakılmışlık olarak görüldüğünden Turgut'un devraldığı görevi tamamlaması hasebiyle intihar etmediği üzerine bir tahmin yürütülmektedir.

SONUÇ

Çalışmada düşüncelerine yer verilen kişiler yabancılaşmayı ya da yabancı olma halini farklı farklı temellendirmiş, yorumlamışlardır. Tüm bunlara bakarak genel bir tanım yapmak gerekirse yabancılaşma, kişisel veya toplumsal sebeplerle ortaya çıkabileceği gibi topluma sonradan dâhil olan veya hali hazırda toplum içerisinde yaşayan bireylerde de görülebilecek olan ait hissetmeme, topluma uyum sağlayamama, farklılıktan dolayı dışlanma, kendini anlatamadığından içine kapanma veya bilinçli bir tercihle toplumdan farklı olma -kendisi olma- şeklinde tanımlanabilir. Toplumsal çıkarımlarda bulunmak isteyen sosyal bilimciler için bireyin iç dünyasını bilmek kolaylık sağlayacaktır. Ancak bireylerin içsel durumlarını tespit etmek oldukça zordur. Veri kaynağı olarak romanın seçilmesi bu yönden önem arz etmektedir. *Tutunamayanlar* romanı, bireysel konulara ağırlık vermiş gibi görünse de aslında, bireylerin duygu ve düşüncelerine sıklıkla yer vererek bireyin toplumdaki durumu hakkında bilgi edinme imkânı sunan bir romandır. Yabancılaşma kavramı, herkesin kabul ettiği net tanımı olmayan bir kavramdır. Kavrama ilişkin yapılan tanımlamalara bakıldığında -Seeman'ın yaptığı beş farklı yönüyle ele aldığı yabancılaşma tanımı hariç- tek bir temel dayandırılarak yabancılaşma kavramının açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Farklı etkenlerin insan üzerinde aynı sonucu -yabancılaşmayı- ortaya çıkarması, yabancılaşmanın farklı boyutlarının birbiriyle ilişki içinde olduğu yorumuna izin vermektedir. Yabancılaşmaya sebep olacak toplumsal ve kişisel pek çok faktör vardır. Varlığı inkâr edilemeyen bu kavram için tedbir almak veya öneride bulunabilmek için öncelikle sebepleriyle birlikte varlığı da tespit edilmesi gerekmektedir. *Tutunamayanlar* romanında söz konusu tespit detaylı olarak okuyucuya sunulmaktadır. Bu nedenle, yapılan çalışma kapsamında özellikle bu roman tercih edilmiştir. Yazıldığı dönemde insanların yaşadığı -modernleşme bağlamında uyum, aidiyet, yalnızlık gibi- sorunlar ele alınmış, yabancılaşma çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Romandaki karakterlerin Atay'ın üniversite yıllarından arkadaşları olduğu tahmin edilmektedir. Söz gelimi Ural Özsoy adlı arkadaşı okul bitiminde intihar etmiştir ve Turgut Yavuzalp adında subaylığı bırakarak mühendislik okumaya karar

veren bir arkadaşı vardır. Ayrıca ortağı olduğu *Betonar* isimli inşaat şirketi, Selim'in Ankara'da dergide çalışması gibi daha pek çok ortak nokta bulunmaktadır.

Tutunamayanlar romanı çağdaşlarından farklı olmakla, toplumun bir kesimi olan aydın yabancılaşmasını konu almakla ve yazıldığı dönemde bireysel olmakla eleştirilmiştir. Romanda yer alan ana karakterlerin farklı hayat tarzlarına sahip olmaları, ele alınan konunun aydın yabancılaşması ile sınırlandırılmasına engel olmaktadır. *Tutunamayanlar* içerisinde modernizm eleştirisi barındırır. Bunu aktarırken kullandığı ifadeler ve üslup onu çağdaşlarından ayırır. Roman karakterlerinin yaşadıkları hayata uyum sağlayamamaları neticesinde sorgulamaya başladıkları kendi hayatları ve toplumsal hayatta var olan normların, geleneklerin, ritüellerin, görevlerin anlamlarını bilmedikleri anlatılmaktadır. Anlamlarını bilmedikleri bu sorumlulukların toplumun geleneksel ritüelleri olması yanı sıra topluma ait olmayan, devlet eliyle değiştirilmiş olanları da vardır. Burada yabancılaşma kavramı yanı sıra yabancılaştırma durumuna da değinilmektedir.

Romana kesin bir sonuç yazılmamıştır. Yazar, kendisinden beklenen vurucu sondan kaçınmış, onu son zamanlarda etkisi altına alan ve romanda önceki sayfalarda da yer alan “Adam tabancasını çıkardı ve ateş etti.” cümlesi ile roman kahramanın silahla intihar ettiği sezdirilmiştir. *Tutunamayanlar* roman kahramanları, varlıkları ve kendi öz benlikleri üzerine düşüncelere dalmakta, toplumsal varlıklarını anlamlandırma isteği duymaktadırlar. Bu istek için insanlara zor gelen/gelebilecek olan bir yolu, kendi hayatı için karar vermeyi/tercih yapmayı seçtikleri, toplumdan ve insanlardan uzaklaşarak kendileri gibi olmaya çaba harcadıkları görülmektedir. Kendini/özünü bulma adına çıktıkları yolculukta başlamış oldukları yere geri dönmeyi amaçlasalar dahi kendilerini oluşturan kültür, adetler ve örfelere eskisi gibi sıkı sıkı bağlanıp, özümseyemeyeceklerdir. Çünkü farklı kültürlerle tanışmış/karışmışlardır. Roman kahramanları gibi Türkiye de modernleşme sürecinde ne uyum sağlayıp Batılı olabilmiş, ne de geri dönüp kaldığı yerden devam edebilmiştir.

Romanda toplumsal bir olgu olarak işlenen intihar kavramı *Tutunamayanlar* romanının ana temasıdır. Ele alınan intihar olgusunun temelinde karakterlerin yaşadığı varoluşsal problemler yer almaktadır. Yapmış oldukları tercihlerle seçtikleri hayatları, onları diğer insanlardan uzaklaştırmış, kendilerine ve topluma

yabancılaştırmıştır. Varoluşsal kaygılar neticesinde intihar eden roman kahramanının intiharının aslında toplumsal etkenlerden kaynaklandığı aktarılmaktadır. Ele alınan intihar, karakterin toplum ile bağları zayıflaması nedeniyle bencil, toplumda yer alan kısıtlayıcı unsurların üzerinden kalkmasıyla da anomik intihar olarak açıklanabilir. Yaşanılan hayatın anlamsızlığı, toplum tarafından anlaşılama hissi, beklenen ilginin görülememesi kişinin ihtiyaç duyduğu aidiyet duygusunu yaşayamaması romanda bahsedilen intiharın sebepleri olarak aktarılmaktadır.

Tutunamayanlar romanında iktisadi temele dayalı bir yabancılaşma görülememiş olup *Tutunamayanlar* romanı yalnızlığın yabancılaşmaya dönüştüğü bir romandır. Toplum içerisinde çeşitli nedenlerden dolayı kendisini yalnız hisseden bireyin toplumdan uzaklaştığı görülmektedir. Bireysel karakter bozukluklarının - intihara eğilim, çekingenlik vb.- da toplumsal ilişkilerini etkilediği görülmektedir. Toplum içerisinde -kalabalıklar içinde- yalnız hisseden, nasıl algılandığı üzerine kafa yoran -modernleşmenin etkisinde olan- toplumda iyi görünebilmek, topluma uyum sağlamak adına çeşitli rollere bürünen birey, zaman içerisinde kendisinden uzaklaşmaktadır. Bunun yanı sıra tam tersi olarak, romanda yer verilen tercih olarak yabancı olmayı seçme durumu, din temelli olmasa da içinde yaşanılan toplumdan bilinçli bir şekilde uzaklaşması yabancılaşmaya karşı direnişi göstermektedir.

Tutunamayanlar romanında kişisel şahsi bir olgu gibi görünen intihar olayının asıl nedeni öğrenilmek için intihar eden roman kahramanının yaşamış olduğu hayatı bilinmeyenleriyle araştırılmaktadır. Çünkü intihar eden roman kahramanı tıpkı iktidarda bulunan kişilerin kendi çıkarları doğrultusunda resmi tarihi değiştirmeleri gibi olmadığı biri gibi görünmektedir. Romanın yazıldığı dönemde siyasi açıdan çalkantılı bir dönem yaşayan Türkiye’de, resmi tarih yazımında farklı gerekçelerle -ideolojik olarak veya kahramanlaştırma gibi- gerçek tarihin değiştirildiği, olduğu gibi yazılmadığı anlatılmaktadır. Romanda mizahi bir dille bahsedildiği üzere tarihin gerçek olmadığını sezilmesi bireylerin tarihe olan güvenini zedelemiştir. Aynı zamanda yer verilen resmi tarih eleştirileri -devlet eliyle gerçek tarihin değiştirilmesi inancı- ile de mevcut kültürün toplum tarafından tam anlamıyla bilinmediği/bilinmediği anlatılmaktadır.

Türkiye’de yabancılaşma olgusu belirgin olarak modernleşme hareketlerinde görülmektedir. *Tutunamayanlar* romanında Türk modernleşmesinin ilk olarak eğitim

vasıtasıyla bireylere aktarıldığından bahsedilmektedir. Her iki roman kahramanı da okulda öğrendikleri ve ailesinde tanık olduklarıyla kültür çatışması yaşamaktadır. Ailesinde geleneksel değerleri elifba gibi öğrenen birey okula gittiğinde alfabeyle tanışır. Eğitim yeni nesillerin istenilen kültürle tanışması ve istenilen kültüre -bu Türkiye’de Batı kültürü olarak anılmaktadır- uyum sağlaması için önemli bir araçtır. Çünkü toplum nezdinde kültürün aktarımında aileden sonra eğitim kurumları gelmektedir. Osmanlı’nın son dönemlerinde -çok uluslu bir devlet olduğundan- ulusal bir modernleşme yolu izlense de ulusallaşma dile getirilmemeye çalışılmıştır. Modernleşme çalışmaları zamanla Türkleşme olarak devam ettiğinden halkın belli kısmı tarafından kabul edilmemiştir. İçinde yaşanan toplumun kültürünü kabul ederek uyum sağlamak -dolayısıyla kendine yabancılaşacaktır- bireyin kendisi olmaktan vazgeçmesi anlamı taşımaktadır, uyum sağlamayıp kendisi gibi olmayı tercih etmesi de -kişinin topluma yabancılaşmasına neden olacaktır- toplumdan ayrışmasına neden olmaktadır. Romanda verilen örneklerle toplumda var olan modernleşme süreci yüzeysel bir Batıcılık olarak eleştirilmiş ve mevcut kültürün de sağlam temellere dayanmadığını öne sürülmüştür. Söz gelimi, roman kahramanı doğduğunda babasının kulağına -anlamını bilmeden- ezan okumasıyla kulaktan dolma Şarkî bir Arap kültürüne hayatınca maruz kalacağından dert yanmaktadır.

Romanda sık sık, yasal otoritenin hâkim olduğu toplumda, bürokratik süreçte, çalışan memur ve resmi daireye başvuran vatandaşın, yaptıkları işi sorgulamadan gerçekleştirdikleri bir ortam anlatılmaktadır. Bürokratik sistemde, zaman içerisinde bireyler kendisi olmaktan uzaklaşarak verilen görevleri sorgulamadan yapan, işleyen çarkın bir parçası haline gelmektedirler. Romanda da yer aldığı üzere Türkiye’de bürokratik süreç, amaca ulaşamayan bir çok prosedür neticesinde ‘kırtasiyecilik’ olarak anlaşılmaktadır.

Tutunamayanlar romanında verilen örnek olaylarla Türk modernleşmesinin ürettiği yabancılaşma eleştirilmektedir. Batılılaşma sürecinde ilerleme adına yapılan değişikliklerin yüzeysel olarak Batı’yı taklitten ileri gitmemesi -yemekte Fransızca tuz istemek, Türkçe tango hayranı olmak gibi- bireyler arası kültürel farklılığını artırdığına dikkat çekmektedir. Bu nedenlerle halk ile aydın kesimin arasındaki kopukluk artmaktadır.

Oğuz Atay, *Tutunamayanlar* romanında yazdığı dönemin gerektirdiği konuları işlememiş olması ve o dönem kullanılan biçimsel özelliklere yer vermeyişiyle eleştirilmiş bir yazardır. *Tutunamayanlar* romanının toplumun dayatmalarına, gerekliliklerine, beklentilerine bir başkaldırı olduğu söylenebilir. Yazıldığı zaman beklediği ilgiyi göremese de zaman içerisinde değeri anlaşılmıştır. Modernleşme sürecinin ve bireyin içsel sıkıntılarının bireyi yalnızlığa ittiği, yalnızlığın da yabancılaşmaya neden olduğu anlatılmaktadır. Yazıldığı dönemde Batı'ya öykünen insanların varlığı -günlük yaşamda dahi Fransızca bildiğini sergileme çabalarıyla- gösterilmektedir. Ayrıca ne tam anlamıyla Batı'yı kavrayabilmiş ne de hakkıyla Doğu'nun geleneklerini benimseyip yerine getirebilen aydın tipinden bahsedilmiştir. Romanda anlatıldığı üzere Doğu ile Batı kültürü arasında sıkışan bireyler aynı zamanda devlet eliyle yapılan, toplumda karşılığı olmayan değişiklikler nedeniyle de gelenekleri ve geçmişleri ile uyum sorunu yaşamaktadırlar. Türkiye'de Batılılaşma hareketleri ile dinin -İslâm dininin- toplum üzerindeki etkisinin azaltıldığı bilinmektedir. *Tutunamayanlar* romanında yer verilen dini öğelerin toplumumuzda yaygın olan İslâm dini değil, çoğunlukla Hristiyan dini ile ilgili öğeler olmaları da -Hristiyanlık'ın Batı'da yaygın olan din olduğundan- özellikle tercih edildiği düşünülmektedir. Türk tarihinde, Batılılaşma ile eş sayılan modernleşme adına yapılan yenilikler bireylerin kimlik inşalarında etkileyici bir rol üstlenmiştir.

Tutunamayanlar romanında, Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan modernleşme hareketlerinin, toplumda neden olduğu yabancılaşma anlatılmaktadır. Modernleşme sürecinde sıklıkla duyulan Batı taklidi olma, yapılan değişikliklerin temeli olmaması, kendi toplumunun tanınmaması gibi eleştirilerin yanı sıra Oğuz Atay, *Tutunamayanlar*'da, toplumda yer alan mevcut kültürün de anlamının tam olarak bilinmediğine dikkat çekmektedir. Türk toplumunun, Batı kültürü taklidine karşın kabul ettiği İslâm dini sebebiyle sahip olduğu Doğu kültürünü de taklitle öğrendiğinden bahsetmektedir. Romanda çeşitli yönleriyle anlatılan modernleşme sürecindeki aksaklıklar, bireylerin topluma yabancılaşmasına/yabancılaştırılmasına neden olmaktadır. Halka dayatılan ideolojiler bireylerin özgürlüğünü kısıtlamakta, onlara istedikleri gibi olma imkânı vermemektedir. Bu nedenle modernleşme sürecinde aslında bir yabancılaştırma durumu ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akın M. H. (2013) “*Siyasallığın Toplumsal İnşası, Siyasal Toplumsallaşma*” Çizgi Kitabevi, Konya
- Akın M. H. (2013) “Yabancıda Aranılan Yerlilik” *Sosyoloji Divanı*, Çizgi Kitabevi, Konya, sayı: 1, sf. 45-56
- Alkan A. T. (1998) “Yerlilik ve Sol İlişisine Bir Dış Bakış” *Birikim Dergisi*, Birikim Yayıncılık, İstanbul, sayı: 111-112, sf. 76-80
- Alver K. (2012) “Edebiyat Sosyolojisi ve Hayat” ed. Köksal Alver, *Edebiyat Sosyolojisi*, Hece Yayınları, Ankara
- Alver k. (2013) “Züppelik Üzerine Bir Deneme” der. Köksal Alver- Necmettin Doğan, *Kültür Sosyolojisi*, Hece Yayınları, Ankara, sf. 309-323
- Andı M. F. (2013) “*Roman ve Hayat*” Hat Yayınevi, İstanbul
- Arslan A. (1998) “Yerlilik Toprak’la Tarih Arasında” *Birikim Dergisi*, Birikim Yayıncılık, İstanbul, sayı: 111-112, sf. 89-97
- Atay O. (2014) “*Korkuyu Beklerken*” İletişim Yayınları, İstanbul
- Atay O. (2014) “*Tutunamayanlar*” İletişim Yayınları, İstanbul
- Atay O. (2015) “*Günlük*” İletişim Yayınları, İstanbul
- Aydın M. (2011) “*Güncel Kültürde Temel Kavramlar*” Açılım Kitap, İstanbul
- Aydın M. (2014) “*Moderniteye Dışarıdan Bakmak*” Açılım Kitap, İstanbul
- Bauman Z. (2010) “*Küreselleşme*” çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Bauman Z. (2017) “*Modernlik ve Müphemlik*” çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Bayhan V. (1997) “*Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma*” T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Belge M. (2007) “Tutunamayanlar” yayına hazırlayan Handan İnci, *Oğuz Atay’a Armağan, Türk Edebiyatının “Oyun/Bozan”ı*, İletişim Yayınları, İstanbul, sf. 151-158
- Belge M. (2018) “Selim Işık/ Turgut Özben İlişkisi” *Birikim Dergisi*, Birikim Yayıncılık, İstanbul, sayı: 345-346, sf. 7-13

- Bener V. O. (2007) “Oğuz Atay Nasıl Bir Adamdı?” *Oğuz Atay’a Armağan, Türk Edebiyatının “Oyun/Bozan”ı*, yayına hazırlayan Handan İnci, İletişim Yayınları, İstanbul, sf. 71-79
- Berger L. P. (2011) “*Kutsal Şemsiye, Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları*” çev. Ali Coşkun, Rağbet Yayınları, İstanbul
- Bilgin N. (2007) “*Sosyal Psikoloji Sözlüğü*” Bağlam Yayınları, İstanbul
- Coşkun S. (2006) “Türkiye’de Edebiyat Sosyolojisi Çalışmaları” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, sayı: 8, sf. 405-414
- Çapan C. (2018) “Panel: “Oğuz Atay’ı Tanımak”” *Oğuz Atay İçin Bir Sempozyum*, yayına hazırlayanlar Handan İnci ve Elif Türker, İletişim Yayınları, İstanbul, sf. 193-213
- Demir Ö. ve Acar M. (2005) “*Sosyal Bilimler Sözlüğü*” Adres Yayınları, Ankara
- Dostoyevski F. M. (2018) “*Yeraltından Notlar*” çev. Nihal Yalaza Taluy, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Durkheim E. (2013) “*İntihar: Toplumbilimsel İnceleme*” çev. Zühre İlgelen, Pozitif Yayınları, İstanbul
- Ecevit Y. (2001) “*Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*” İletişim Yayınları, İstanbul
- Ecevit Y. (2011) “*Ben Buradayım...*” İletişim Yayınları, İstanbul
- Emre İ. (2004) “*Postmodernizm ve Edebiyat*” Anı Yayıncılık, Ankara
- Ertoyl M. (2007) “*Yabancılaşma Kader mi, Tercih mi?*” Lotus Yayınevi, Ankara
- Goffman E. (2014) “*Damga*”, çev. Levent Ünsaldı vd. Heretik Yayıncılık, Ankara
- Goffman E. (2016) “*Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*” çev. Barış Cezar, Metis Yayınları, İstanbul
- Gürle M. (2018) “*Ölülerle Konuşmak*” çev. Ümran Küçükislamoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul
- Hızlan D. (2007) “Romanda Şive Taklidine Karşı” *Oğuz Atay’a Armağan, Türk Edebiyatının “Oyun/Bozan”ı*, yayına hazırlayan Handan İnci, İletişim Yayınları, İstanbul, sf. 393-395
- İleri S. (2007) “Oğuz Atay’a Saygılar” *Oğuz Atay’a Armağan, Türk Edebiyatının “Oyun/Bozan”ı*, yayına hazırlayan Handan İnci, İletişim Yayınları, İstanbul, sf. 19-20

- Kafka F. (2012) “*Babama Mektup*” çev. Kâmuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul
- Kırtıl G. (2012) “Edebi Metinlerin Sosyolojik İmkânı Üzerine Farklı Yaklaşımlar” *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 10, sf. 291-312
- Kutlu P. (2007) “Tutunamayanlar Üstüne Oğuz Atay ile Konuşma” *Oğuz Atay’a Armağan, Türk Edebiyatının “Oyun/Bozan”ı*, yayına hazırlayan Handan İnci, İletişim Yayınları, İstanbul, sf.400-402
- Küçükömer İ. (2010) “*Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması*” Profil Yayıncılık, İstanbul
- Mardin Ş. (2017a) “Batıcılık”, *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4*, der. Mümtaz’er Türköne ve Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, sf. 9-18
- Mardin Ş. (2017b) “Tanzimattan Sonra Aşırı Batılılaşma”, *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4*, der. Mümtaz’er Türköne ve Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, sf. 21-79
- Mardin Ş. (2017c) “Türkiye’de Gençlik ve Şiddet”, *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4*, der. Mümtaz’er Türköne ve Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, sf.249-287
- Mardin Ş. (2017d) “Türk Tarih Yazımında Sol Eğilimler”, *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4*, der. Mümtaz’er Türköne ve Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, sf. 289-294
- Marx K. (2018) “*Yabancılaşma*” çev. Kenan Somer, Ahmet Kardam, Sevim Belli ve diğerleri, der. Barış Erdost, Sol Yayınları, Ankara
- Meriç C. (2016) “*Sosyoloji Notları ve Konferanslar*”, İletişim Yayınları, İstanbul
- Meriç Yazan Ü. (2000) “*Türkiye Kanatlarınızın Altında*” Timaş Yayınları, İstanbul
- Merton R. K. (1938) “*Social Structure and Anomie*” *American Sociological Review*, cilt: 3, sayı: 5, sf. 672-682
- Moran B. (2016) “*Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış- 2*” İletişim Yayınları, İstanbul
- Neuman W. L. (2014) “*Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nicel ve Nitel Yaklaşımlar 1. cilt*” çev. Sedef Özge, Yayınodası, Ankara
- Odacı S. (2009) “Ulysses ve Tutunamayanlar’da Bilinç Akışı Tekniği” *Turkish Studies International Periodical Fort The Languages, Literature and History of Turkish or Turcic*, sayı: 4/1, sf. 605-684
- Orr J. (2005) “*Trajik Gerçeklik ve Modern Toplum*” çev. Abdullah Şevki, Hece Yayınları, Ankara

Oruç O. (2017) “Selim’in Işığında Turgut’un Özbenliğine Yolculuğu” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, cilt: 6, sayı:7, sf. 163-175

Özdenören R. (2018) “Yazı, İmge ve Gerçeklik” İz Yayıncılık, İstanbul

Özel İ. (2013) “Üç Mesele Teknik- Medeniyet- Yabancılaşma” Tam İstiklâl Yayıncılık Ortaklığı, İstanbul

Özgür N. (2010) “Modernleşme ve Aydın Kavramları Çerçevesinde Edebiyat Bağlamında Aykırı Eserler Veren Romancı/Aydınlar: Ahmet Hamdi Tanpınar, Yusuf Atılgan, Oğuz Atay” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,

Özmen G. (2007) “Acı Bir Mizah” *Oğuz Atay’a Armağan, Türk Edebiyatının “Oyun/Bozan”ı*, yayına hazırlayan Handan İnci, İletişim Yayınları, İstanbul, sf. 55-56

Pappenheim F. (2002) “Modern İnsanın Yabancılaşması, Marx’a ve Tönnies’e Dayalı Bir Yorum” çev. Salih Ak, Phoenix Yayınevi, Ankara

Refiğ H. (2007) “Akıllı ve Namuslu Bir Aydındı ve Çok Yalnızdı” *Oğuz Atay’a Armağan, Türk Edebiyatının “Oyun/Bozan”ı*, yayına hazırlayan Handan İnci, İletişim Yayınları, İstanbul, sf. 30-32

Refiğ H. (2018) “Panel: “Oğuz Atay’ı Tanımak”” *Oğuz Atay İçin Bir Sempozyum*, yayına hazırlayanlar Handan İnci ve Elif Türker, İletişim Yayınları, İstanbul, sf. 193-213

Ritzer G. (2014) “Klasik Sosyoloji Kuramları” çev. Himmet Hülür, De Ki Basım Yayım Ltd. Şti., Ankara

Sağlık Ş. (2019) “Popüler Romanlar ve Edebiyat Sosyolojisi” ed. Köksal Alver, *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, sf. 251-284

Sartre J. P. (1985) “Varoluşçuluk” çev. Asım Bezirci, Say Kitap Pazarlama, İstanbul

Seeman M. (1959) “On the Meaning of Alienation” *American Sociological Review*, sayı: 24, numara:6 sf. 783-791

Sennett R. (2013) “Kamusal İnsanın Çöküşü” çev. Abdullah Yılmaz, Serpil Durak, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

Sennett R. (2014) “Yabancı: Sürgün Üzerine İki Deneme” çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul

Sevgili M. (2005) “Oğuz Atay ve Alev Alatlı’nın Romanlarında Aydın ve Yabancılaşma Sorunu: Karşılaştırmalı Bir Edebiyat Sosyolojisi Çalışması” Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin

- Seyda M. (2007) “Tutunamayanlar Üzerine Oğuz Atay’la Söyleşi” *Oğuz Atay’a Armağan, Türk Edebiyatının “Oyun/Bozan”ı*, yayına hazırlayan Handan İnci, İletişim Yayınları, İstanbul, sf. 396-398
- Simmel G. (2009) “*Bireysellik ve Kültür*” çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul
- Simmel G. (2016) “*Yabancı*” der. Levent Ünsaldı, *Yabancı: Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik*, Heretik Yayıncılık, Ankara, sf. 27-34
- Slattey M. (2014) “*Sosyolojide Temel Fikirler*” Sentez Yayıncılık, İstanbul
- Swingewood A. (1991) “*Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*” çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara
- Şan M. K. (2019) “Türk Modernleşmesine Romandan Bakmak” ed. Köksal Alver, *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, sf. 193-209
- Teber S. (2014) “*Tutunamayanlar’ın Politik Psikolojisi*” Okuyanıs, İstanbul
- Topçu N. (2017) “*Varoluş Felsefesi, Hareket Felsefesi*” Dergâh Yayınları, İstanbul
- Ünaldı H. (2011) “*Türk Romanı ve Yabancılaşma: Bir Edebiyat Sosyolojisi Denemesi*” Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Weber M. (2011) “*Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu*” çev. Gülistan Solmaz, Alter Yayıncılık, Ankara
- Weber M. (2017) “*Bürokrasi ve Otorite*” çev. Bahadır Akın, Adres Yayınları, Ankara
- Weber. M. (2008) “*Sosyoloji Yazıları*” çev. Taha Parla, Deniz Yayınları, İstanbul
- Yazıcı H. (2011) “Edebiyat Sosyolojisine Toplu Bir Bakış Sosyolojinin Tanımı ve Diğer İlimlerle İlişkisi” *İstanbul Journal of Sociological Studies*, sayı: 39, sf. 41-52
- Yelken R. (2015) “Emret Başbakanım ya da Atanmışların Seçilmişler Üzerindeki Dayanılmaz Etkisi” *Sosyoloji Divanı*, Çizgi Kitabevi, Konya, sayı: 5, sf. 211-218
- Yıldırım E. (2011) “*Modern Türk’ün Hikâyesi*” Elips Kitap, Ankara

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTUSU
--	--	---

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Elif Şenverdi			İmza:	
Doğum Yeri:	Konya / Meram				
Doğum Tarihi:	20.10.1992				
Medeni Durumu:	Bekâr				
Öğrenim Durumu					
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl	
İlköğretim					
Ortaöğretim					
Lise					
Lisans	Selçuk Üniversitesi	Sosyoloji	Konya	2011-2015	
Yüksek Lisans	Necmettin Erbakan Üniversitesi	Sosyoloji	Konya	2016-	
İş Deneyimi:	2017 yılında sosyal yardım ve inceleme görevlisi olarak başlamış olduğu Konya Cihanbeyli Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nda halen çalışmaya devam etmektedir.				
İlgi Alanları:					
Aldığı Ödüller:					
Tel:	0507 573 49 00				
Adres	Cihanbeyli /KONYA				
Ekleme istediğiniz hususlar					